

A P O S T R O F

• Joi, 5 iulie 2007, odată cu lansarea volumului *Literatura tânără 2007*, a doua „carte“ a ediției clujene a Colocviului Tinerilor Scriitori, a avut loc un *concurs de ficțiune gastronomică*. Un juriu format din Marta Petreu, Adrian Popescu și Claudiu Groza a degustat bucatele „ficionarești“ – *antreuri* (dramatice), *fripturi* (eseistice, critice, istorice), *garnituri* (prozastice) și *deserturi* (poeticești) – și i-a premiat pe: Ion și Ana Mureșan, Iulia și Constantin Cubleşan, Doina Cetea, Rodica Scutaru Milas, Ruxandra Cesereanu, Lucia Dărămuș, Ion Pop și Rodica Matîș.

• Imagine din spectacolul *Rock'n'Roll*. Foto: Nicu Cherciu

• La Teatrul Național din Cluj a avut loc, în 28 iunie, premiera spectacolului *Rock'n'Roll*, de TOM STOPPARD, traducere de PETRE BOKOR, în regia lui ANDREI ȘERBAN și DANIELA DIMA; costume: BIANCA IMELDA JEREMIAS. *Distribuția*: Max – PETRE BĂCIOIU; Jan – CĂTĂLIN HERLO; Esme – IRINA WINTZE; Eleanor – MIRIAM CUIBUS; Gillian – VASILICA STAMATIN; Anchetatorul – DRAGOȘ POP; Ferdinand – CĂTĂLIN CODREANU; Milan – EMANUEL PETRAN; Magda – ROMINA MEREI; Lenka – ILEANA NEGRU; Nigel – DAN CHIOREAN; Alice – PATRICIA BOARU; Stephen – RUSLAN BĂRLEA; Candida – EVA CRIȘAN; Deirdre – VASILICA STAMATIN.

Cuprins

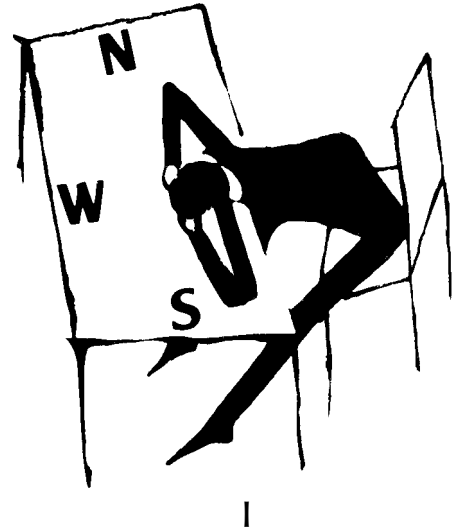
• CAFÉ APOSTROF			
			2
• PUNCTE DE REPER			
Cum devine boala ideologie	Ion Vianu		4
• AVANGARDA RUSĂ			
***	Serghei Gorodețki		6
	(traducere și antologie de Leo Butnaru)		
• POEME			
Înserare a vieții, Maree sapphice	Romea Cantemir		7
Pașii tașilor noștri	Mihail Vakulovski		24
• CRONICA LITERARĂ			
O „hardughie“ romanescă	Irina Petraș		8
• CU OCHIUL LIBER			
Istoria unei reviste de avangardă	Ion Pop		9
Activ, retroactiv	Dan Gulea		10
80-ismul	Ovidiu Pecican		11
	T(z)ara noastră	Ciprian Sonea	12
	Cum se văd mireasma și duhoarea	Mihaela Ursa	13
	Megaviolența comunistă (2)	Cătălin Mamali	26
	Aporiile trupului	Iulian Boldea	28
	Amintiri roșii	Ovidiu Pecican	29
	• ARHIVA „A“		
	Epistolar Teodor Neș (3)		14
	(epistolar îngrijit de Valentin Chifor)		
	• DOSAR: BISERICA REFORMATĂ		
	Biserica reformată din strada Lupului	Lukács József	15
	• PROZĂ		
	Ziua în care a început să moară tata	Liviu Antonesei	21
	• BIBLIOTECI ÎN AER LIBER		
	Poems by O. Nimigean		30
	(translated by Adam J. Sorkin and Radu Andriescu)		

Et *Andreas* *Sabo* *Judey* *Boeratis* *Comites* *Curias* *Colisior* *Ad* *Magistram* *Sanctam* *Primum* *quoniam*
future *verum* *hanc* *seu* *voluntis* *peruenire* *et* *nos* *ut* *ita* *committis* *phat* *curiam* *manente* *reguntur* *quia* *princ*
ipse *condico* *statim* *habemus* *instabilem* *et* *ea* *que* *habent* *essentiam* *condunt* *publitate* *ad* *non* *esse* *totum* *digna* *et* *de*
noie *consideratione* *regulantes* *ne* *rum* *dis* *venit* *nos* *inveniat* *deimenter* *promittentium* *concedunt* *et* *duum* *cultus* *aug*
mento *verena* *precepta* *et* *transfere* *merena* *felici* *volentes* *comitate* *primis* *et* *principaliter* *et* *prohibentibus*
et *inveniens* *diversissimum* *principis* *dm* *Mathie* *Regis* *hungarie* *disponere* *et* *dm* *in* *nativitas* *et* *provisum*
sedet *Magnifici* *domini* *dm* *Sypham* *de* *curie* *studii* *Curie* *Regie* *Magis* *q* *disponit* *Curia* *locum* *et* *Monac*
stus *in* *placita* *supponit* *in* *Annetu* *Curie* *Nunquid* *Curie* *hanc* *ad* *plagam* *orientalem* *condem* *feibus*
monasterii *impepetit* *divinus* *conferendum* *omo* *conferimus* *primo* *feibus* *in* *ibi* *tanti* *toti* *et* *parum*
quantum *netus* *Monasterii* *se* *posit* *ita* *tame* *q* *nos* *ibidem* *sire* *ipsis* *possessoribus* *volui* *pro* *debeat* *pariter* *et*
reventabiliter *tenerendum* *habendum* *pariter* *videns* *contradictorio* *modo* *ostendit* *in* *minis* *et* *evidentibus*
primo *leat* *nostras* *Sypham* *in* *maioris* *et* *esse* *minis* *revertens* *supponit* *feibus* *minis* *divinus*
conferendum *Sypham* *in* *Colisior* *feibus*

• Foto: Lukács József

• Documentul eliberat de Consiliul Local și de judele Clujului în anul 1486, prin care s-a acordat terenul pentru construirea bisericii și a mănăstirii franciscane din Cluj (actuala biserică reformată de pe strada Mihail Kogălniceanu). Foto: Várdai Levente

LA ÎNCEPUTUL secolului al XIX-lea, filozofii germani, în mod special Gottfried Herder (1744-1803), au formulat opinia conform căreia relațiile sociale nu sunt întemeiate numai pe putere, ci implică prezența unor comunități de cultură¹. Ideea se află la originea naționalismului modern, cu toate consecințele lui, bune și rele. Ea a provocat un progres cultural; de asemenea, a ațâțat agresivitatea națiunilor și poate fi considerată responsabilă de dezlănțuirile sângeroase pe care le-a provocat de-a lungul întregului secol douăzeci.

Noțiunea de comunitate etnică, în mod esențial culturală, nu era propriu-zis *etiologică*. Nu căuta neapărat cauza particularităților comune în biologia „rasei” sau în evoluția istorică. Totuși, ea sugera că de acolo provin. Fără să nege existența diversității în sânul aceleiași națiuni, ea permitea să se considere că diferitele grupuri etnice erau chemate să se apropie fără a se amesteca, desenând „frontierele interioare” a căror urmă nu era pe cale de a dispărea. „Psihologia popoarelor” (*Völkerpsychologie*), devenită mai târziu, sub imboldul puternic al lui W. Wundt, „știința popoarelor”, altfel spus etnologia (*Völkerkunde*), era o mișcare științifică respectabilă care a publicat bogate și riguroase contribuții. Ea furnizat în același timp un cadru de gândire unor ideologi periculoși și a contribuit în acest fel la ascensiunea naționalismelor, cam pretutindeni în Europa.

Dacă citim, în căutarea elementelor a ceea ce am putea numi „dialogul culturilor”, capitoul intitulat „Popoare și națiuni” dintr-o carte atât de cunoscută, precum *Dincolo de bine și de rău*² de Fr. Nietzsche, constatăm că acest dialog se poartă între marile națiuni ale Europei: germani și francezi, englezi, ruși. Doar ele au o influență suficientă pentru a face obiectul unui profil cultural marcat. Culturile minore sunt în mod natural excluse de la acest dialog.

Se impune o altă constatare: culturile naționale ale popoarelor de ordin secund sunt menționate mai ales pentru calitățile lor defensive. Astfel, polonezii sunt cunoscuți și stimați pentru faptul că au fost în mod tragic și eroic victimele mai multor împărțiri ale țării lor și au rezistat. Chiar recent, polonezii au făcut ca lumea întregă să-i stimeze rezistând sistemului comunist și demonstrându-i slăbiciunile, contribuind la prăbușirea lui.

Interogațiile identitare se pot referi la două obiecte: „spiritul timpului”, *Zeitgeist*, sau cel al locului, al populației unei țări, unei

Cum devine boala ideologie

Reflecții despre români

Iovanu

națiuni, chiar al unei „rase”. Se poate postula că marile națiuni își pun mai degrabă întrebări asupra *Zeitgeist*-ului, cele mici fiind în mai mare măsură tributare întrebării „*cine suntem?*”.

În ceea ce privește cultura română, această întrebare, pusă fără încetare: *cine suntem?*, ține aproape de obsesie. Îmi pare că ea constituie, în orice caz de un secol încoace, principală miză a ceea ce s-ar putea numi „ideologia românească”.

Vom studia în continuare trei „cazuri”, a trei autori care se apleacă asupra psihosociologiei poporului român: D. Drăghicescu, Emil Cioran, Mircea Vulcănescu. Modul în care rezolvă fiecare dintre ei această chestiune depinde de factori care nu sunt legați doar de un anumit moment istoric, ci și, după cum vom încerca să demonstrăm, de niște factori individuali.

1. ÎN 1907, an simbolic pentru România, fiind anul răscoalelor țărănești care au marcat conștiințele în profunzime, apare cartea unui sociolog și psiholog de 32 de ani, doctor la Sorbona, discipol al lui E. Durkheim, recent întors în țară, D. Drăghicescu: *Din psihologia poporului român*³. Metoda aplicată în această lucrare este contestabilă, dar rezultatele ei nu sunt lipsite de interes. Pentru Drăghicescu, psihologia popoarelor este rezultatul unui amestec de straturi succesive care au contribuit la formarea sa. Astfel, în psihologia românilor pot fi decelate „fondul etnic” daco-roman și slav, urmele invaziilor barbare și recenta influență orientală și fanariotă. Fără a voi să intrăm în detaliile acestei construcții ipotetice, să ajungem la sinteza finală, de cel mai mare interes.

Pentru Drăghicescu, psihologia românilor, care se traduce deopotrivă în mentalitatea colectivă și în fiecare dintre sufletele individuale, este marcată de *neispnăvire*. Nu suntem, spune el, în zorii secolului douăzeci, o națiune „isprăvită” din punct de vedere geografic și spiritual; suntem lipsiți de maturitate în plan social. Trăsătura dominantă, recurentă, a istoriei românești ar fi, conform teoriei lui Drăghicescu, pasivitatea, o rezistență bazată numai pe apărare, o lipsă de energie ofensivă. Cel mult, românul se înverșunează să nu cedeze, să nu capituleze total. Se luptă împotriva turcilor cu saci de aur. E dusă epoca glorioasă a lui Ștefan cel Mare și a lui Mihai Viteazul, când se purtau încă războaie! Românul nu rezistă decât printr-un fel de înțelepciune făcută din resemnare, care caută să îndepărteze pericolele. Este citat un călător francez care semnalează calmul, chiar indiferența românului. Românul se înfurie rar, zâmbește puțin, nu

e luminat de entuziasm. Pentru români, continuă acest călător, un anume Le Clerc, ar fi lipsit de înțelepciune să se arate bucuroși și de prisos să se lase pradă durerii. Țăranul e sobru, modest, dar și lipsit de energie, de inițiativă. Orice reclamație este o „lăcrămație”. Pentru a compensa această înțeleaptă slăbiciune, e capabil de ironii ucigașe, de un umor șfichiuitor.

Există un „arhetip” al acestei atitudini, și anume „frica de turc”. „Capul ce se pleacă sabia nu-l taie”, va spune poetul, „dar cu umilință lanțu-l încovoie”. Vecinii bulgari, după Drăghicescu, odată deveniți supuși cu drepturi depline ai Imperiului Otoman, erau protejați. Principatele române își plăteau prea aspru independența factice, erau ruinate datorită acestui fapt și nu aveau decât să se adapteze jefuirii sistematice, să aleagă răul cel mai mic. Acest sentiment era întărit de extrema vulnerabilitate a frontierelor, dacă ne gândim că chiar și în 1788 o invazie tătară a devastat Moldova!

Conceptele filosofice implicite ale „românității” sunt „Ursita”, cursul ineluctabil al vieții țesut de „Ursitoare”, care corespund Normelor germanice, și Norocul. E semnificativ faptul că atunci când ciocnesc paharele, oamenii spun „Noroc!”, Norocul este în mod natural destinul cel mai râvnit. Totul nu poate fi decât provizoriu, efemer în viață. De vreme ce spolierea și hoția la drumul mare sunt inevitabile, să construim lucruri ușoare. Consecințele acestui fatalism sunt lipsa de prevedere și indiferența ridicată la rang de virtuți.

Colorarul fatalismului, latura lui *pozitivă*, este o înclinație spre independență, o nevoie irepresibilă de libertate. Orice formă de supunere este resimțită cu repulsie. Țăranul român preferă să fie total sărac decât să fie servitor.

De-a lungul secolelor, călătorilor le place să evedențieze inteligența românului, prezența sa de spirit. Mizeria – spune Regnault, citat de Drăghicescu –, care dă de obicei naștere abrutizării, îndobitocirii, nu a atins facultățile țăranului român. El rămâne vioi, sarcastic, batjocoritor, satiric. Simțul său critic este amar, ascuțit, distructiv. Românul este înzestrat pentru artele frumoase, estetic în mod natural, om de gust.

Într-un cuvânt, psihologia românului se caracterizează prin calități defensive, în care psihosociologul vede consecința unei deveniri istorice particulare. Sublimarea prin vorba de duh și creația artistică sunt mijloace pe care le folosește în mod constant.

De apartenență liberală, un liberalism cu nuanțe sociale care nu i-au adus numai prieteni, Drăghicescu nu vede ieșirea din ne-

• Biserica reformată din Cluj, str. Mihail Kogălniceanu. Vedere dinspre sud. Foto: Várdai Levente

isprăvirea istorică a poporului român decât printr-o „împroprietărire“ a clasei țărănești. Aceasta trebuie să intre în posesia pământului, să învețe să îl cultive, acordându-i-se credite cu dobânzi avantajoase.

Opera lui Drăghicescu a fost concepută într-o Românie efectiv „neisprăvită“, România dinaintea Primului Război Mondial. Odată cu crearea României Mari, în 1918, care includea teritoriile de dincolo de Carpați, o parte a acestei „neisprăviri“, teritoriul național, era îndeplinită. Aceasta legitima ambiții mai puternice, dar și o nerăbdare crescândă. Situația instabilă de după război, nevroza unui individ particular (Cioran) au contribuit la aceasta.

2. EMIL M. CIORAN, un filosof transilvănean de 24 de ani, a publicat în 1934 o carte scandalosă, *Schimbarea la față a României*⁵. A fost întâmpinat cu pasiune de către extrema dreaptă, cu interes de către mediul intelectual. Ea reprezintă reacția la mentalitatea pasivă, mereu pierzătoare, a românilor, pe care o deploră Drăghicescu. Versiunea neexpurgată a cărții lui Cioran conține atacuri antisemite de o mare violență. Antisemitismul nu este totuși argumentul major al cărții. Ea ia în considerare „tragedia culturilor mici“. România dispune, estimează el, de o șansă unică pentru a face un „salt istoric“. Ridicându-se împotriva tradiționalismului, el crede că românii au acționat după legea lui: „Am apărut și am rămas așa!“.

„Poate fi acesta un destin?“, se întreabă el. „Un popor fără destin nu merită să existe“, exclamă Cioran și vorbește despre un „sens ascensional al devenirii“. Are oroare de calitățile tradiționale ale românilor, cum

ar fi „omenia“. El consideră că România actuală, cea a tinereții sale, este „fructul unei pasiuni moderniste“, și se declară în mod hotărât antireacționar. În ceea ce privește țărănimia, el crede că este doar „rezerva biologică a unei națiuni, o simplă sursă de alimentare“; cât despre clasa muncitoare, ea „este o amenințare continuă și prin aceasta un element politic de primă ordine“. Cioran ajunge să laude caracterul „auroral“ al vieții comunitare și să-și exprime dezgustul față de internaționalism și față de cultura de mase, pe care o consideră „anti-spirituală, anti-libertară, anti-individualistă“. Astfel încât tânărul descreierat care este Cioran predică războiul drept mijloc curativ al indolenței noastre. Ceea ce nu exclude deloc, ba din contră, presupune o orientare socialistă, „obligatorie“. În concluzie, el cheamă la o „revoluție colectivistă națională“ pentru a face să triumfe România, în special în Balcani. El întrevide Bucureștiul ca pe „noul Constantinopol“. Acest lucru nu va fi niciodată posibil fără ură. „Cine nu știe ură cu pasiune n-are instinct politic.“ Am putea continua să cităm din această carte „excesivă“, cum avea să spună mai târziu autorul ei, cumințit. Scelerată, am spune noi. În orice caz, „Orice soluție am căuta pentru România este imposibil să o vedem scuturată din orbecăiala ei seculară în afara de un regim dictatorial. [...] O dictatură, însă, trebuie să pună țara la *teasc*“ (cum au făcut bolșevicii cu Rusia, adaugă el).

S-a înțeles, cred, doctrina – de apartenență fascistă – pe care a inspirat-o cartea lui Cioran. De asemenea, ea poate fi situată nu în siajul ideologiilor vremii, ci ca o reacție, excesivă, monstruoasă chiar, la pasivitatea proverbială a românilor, pe care o semnalau

Drăghicescu și alții înaintea lui. Sunt posibile, și chiar necesare, analogiile cu noțiuni psihanalitice (fără a voi să schițăm o omologie, fără îndoială inexistentă). Melanie Klein⁶ distinge, în „stadiile precoce ale complexului lui Oedip“, o poziție paranoidă și o poziție depresivă. Bebelușul, într-un prim stadiu, nu face distincția între iubire și destructivitate. Dorința pentru sânul matern este atât de mare, încât, fără a face diferența, îl iubește și, însușindu-și-l, vrea să-l devoreze, să-l distrugă. Ulterior, în cel de-al doilea sfert din primul său an de viață, bebelușul se confruntă, după Klein, cu teama de a pierde sânul hrănitor. Această amenințare de pierdere care nu încetează să se actualizeze se manifestă ca doliu potențial, ca depresie. La vârsta adultă, aceste două tipuri de reacție – paranoidă și depresivă – se pot manifesta într-o ordine diferită. Se poate postula că reacția față de pierderea obiectului, agresivă, de persecuție, se manifestă ca ultim recurs, înainte ca subiectul să sucumbă în mod ireversibil în depresie. Umilirea suferită de români de-a lungul vârstelor, poziția lor pur defensivă (deci „depresivă“), semnalată de Drăghicescu, dă naștere, manifestându-se la Cioran, unei reacții paranoide, cu amalgamul de agresivitate și de ură care este exprimat în *Schimbarea la față a României*.

3. MIRCEA VULCĂNESCU pronunță, în 10 ianuarie 1943, o conferință intitulată *Dimensiunea românească a existenței*⁷. În acest text, el citează cartea lui Drăghicescu, fără să o comenteze. Ceea ce Drăghicescu considera ca fiind defecte este pus în valoare de Vulcănescu drept virtute supremă. Referin-

→

→ du-se la „Imperiul valorilor românești“, Vulcănescu crede că poate identifica la români, ca specificitate, „sentimentul unei vaste solidarități universale“. Nu există, crede el, la român o „ruptură existențială între lumea de aici de jos și tărâmul celălalt [...] doar o vamă, o trecere“. „Sfințenia“ românului este în-născută. Cu siguranță, există ceva *negativ* la român. Totuși, această negativitate are o conotație specială: existentul și posibilul se află în fuziune; adaptând formula hegeliană, el crede că pentru român „tot ceea ce este posibil este și real“. Această confuzie, benefică în ochii săi, este însuși izvorul poeziei; ea apropie, la român, veghea de vis. Această stare, semiconștientă, am spune noi, îl face să fie fără apărare, pentru că în vis nu există alternativă. Acest sentiment de neputință este suportabil în măsură în care viața nu este luată în serios și teama de moarte nu există. În fața adversităților existenței, românul spune „fie ce-o fi“.

Data conferinței rostite de Vulcănescu – ianuarie 1943 – corespunde momentului când armatele germană și română sufereau la Stalingrad o răsturnare care reprezenta începutul sfârșitului pentru puterile Axei. Vulcănescu, subsecretar de stat în cabinetul Antonescu, nu ignora turnura catastrofică pe care o lua războiul, avem dovada acestui lucru⁷. Nu putea nici să nu prevadă consecințele catastrofice pe care această răsturnare politică avea să le aibă asupra existenței sale personale.

Avangarda rusă

* * *

Serghei Gorodețki

(1884-1967)

La prânz nu am decât zăpadă, aiureală
Aripi de prepeliță, morsă de coacăză
Dicționare cu douăzeci de pagini
din care praful, putregaiul
În ritm adagio (lent, încet) lunecă de pe file
Evitând acele indicatoare – precum
bisturiul

Și iată
Mă așez la pian
În stradelele paginilor auzind
șoapte-nzăpezite

Interpretez fără note
Cânt fără sunetele cuvintelor pășitoare
Fără nelipsitul tău zâmbet ușor ironic
anticipator

Iartă-mă
Învățatu-m-au și bunele maniere
și lumești versificări cu rime avortate
Curând eternitatea va împerdelui ochii
Și de-a oarba voi înțepa biftecurele
cu furculița

Precum – în copilărie – fluturii
Pe când bunica bombănea sub un cais rotat
Ce privea spre cerul prafului
Această amiază

Aceste discursuri, ca și cum negrăbite
Și calde priviri ale provincialilor
Toate tuturor le sunt permise dacă arde
focul bunătații

Așadar sub căderea fructelor coapte
să ne punem gând de împlinire
De fiecare dată întorcându-ne la masă
Prin troienirile iluziilor.

Traducere și antologie de
LEO BUTNARU

Textul *Dimensiunea românească a existenței* îi era dedicat lui Cioran. În mod ironic, am spune noi, pentru că el afirmă un fanatism diametral opus combativității paranoice a celui din urmă. S-a păstrat o scrisoare a lui Cioran datând din 3 mai 1944, din Paris⁸:

Dacă evenimentele nu ar fi ceea ce sunt [exclamă el în această ultimă fază a războiului], aș scrie complementiv negativ al acestei *Dimensiuni* la umbra căreia mă delectez cu modestie [...] după ce ți-am citit studiul în acest Cartier Latin unde putrezesc glorios de șapte ani, îmi spun că nu ar fi nimic de adăugat dacă asta s-ar fi terminat printr-o analiză a fatalului adagiu care îmi pare a fi cheia de boltă a tuturor neizbutirilor noastre: „n-a fost să fie“.

Cioran înțelege mai bine ca oricine că fatalismul extrem al prietenului său exprimă un eșec deja actual, el care visa nebunește la un destin imperial pentru România.

II

BIOGRAFIA LUI Drăghicescu nu îmi este foarte bine cunoscută. Sunt cunoscute totuși marile etape ale existenței sale. I-a fost refuzată o catedră la universitate în 1920, căci era suspectat de idei socialiste. A făcut carieră în diplomatie, ca delegat la Societatea Națiunilor și, mai târziu, ca ambasador în Mexic. S-a sinucis în 1945, la vârsta de 70 de ani⁹.

Cioran își lingea rănile la Paris, compunând o lungă proză cu accente de blestem, rămasă mult timp inedită, *Îndreptar pătimăș*, ca un adevărat Maldoror al Balcanilor, blestemat pentru vecie¹⁰.

A făcut mai târziu cariera pariziană de toți cunoscută și a murit în 1995.

Cât despre Vulcănescu, a murit la 28 octombrie 1953, în închisoarea din Aiud, în împrejurări cumplite, reconstituite de fiica lui, Sandra¹¹: în octombrie 1952, despuiat de haine, târât în curtea închisorii, bătut de torționari, cu coastele sfărâmate, a fost aruncat, ca și colegii lui de închisoare, gol, într-o celulă înghețată. A acoperit cu trupul său corpul unui tânăr deținut, ca să-l ferească de frig. A murit câteva luni mai târziu de tuberculoză. Se spune că ar fi exclamat: „Nu ne răzbunați“.

Nu ne putem împiedica să stabilim o paralelă între scrierile pe care le-am evocat pe scurt și destinul autorilor lor.

Drăghicescu era un „liberal radical“; patriot, refuzând găunoasa retorică naționalistă, nu a fost cunoscut de *establishment*-ul intelectual, dar a făcut o carieră de înalt funcționar. Și-a pus capăt zilelor, cu luciditate, devansând cu puțin dezastrul unui stat și al unei țări pe care ar fi dorit-o *alta*.

Cioran, melancolicul care a știut să se combată, să combată depresia care îl rodea (profesând ura, făurind un proiect paranoic: imperiul fascist românesc), a reacționat, mai întâi, prin fugă. Fiind ambițios, a început prin a-și schimba limba, cultura. Apoi, a adoptat *un alt mod de a se îngriji*: dintr-un fanatic, a devenit un sceptic amar. A trăit mult, ca un ipohondru plesnind de vitalitate, un prieten ca niciun altul, ursuz și agresiv și în același timp om de lume, el, fostul huligan.

Vulcănescu acceptase postul politic ce a fost cauza directă a nenorocirii sale, ca un funcționar disciplinat; poate și din vanitate. Regreta adânc acest lucru în abisul închisorii sale¹². Fatalismul pe care îl atribuie românilor, pe drept cuvânt, îi era inspirat și de

propria sa atitudine: nu a știut să reziste la ordinul care i s-a dat: să accepte o înaltă funcție guvernamentală, spunându-și în adâncul lui: *fie ce-o fi*.

III

FAPTUL ÎNSUȘI de a scrie este o încercare de vindecare. „O boală învinsă ți se pare orice carte“, spune poetul.¹³ A-ți însuși total acest principiu înseamnă să dai dovadă de optimism. Scriind *Schimbarea la față a României*, Cioran a încercat să se vindece de disperare, dar nu a reușit. Violența și melancolia s-au învecinat în mintea sa. Ca dovadă stau cărțile sale imediat următoare, *Lacrimi și sfinți*, *Cartea amăgiriilor*, unde umoarea cea mai întunecată se amestecă cu pasiunea pentru muzică, concepută ca balsam. Cioran era totuși „rezilient“, cu o capacitate în-născută de a „renaște“. Și-a protejat viața prin fugă și a trecut printr-o lungă convalescență. Exilul și scepticismul au făcut din el un depresiv fericit.

Spre deosebire de Cioran, Vulcănescu s-a dăruit morții. A făcut-o cu măreție, și-a încălzit aproapele pe patul înghețat de piatră, a predicat iertarea. Spre deosebire de Cioran, Vulcănescu avea vocația martirului: acceptarea suferinței. Scriind *Dimensiunea românească a existenței*, dădea un statut filosofic acceptării sale disperate a distrugerii.

Drăghicescu nu a jucat niciun rol în ideologia română. A rămas relativ necunoscut inteligenței, în pofida funcțiilor înalte pe care le-a ocupat. Totuși, de la el pornește această critică dureroasă a „românismului“, cum a fost numită ideologia română. Acesta a fost totuși fondul intelectual pe care l-au exploatat succesorii săi, Cioran, Vulcănescu, pentru a-și exprima profunda lor tulburare.

Suferința individuală se preschimbă în „idee-forță“. *Boala individuală devine ideologie atunci când istoria o cere*. Pare să fie concluzia acestui periplu într-o ideologie a unui trecut care se îndepărtează, după ce a hrănit nevrozele unei alte generații, nostalgiile reacționare ale unei lumi condamnate.

Traducere din limba franceză de
letitia ilea

Note

1. Rainer Diriwächter, în *Culture and Psychology*, London: Sage Publications, 2004, p. 88.
2. Fr. Nietzsche, *Par delà le bien et le mal*, Paris: Hachette, 2004.
3. București: Albatros, 1996.
4. București: Humanitas, 2001. Expurgată de pasajele cele mai violent antisemite prin voința tardivă (1991) a autorului.
5. Mélanie Klein, *Essais de psychanalyse*, Paris: Payot, 1996.
6. În Mircea Vulcănescu, *Dimensiunea românească a existenței*, ed. îngrijită de Marin Diaconu, București: Ed. Fundației Culturale Române, 1991, p. 85-149.
7. V. Ștefan J. Fay, *Sokrateion: Mărturiu despre Mircea Vulcănescu*, ed. a II-a, București: Humanitas, 1998, p. 118 și urm.
8. Vulcănescu, p. 8.
9. V. Drăghicescu, introducere de V. Constantinescu-Galiceni.
10. V. Cioran, *Écrits*, ed. Quarto.
11. V. Fay, p. 129-130.
12. V. Ion Constantinescu-Mărăcineanu, în *Memoria*, nr. 43, 2003.
13. L. Blaga, *Încheiere*.

Poeme de ROMEA CANTEMIR

Înserare a vieții

(OIDA ME UDEN EIDENA)
– „Știu că nu știu nimic“ despre
corăbii și așa fi vrut să fie altfel...
verdele cedrului adu-mecă lemnul de pe apă
când viața are ieșire la mare și
pactu-i făcut (legile ei devin cele
zece porunci). Nu puseseș patinele pe apă,
dar o simțeam ca pe o rudă, cu drag de
vele, catarge și timonă, de tot ce are
bordul, pe Krinos și Keratos...
Să descifrezi pe ape ce-au scris
odinioară triremele grecești, și binele
care ți-l dă p l u t i r e a...

Viața noastră-i o scriere pe apă
pe care doar sfinții o știu citi.
Câtă iubire, Doamne, o să-ncapă,
în cel născut... spre-a te iubi...

Pe nemurirea verde de-un mov marin,
– Egee – cu prova spre Marea Idee;
când am atins frumusețea ta,
ca pe-o Lumină – aaeer de apă –
al ființei mele,
mi-a fugit pământul de sub tălpi,
ca unei corăbii, la primele ieșiri
– *Vaya con Dios* – mai știi culoarea
mării (de-un verde-mov marin) –
se ridicase Egeea-n picioare și
semne făcea cu ample valuri. Vînat
de tangaj cu sufletul și la
apogeu fiind navigația... –
ce eră, ce an, ce sfîntă zi de
vineri... când de pe galeră
viața mea s-a înălțat pe Krinos,
a zis o rugă și lacrimi i-au curs,
ca-ntr-o biserică.
Să fiu locuitor pe-o insulă care-a
îmblînzit Egeea, să am fereștile
spre luna plină, iar ca vecini –
trandafirimea – care-a impus
mireasma drept zeiță – ce ține
chiar și marea-n genunchi. Petală
cu petală, înviasem, între palmele
tale, pe jumătate trandafir – din
spița pădăiei, cu liric iz și
puful roșu...

„Să vezi luna cu ochii unui grec“ –
cum vine dinspre Egee, desculță,
de mîna cu briza de noapte, lăsîndu-și
sandalele pe țarm; se aprind treptele
de bănuții presărați și mei...
Curcubeu cu ochii-nchiși
la-nceput de mileniu – înserare
a vieții – la fereștile Raiului,
trandafirii erau numai ochi și
urechi, când a intrat luna plină
în viața mea de exilat, printre
miresmele vorbitoare de elenă?...
A luminat ce era de luminat;
cina cu trandafirimea din jur
– mai demult – sau acum în zilele
noastre...? ... veneau corăbii
ce descărcau un vin miraculos,
(pe vremuri grele) îi lăudam
puterea, trei-patru nopți...
Zăbovea (pe-atunci) Fericirea
la mine cît să nu-i fie dor de
alții –, răsfoia un album să vad

Mediterrana că-i sora ei cea mare,
cu Ionica din vest și marea Cretei
jucîndu-se, fiind copile...

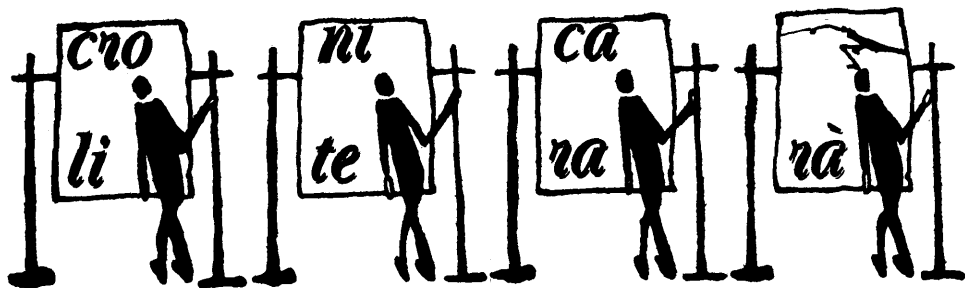
Toată iubirea mea e pentru EA;
dar am și dor de Rodos și Corint.
Cu mine-aș lua Egeea pe corăbii,
aflînd că R a i u l e lipsit de mări.

Maree sapphice

De-o sută zece ani murise Pîndar,
Egeea declama din Istmicele sale,
cît încă se tînjea la prospețime,
fructele de mare nu erau oprite,
la geamandura de meduze, unde
lumina ochilor doare, cînd nu-i arăți
Frumosul din Mitilini, efebua –
– a creat gloria trupului, căruia
pământul îi e Cîntarea
și cerul, Cîntărilor... Odată-nvățat
drumul, Fericirii nu i se-mpotrivește
nimic, verigă după verigă – un lanț
din rouă, epitalamul ne-a legat,
pe firul lui, la vale, declamînd,
ce fapte s-au făcut și cînd...
Ce nu putem cu mintea, vedem cu inima
și-i dăm crezare... din valuri care
nu puneau întrebări, grațiile
alunecau, într-o Sală a Tronului
pardosită cu sini, pe sfîrcuri
de dactili și de trohei, făuritori
de Extaz.

Un cor de simțuri pîrguite...
și foșnitor, (rodii pisate),
un dulce lucru ca în stup, o
miere ocru-violet ce unge
p î l p î i r e a
unor
perle
negre

și o stinge...
Ce copie e mai aproape de original
decît alt trup perfect? (Cît semne
nu-s de împăcat cu moartea sau de
căzut la pace.) Să fi bătut
medalii cu euterpele la studiu, cu
fragedele valuri, abia cosite cînd
licuricii-greieri își încep întrecerea
de sunet și lumină. Vremuri de grație
și aaaaer ca să-mi ții de sete –
P o e s i e – zărită dintr-o corabie
ce aducea Iubire... Niciodată doi
fără unu. Norul e noră, raza, o soră.
Demult, s-o fi zvîntat ce-am scris
în limba care-a murit și ea,
punînd de-atîtea ori egal – –
(ce multe) NU se pot ierta...
Reflux PERPETUUM MOBILE alene
de vremuri... sapphice... elene...

O „hardughie” romanescă

Irina Lătraș

DACĂ ȚINEM seama de etimologia cuvântului, *hardughia* fiind o „fabrică de hârtie”, mare și greu de stăpânit în toate ungherele sale foșnitoare, *Darul Ioanei* (Polirom, 2007, 522 de pagini; prefată de Daniel Cristea-Enache), noul roman al lui Stelian Țurlea, este, în mai multe sensuri, o hardughie romanescă. Nu doar fiindcă acoperă 522 de pagini și manevrează abil zeci de personaje și situații. Scris la 30 de ani, în 1976, și dat la tipar la 60, în 2006, presupune o oarecare vechime a construcției, surpări de ziduri și ochiuri de geam sparte sau afumate de vreme. Tot așa, e de bănuț o revenire cu recondiționări și finisări, pentru a-l face perfect locuibil de cititorul de azi, altfel, măcar în câteva date, decât cel de la vremea scrierii cărții. Absolvent de filologie și filosofie, redactor de politică externă la revista *Lumea*, șef al departamentului de știri la Antena 1, apoi la PRO TV, iar din 2000, senior editor al *Ziarului de duminică*, Stelian Țurlea a publicat mai multe romane, cărți pentru copii și volume de publicistică. A traversat câteva decenii având rezervat un loc bun (și riscant!) în chiar preajma spectacolului lumii („întotdeauna într-un loc de unde să poată cuprinde cu privirea tot ce se petrecea în încăpere, iar în spatele lui să nu se mai poată petrece alte întâmplări [...] se uita la ceilalți pe rând, cu mare atenție, nevăzut, neluat în seamă, netulburat de nimeni, ca și cum le-ar fi văzut gândurile...”). A acumulat, astfel, un material epic imens și a dobândit deprinderea/știința de a face conexiuni imprevizibile între evenimente, personaje, gesturi. De a decanta direcții, nuanțe, texturi.

Bine receptat de critică – „un roman solid și original, epic la modul polifonic și cu adâncimi psihologice care așteaptă să fie explorate” (Daniel Cristea-Enache); „inteligent și captivant, are ritm și un patetism sobru, de un desăvârșit bun-gust” (Alex Ștefănescu) –, *Darul Ioanei* se cere străbătut cu răbdare de arpentor și cercetat cu un instrumentar pe cât de bogat, pe atât de flexibil. Dan C. Mihăilescu, de pildă, copleșit de straturile și palierele intersectate în roman, pune la bătaie toată istoria prozei europene a unui secol pentru a-i defini locul și statura: identifică atingeri cu și descendențe din psihologismul la modă în deceniul opt românesc, descoperă reminiscențe din Noul Roman francez, recunoaște subiecte și maniere interbelice. Lectura sa desfășurată sugerează, în fond, capacitatea autorului de a cuprinde sub un singur acoperiș forfota diversității și măsoară gradul de compatibilitate umană și estetică pe care mai multele istorii subsumate îl ating.

Alcătuțit din 9 *brâuuri*, 7 *cercuiri* și 9 *cercuiri*, construcția are mai multe „aripi”. Una, situată în prim-plan, e scena prezentului și conține relația de dublă oglindire

dintre bătrâna doamnă Marga Pop și tânărul ei chiriș Andrei Vlădescu. Prin ei se amușină și se descriu, în splendide pagini în care arta detaliului și autenticitatea limbajelor sunt remarcabile, două generații, două lumi, două „genuri”. O altă aripă, imediat colaterală, e cea a trecutului Margăi Pop. Aripă a semnelor memorative, a atmosferei, a recursului întemeietor la rădăcini și noime de altădată. Rememorările se petrec în singurătate, în încercarea de a încetini trecerea, dar și în prezența tânărului ascultător, ele catalizând două existențe și furnizând suporturi apartenenței. Pe o latură oarecum paralelă se înalță edificiul iubirilor succesive ale lui Andrei Vlădescu. Povești de cuceritor oarecum abulic, superficial, de colecționar neglijent și vanitos, dar cu destule savori senzuale și ingrediente picante. O aripă consistentă și greoaie e plină până la refuz cu viața de redacție din vremea comunismului. O faună pestriță, pe cât de detaliat inventariată, pe atât de schematică, nuanțele analizei stând cot la cot cu locuri comune și îngroșări de fabulă. Culisele năvălesc în scenă tulburând jocul actorilor, scena e rulată după ritmuri imprevizibile, derizoriul și dramaticul își dau brânci în pagină, aparențele înăbușă esența, înfruntările sunt când tragice, când grotești, într-un dosar al epocii plin de dovezi contradictorii și de file rătăcite ori încopciate alandala, ingenioasă sugestie a „procesului” care se amână. O aripă oarecum autonomă este povestea de dragoste cu Ioana Sandi, mai degrabă metaforă a vieții și a iubirii, contrapunând tema nu neapărat centrală, cât stăruitoare a morții, a vieții ca *așteptare* înfiorată. Între aripile edificiului romanesc se deschid culoare înguste, întortocheate, se ivesc firide, pereți falși, tuneluri secrete. Lectura înaintează tensionat, ispitită și hărțuită de perspectivele deschise de-o parte și de alta a drumului principal.

Nu întâmplător, romanul are drept repere esențiale mai multe variante ale aceluiași motiv: *casa*, *acasă*. Pe cale de consecință, privirea auctorială își va exercita cu precădere virtuțile feminine. Rolul bătrânei doamne e jucat perfect de autor, chiar mai apropiat decât al bărbatului. Pagina e doldora de mici detalii semnificative care spun totul despre insomniile prelungi, odihnă precară, o anume economie de viață. Femeia (își) spune povestea care o înduioșează cel mai tare, aceea a *casei-de-odinioamă* pe care o poate vedea din balconul apartamentului „printre acoperișuri, ziduri și frunziș”. Lucrând în principal cu datele memoriei, „sub-lumea atmosferei” (cum ar spune Mariana Neț) pretinde înstrăinarea – temporară – de un prezent indirect, dar net repulsat. Prezentul este aici nu atât *exilul* în apartamentul de bloc, cât iminența greu de ignorat a morții. Extenuată în exercițiul rememorării, bătrâna răspunde nevoii de a încropi o poveste coerentă despre existență sa obișnuită, arogându-și datorii comunitare, de murtor și călăuză: lucrurile trebuie puse ca să fie învățatură de minte și „măcar câțiva, oricât de puțini ar fi, să meargă mai departe înțelegând și trăindu-și mărunțișurile cu demnitate”. „Viața e făcută din mărunțișuri și numai ele, adunate laolaltă, dau sensul...”

Apropierea/amenințarea morții e imaginată/vizualizată ca șir de încăperi cu pereți de

sticlă, culoare nesfârșite, întunecoase și strâmte, jocuri de siluete cenușii, brusc luminate, tăceri și zgomote asurzitoare. Viața e locuire bogată și temporară a unor „încăperi”, moartea nu poate fi decât părăsirea lor, una câte una. Importanța morții e neîndoielnică, pentru că ea se întâmplă o singură dată și definitiv. Clipele retrăite speră însă să prelungească drumul ultim, să-l amâne. Desuet, cotropit de plante agățătoare și de tabieturi, trecutul este „mai bun” fiindcă acceptă atributul veșniciei. În scufundările memorative ale bătrânei, trulul șeherezadic e instrumentul predilect pentru a asigura „efectul de mit” (Irina Bădescu). „Încă sunt” e descoperirea supremă. „Nu să aștepți sfârșitul, ci să-l accepți” e marea lecție subtextuală. Mai mult, asemenea personajelor camilpetresciene, bătrâna află că trecutul e infinit remaniabil:

refacerea din lăuntru omului, pentru că, orice aș gândi, o fac cu mintea și cu experiența mea de acum, iar astea mă influențează în felul în care privesc fapte foarte vechi, nu să le schimb, Doamne ferește!, dar adaug o nuanță sau trec peste o nuanță sau exagerez o latură ce nu pare deloc semnificativă la vremea respectivă și înregistrez imaginea faptului astfel văzut, cu ușoara, poate chiar inevitabila modificare datorată nuanței; iar după un timp nu mai rechem imaginea inițială, ci pe cea ușor modificată, e mai proaspătă, e mai aproape de mine, poate inconștient îmi convine – trecutul e așa cum îl văd prin imaginea asta, care, la rândul-i, poate fi tot imperceptibil modificată, și cine ar mai spune, după un șir de astfel de modificări, unde-i adevărul?

Mai multele planuri de vieți povestite se întretaie sub semnul ficțiunii mai puternice ca realitatea, căci povestea poate face abstracție de adevăr și îl poate înlocui, în cele din urmă. Nu întâmplările sunt esențiale, ci *așteptarea* lor, provocată prin verbalizări tot mai stufoase. În multe secvențe, *Darul Ioanei* se înrudește cu *Acasă*, al lui Mihai Zamfir.

Ziaristul Andrei Vlădescu, personaj demn de Holban, de Vinea, de Mihăescu, cu ingrediente din romanele obsedantului deceniu, cu ceva din *Dimineața pierdută*, dar și din proza Mariei Luiza Cristescu, are chipul reconstituit din planuri schimbătoare, în funcție de oglinda în care se privește ori de care se lasă privit: „există în jurul lui lucruri care îl absorb, îl cheamă, îl deformează, îl împiedică să fie el însuși, îl obligă să fie nesincer”. Vocile sale sunt și ele mai multe, modulate pe contexte și interese trecătoare. Colecția de iubiri îi fragmentează portretul, în el locuind câțiva *alteri* în conflict: donjuanul apatic și leneș-încântat de sine, etalându-și cuceririle în fișe sumare, „ca un foc de artificii scânteietor și plin de farmec”; îndrăgostitul de Ioana Sandi, cu frământări holbanești; ziaristul prins în insolubile probleme etice, cu eșuări în mici secvențe kafkaene; tânărul chiriș experimentând sentimente filiale și variante ale compasiunii. Această din urmă ipostază are finețea detaliilor pe care punerea față în față cu bătrâna doamnă o impune și o favorizează. Pe de altă parte, povestea despre Andrei Vlădescu, inserată în carte prin una dintre vocile naratoare, reconstituie o biografie construită pe *tânjire*. O sarabandă de „stări și dorințe vagi și schimbătoare de la o zi la alta, rămase într-o ceață permanentă”, în așteptarea cuvintelor potrivite să le îmbrace și să le dezvăluie celorlalți. Aproape de ieșirea din roman, o inscripție: „Bătrâna doamnă îi spusese că două experiențe ar fi identice în lume: iubirea și moartea. Din amândouă cel care le încearcă iese un altul, modificat”. Atâta doar că din experiența morții nu se iese decât prin povestea celui alt. Prin minciuna romanescă: „Nu-i nimic adevărat și, totuși, e ca și cum ar fi. Deci este”.

Istoria unei reviste de avangardă

Imag

ESTE SUBTITLUL studiului consacrat de Paul Cernat revistei *Contimporanul*, conduse între 1922 și 1932 de Ion Vinea și Marcel Iancu, asistați, mai discret, de Jacques G. Costin. Parte dintr-o masivă, excelentă teză de doctorat susținută recent la Universitatea din București despre *Primul val avangardist românesc și complexul periferiei*, această substanțială secvență este – trebuie spus de la început – cea mai completă și mai serioasă lectură critică a periodicului constructivist bucureștean care a deschis, cum se știe, calea unei mișcări de avangardă cu program bine definit, îndeosebi prin *Manifestul activist către tinerime* al lui Ion Vinea, din mai 1924.

Paul Cernat întreprinde însă un studiu monografic al *Contimporanului*, citind cu atenție și în detaliu întregul material publicat în revistă. Ține să avertizeze, în *Argument*-ul volumului, că a preferat să ofere cititorului „cât mai multă informație «primară», direct de la sursă”, și să insiste asupra „unor zone sau aspecte mai puțin explorate de exegeza anterioară”. Și își respectă promisiunea, căci paginile cercetării sale sunt foarte dense sub raport informativ, citatele abundă, rezumatele sunt întinse, astfel încât cel ce n-ar fi ajuns niciodată la colecția revistei poate fi sigur că are la îndemână esențialul datelor necesare unei juste evaluări. E de spus, de asemenea, imediat, că toate aceste documente nu sunt pură și sterilă „factologie”, ci suntacompaniate pe întreg parcursul cărții de comentarii, analize, raportări la contextul socio-cultural al epocii, trimiteri la curente de idei din peisajul intelectual românesc, comparații cu programe avangardiste europene. Într-un cuvânt, istoricul literar este dublat de criticul pătrunzător, în stare să evalueze cu gust și precizie, din perspectiva actualității noastre, aportul specific al însemnatei publicații avangardiste la promovarea ideilor novatoare în materie de literatură și artă.

Renunțând la prezentarea contextului cultural care pregătește avangardismul de la *Contimporanul* (capitolul este amplu desfășurat în teză), Paul Cernat intră direct în „istoria” revistei. Își sistematizează percepția în trei secțiuni, în care examinează, pe rând, „etapa social-politică” a periodicului, dintre anii 1922 și 1924, de accent socialist, în prelungirea – moderată – a strămoașei de sub direcția lui Gherea, abordează apoi *Constructivismul „sincretic” și „ecumenismul” avangardist*, din perioada 1924-1927, pentru a încheia cu ceea ce, pe drept cuvânt, consideră a fi „o etapă eclectică, fără o orientare doctrinară precisă, foarte receptivă la modificările de sensibilitate ale epocii”.

În noua sa lectură, Paul Cernat ține cu onestitate seama de interpretările precedente din critica românească, sintetizându-i concluziile în sensul surprinderii unui „estetism radicalizat în direcția unui avangardism ecumenic, sedus uneori de sublimarea vechimii autohtone (arhaicitate, artă populară, bizantinism)”, alături de fronda socială colorată modern), cu sublinierea „eclectismului artistic și chiar ideologic”, a „sincretismului”.

Reparcurearea amănunțită a numerelor speciale consacrate de *Contimporanul* arhitecturii noi, teatrului, cinematografului, artelor decorative ilustrează convingător aceste trăsături. Câteva lucruri sunt, practic, pentru prima oară abordate în profunzime, cum ar fi, de pildă, același „eclectism” al revistei în contextul ideologiilor de dreapta ale epocii, cu pertinente observații privind „replierea elitistă” a publicației în raport cu celelalte periodice avangardiste (*Integral, unu*). Din acest punct de vedere, îndeosebi capitolul *Între extremele politicii europene. O „avangardă estetică”?* se impune prin savigia lecturii.

Înainte de a analiza „complexul periferiei” reflectat în revistă, criticul înregistrează răbdător ecourile mișcărilor de avangardă europene în paginile ei (de la cea maghiară, poloneză și cehoslovacă, la mișcările rusești, sârbe, slovene și, cu un accent aparte, la avangarda belgiană), asigurând o bună contextualizare a ceea ce va însemna „complexul periferiei” la „contimporani”. E un complex ce asociază sentimentul inferiorității cu unul

contrar, întemeiat de „teza precursoratului” avangardist, voința de afirmare externă a literaturii și artei românești conjugându-se cu ceea ce autorul cărții numește „complex localist”, „patriotism constructivist, non-etnicist, emancipator, un «sincronism organic»” – notă ce diferențiază mișcarea de la *Contimporanul* de toate celelalte orientări, cvasiexclusiv internaționaliste.

O evidențiere aparte merită secvența cărții dedicată „noii estetici teatrale” dezbătute în paginile revistei constructiviste și „filialele” sale. Experimentele din cadrul grupării „Insula”, „expresionismul iudaic” al teatrului evreiesc din Vilna, aflat în turneu prelungit în România, căutările privind textul dramatic, chestiunile de regie și decor noi etc. au parte de glose mereu atente. Întărit e și accentul sub care criticul pune preocupările lui Ion Vinea pentru arta abstractă, cu (re)trimiteri necesare la poetica barbiană și la „ancorarea nonfigurativului modern [...] într-o tradiție premodernă balcanică”. Un mic „gineceu” poetic cuprinde „femeile în mișcarea românească de avangardă”, pentru a se trece imediat la prezența lui Urmuz, apoi a prozei avangardiste „contemporane”, cu foarte bune lecturi ale scrisului prozastic al lui Ion Vinea, situat între poetica expresionismului și suprarealism, cu observația, notabilă, că „experiența avangardei se dizolvă aici în matricea estetizantă, post-simbolistă”. O reabilitare a prea puțin luatului în seamă Jacques G. Costin, autorul *Exercițiilor pentru mâna dreaptă*, „moralist avangardist” de stil eclectic, umoristic-parodic, cu nostalgiei clasicizante totuși, face dreptate unui condei urmărit cu interes în epocă și cu un aport însemnat în gospodărirea treburilor revistei, alături de Ion Vinea și Marcel Iancu. Bine-venită este, în final, și *Lista publicațiilor străine de avangardă prezentate sau și comentate în „Contimporanul”*. (O singură corectură, de făcut pe la începutul cărții: revista *Gândirea* n-a apărut la Sibiu, ci la Cluj, în mai 1921.)

Pe scurt, cartea lui Paul Cernat e de apreciat ca o lectură împrăștiată a unui capitol reprezentativ din istoria avangardei noastre, ce înmulțește probele și argumentele care situează revista *Contimporanul* în prim-planul acesteia, cu lărgirea și aprofundarea unor aspecte înregistrate mai mult sau mai puțin rapid de cercetările anterioare. E și o carte foarte bine scrisă, de cineva care are deja un semnificativ exercițiu în critica foiletonică, dar și în cunoscutele volume colective de „explorări” în comunismul românesc. E de așteptat, așadar, tipărirea celorlalte capitole, tot atât de incitante, din fosta teză de doctorat și continuarea cercetării, căci Paul Cernat are cu siguranță încă multe de spus despre istoria avangardei literare și artistice din România. ■

Cărți primite la redacție

• Lucia Hossu Longin, *Memorialul durerii: O istorie care nu se învață la școală*, București: Humanitas, 2007.

• Piotr Ceaadaev, *Scrisori filozofice către o doamnă*, urmate de *Apologia unui nebun*, traducere din franceză și note de Janina Ianoși, prezentare de Ion Ianoși, ediția a doua, București: Humanitas, 2007.

Activ, retroactiv

Dan Gulea

ISTORIA FUTURISMULUI în România, după cum indică și titlul cărții Emiliei David – *Futurismo, dadaismo e avanguardia romena: contaminazioni fra culture europee (1909-1930)*, Torino: L'Harmattan Italia, coll. „Indagini e Prospettive”, 2006, 354 p.

– este studiată în cele mai mici amănunte, de la colaboratorii umili la numele și operele importante. Abordarea materialului de studiu este una tradițional-hermeneutică, autoarea fiind interesată în primul rând de nivelul istoriei literare, apoi de cel interpretativ pe care îl realizează programele și manifestele literare.

În raport cu studiile existente despre receptarea futurismului și a dadaismului, adică a primelor forme de expresie ale avangardei în spațiul românesc, studiul nu are echivalent, pentru că aduce informații atât despre artiștii „internaționali” Tristan Tzara, Benjamin Fondane, Marcel Iancu, Artur Segal sau Brâncuși, cât și despre figuri care au pătruns mai greu în conștiința occidentală, chiar dacă au fost deosebit de activi, precum Ion Vinea, sau de raft secund, mai pur, cum ar fi Mihail Cosma/Claude Sernet (corespondent într-o vreme al revistei *Integral* la Padova, unde poetul își făcea studiile), în fine artiști de felul lui M. H. Maxy sau al Miliței Pătrașcu.

Pentru cititorul italian, care nu știe foarte multe despre literatura și viața culturală din România, se construiește, în mod subiacent, un întreg fundal, unde apar figurile emblematice pentru noi, dar cvasinecunoscute pentru orice occidental. E de ajuns să observăm că, dat fiind prilejul unei vizite a lui Marinetti în România (1930), pe telegramele agențiilor de știri italiene apărea drept amic întru futurism de exemplu și artistul Mihai Codreanu, consecvent scris *Cocreanu*. Iar viața culturală românească îi numără pe Bacovia (și existența simbolismului românesc), pe Arghezi (unul dintre cei mai mari poeți moderniști români), mișcarea naționalistă a sămănătorismului, în primele două decenii ale secolului trecut. Sumarele de reviste citate (*Democrația*, *Biblioteca modernă*, *Țara noastră*, *Ramuri*, *Noua revistă română*, *Universul literar*, *Cugetul românesc*, *Omul liber*, *Facla*, *Contemporanul*, *Integral*, *Punct*), cu colaboratori uneori insignifianți, aduc informații despre interesele literare, culturale ale românilor: ce traduceau (în special neoromantici), despre ce vorbeau, ce polemici purtau, care era nivelul lor de interes pentru actualitățile culturale din Europa.

Povestea începe prin niște reprezentanți atipici, pentru că, precum orice avangardă artistică, vestitorii frondei nu erau încă desprinși din imaginarul (post)simbolist; astfel, se poate discuta despre ciudatul rol de poeți sau colaboratori la periodicul lui Marinetti *Poesia. Rassegna internazionale* al lui Alexandru Macedonski, al prințeselor scriitoare Elena Văcărescu, Anne de Noailles sau al nepoatei lui Grigore Alexandrescu, ironizată de aproape orice grupare, prolifică Smara. Ei sînt, paradoxal, considerați primii futuriști de către chiar Marinetti, pentru că el cunoștea doar personalitățile cu deschideri occidentale, cu un nume deja format în Apus prin conferințe, publicații (Macedonski a scris în *La Wallonie*) sau prin sîngele albastru. Elena Văcărescu se afla în plin exil și în atenția lumii europene mondene, după ce povestea ei de dragoste cu prințul Ferdinand, viitorul rege, fusese curmată de boierii români. Perioada cea mai fastă, de maximă racordare a noastră cu evenimentele culturale occidentale, se consumă, așa cum au arătat și studiul de Adrian Marino sau Mihaela Șchiopu, simultan cu publicarea în *Le Figaro* a primelor manifeste futuriste. În cele peste 700 de adrese din întreaga lume pe care Marinetti le indexa scrupulos, figurau și *Democrația* de la Craiova (1908-1912, condusă de Mihail Drăgănescu) și *Biblioteca modernă* (București, 1909-1912, director: Vasile Alecsandrescu).

Etapa „matură” a avangardei românești se lansează în jurul lui 1920, cînd Tzara și Ion Vinea, afirmă autoarea, decid să racordeze mișcările românești la proiectele internaționale. Prin telegramele, scrisorile și întîlnirile pe care le-a avut Vinea cu Tzara și cu Iancu, dar și cu alți mari artiști de avangardă, devin vizibile în spațiul italian *Contemporanul*, „revista quindicinale rumena de arte” (recenzat și prezent adesea cu reclame în revista *Noi*, „raccolta internazionale d'arte d'avanguardia”, care apărea la Roma, condusă de Enrico Prampolini: seria a II-a, 1923-1925), dar și *Clopotul* din București, al lui H. Gad. *Integralul* este prezentat în eclectică *La fiera letteraria* (Milano, 1925-1929), unde este citat interviul lui Pirandello luat de Mihail Cosma, dar și versuri publicate de Fondane în același *Integral*. Aici E. Prampolini se pronunță asupra versurilor futuriste ale lui Cosma, care descria Padova ca pe o „cetate futuristă”. Cu toate acestea, revista pare a fi una de largă deschidere culturală, pentru că se oprește și asupra unor ipostaze academizante ale noastre, precum activitatea lui Nicolae Iorga, avînd în același timp știri și note și despre „Camillo Petrescu” (și *Act venețian*) sau traduceri din poemele lui Lucian Blaga.

Dincolo de entuziasm, existau și unele puncte divergente sau cel puțin de condescendență. De pildă, *Cronache d'attualità* a lui Bragaglia (care avea în seria a III-a, 1921-1922, pe Tzara printre redactori) spunea despre avangarda română că nu este decît o imitație a celei franco-italiene, așa cum sînt și mișcările maghiare sau germane. În fond, o afirmație flatantă, pentru că la 1922 abia apărea a doua, după *Clopotul*, și cea mai reprezentativă revistă de avangardă de la noi: *Contemporanul* lui Ion Vinea.

Dincolo de această enormă muncă de cartografiere a unui material necunoscut pentru interpretările românești, care de regulă se complac în absolutizarea factorului autohton, Emilia David realizează și unele note de polemică în privința bibliografiei internaționale. De exemplu, Giovanni Lista, reputat specialist în avangardă (futurism, dadaism), a preluat afirmațiile unui cronicar din *Cronache Letterarie* fără a le verifica, precum că Tzara ar fi publicat și în *Humanitas* (Bari), *Avanscoperta* (Roma, Ancona) și *La Scalata* (Catania); de fapt, în aceste publicații nu sînt decît note și știri despre activitatea lui Tristan Tzara.

Lucrarea Emiliei David (autoarea predă literatura italiană la Universitatea din Torino) este o teză de doctorat, condusă de Mariarosa Masoero, intrată deja în bibliografiile universitare, la Asociația Italiană de Românică, la Lectoratul român de la Universitatea din Padova, în biblioteci universitare din Veneția sau Heidelberg. Astfel, probabil că Emilia David este cea mai cunoscută hermeneută a noului val de critici și istorici literari, cel puțin la nivel internațional (pentru valorile naționale sînt un pic alte clasamente și giruri). Cartea de față este în fond o rescriere, din perspectivă italiană, a unei cercetări mai vechi, *Influențe ale futurismului italian asupra avangardei românești: Influențe și specificitate* (cu un cuvînt-înainte de Marco Cugno și o postfață de Ion Bogdan Lefter, Editura Paralela 45, 2004). O rescriere care păstrează foarte puțin din volumul din 2004, de fapt o reordonare a informațiilor, aducînd, trebuie subliniat, o imagine a literaturii române de avangardă „din afară”, așa cum puține studii critice o fac la noi. În genere, literatura noastră și literații noștri pot oricînd spune niște nume de rezonanță ale culturii noastre, dar oare cîte dintre ele sînt apreciate la nivel internațional, prin propriul ambitus în epocă, nu prin cercetări de istorie literară și traduceri retroactive? ■

Cărți primite la redacție

- Alexandru Mușina, *Scrisorile unui fazan (Epistolarul de la Olănești)*, București: Cartier, 2006.
- Constantin Mitră, *Omul jgînit: În ce se ține lumea când temeiurile cad, iar originarul e de negăsit?*, Pitești: Paralela 45, 2007.
- Adrian Munteanu, *Paingul orb (Sonete 3)*, Brașov: Arania, 2007.
- Ioan Ciorca, *Rondeluri contemporane*, Cluj-Napoca: Napoca Star, 2006.
- Florica Diaconu, *Condiția umană în concepția lui D. D. Roșca*, cuvînt-înainte de Dumitru Ghișe, București: Roza Vânturilor, 2006.
- Ionuț Țene, *Viața mea, clipele*, Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2007.
- Nichita Danilov, *Centura de castitate*, București: Cartea Românească, 2007.
- David Dorian, *Scrisorile lui Tristan*, Cluj-Napoca: Eikon, 2006.
- Ioana Greceanu, *Cu o sabie împrevizibilă începe zîna*, prefață: Octavian Soviany, București: Vinea, 2007.
- Adi Cristi, *Sinea Mea (tratat despre Revoluție)*, Iași: Moldova, 2006.

80-ismul

Ovidiu Ierican

PROBLEMA LOCULUI optzecismului în cultura română se dezvăluie încă nerezolvată. Denumit astfel ca o referire la anii '80, când reprezentanții lui au debutat sau, de-a dreptul, s-au afirmat, optzecismul pare să desemneze un grup de scriitori, pe atunci tineri aflați în stadiul incipient al carierei lor literare, uniți – artificial, din comoditate procedurală – prin accidentul apariției primelor texte pe care le-au semnat în cuprinsul deceniului dictaturii ceaușiste maximale. În această accepțiune, probabil cea mai laxă dintre toate versiunile posibile, grupul oamenilor de cultură se structurează după accidentul nașterii lor literare (nu și biologice).

În interiorul acestui optzecism generic – ce ascultă de criteriul generațiilor și promoțiilor lui Laurențiu Ulici –, optzeciștii ar alcătui un pluton indistinct valoric, ideologic, tematic ori la nivelul genurilor cultivate, fiind, riguros vorbind, o promoție literară imediat următoare „generației '70“.

Prin optzeciști s-au înțeles însă, în mod restrictiv, într-o accepțiune care nu ignora afinitățile programatice, doar acele contingente de autori tineri, debutanți și afirmați în anii '80, care au exprimat poetica textualistă dezvoltată în proză în ancadramentul cenaclurilor „Junimea“ (păstorit de Ovid S. Crohmălniceanu), în poezie și proză la cenaclul „Universitas“ (sub tutela lui Mircea Martin) și, în ce privește poezia, la „Cenaclul de Luni“ (mentor Nicolae Manolescu). Cu o identitate oarecum distinctă în cadrul fenomenului optzecist au fost și autorii ieșeni de la revistele *Opinia studentească* și *Dialog*, cei brașoveni, clujenii de la *Echinox*-ul triadei Pop – Papahagi – Vartic și unii dintre autorii afirmați la cenaclul studentesc timișorean „Pavel Dan“, grupați în jurul revistei *Forum studentesc*. Aceștia din urmă au dobândit o recunoaștere din partea bucureștenilor numai parțial și oarecum târziu, unii dintre ei doar la începutul anilor '90. Chiar și atunci, ea a fost parțială și s-a referit mai degrabă la indivizi, nu la grupurile ca atare. Cu totul neglijați au fost autorii de literatură science-fiction din acea perioadă, din rândul cărora cei mai vizibili astăzi – inclusiv printr-o activitate scriitoricească diferită de opțiunea inițială – sunt, probabil, Cristian Tudor Popescu și Viorel Marineasa. Nu este lipsit de semnificație faptul că tocmai dinșpre contingentul ultimilor au fost formulate și contestările cele mai radicale ale optzecismului în versiunea sa textualistă (reflecția

asupra poeziei nefiind opțiunea celor doi autori menționați, mai degrabă cu vocație de prozatori și jurnaliști).

Ită ce spunea Cristian Tudor Popescu într-un articol: „Textualismul anilor '80, «textualismul socialist», cum îl numea, pe bună dreptate, Monica Lovinescu, a fost o culme a evazionismului cu ifose, nicidecum un protest underground împotriva regimului, cum au nerușinarea să pretindă funcționarii optzecismului“ (Cristian Tudor Popescu, „O victimă colaterală a comunismului: story-ul“, în *Adevărul literar și artistic*, anul XIV, nr. 755, 15 februarie 2005, p. 1). El adăuga, în același loc, că „Citorii înșiși au uitat ce înseamnă un povestitor adevărat, preferând micilor insipidul hamburger al jocurilor textuale“ (*ibidem*).

La rândul meu, observam într-un răspuns la o anchetă a revistei *Steaua* că textualismul de odinioară a cedat pasul, la mulți dintre optzeciștii *hard core*, în fața unei vocații didactice și vulgarizatoare, majoritatea elaborând cu frenezie instrumente de lucru pentru școlari și studenți, micromonografiile critice, dicționare și lucrări de referință. Noua îndeletnicire poate fi citită în cheie istorică, drept un ecou târziu și parțial al inițiativelor de odinioară ale reprezentanților Școlii Ardelene, dar și în cheie pragmatică, drept răspuns prompt solicitărilor prezente ale momentului istoric (este cunoscută penuria de instrumente de lucru pe piața de carte românească). Campioana absolută la acest capitol pare să fie Editura Polirom, condusă de unul dintre jurnaliștii ieșeni ai publicațiilor studentești ai anilor '80 de pe Bahlui, apoi Editura Paralela 45 a lui Călin Vlăsie, poet optzecist el însuși, dar și editura brașoveană Aula, înființată de Alexandru Mușina, din același contingent poetic. Cu toate acestea, într-una dintre *Scrisorile de la Olănești* pe care Al. Mușina le publică în revista târgumureșeană *Vătra*, autorul constată că, față de puterea publică și de impact a unora dintre șaptezeciști (A. Pleșu, G. Liiceanu și aliații lor), optzeciștii ocupă o poziție mai modestă. De aceeași părere este și Ion Simuț, fan nedisimulat al generației șaizeciste, pe care o socotește nu doar la putere în arena publică, ci și mai tare sub raportul producției de carte care rămâne.

Discuția despre optzecism și configurațiile acestuia este însă, după toate aparențele, abia la început. Într-un articol din *Ideii în dialog*, nr. 5 (8)/2005, Liviu Bordaș

aduce în discuție alte nume și, odată cu acestea, o altă tendință optzecistă, cam trecută cu vederea:

Cele mai frumoase daruri pe care le-a făcut culturii române primul deceniu postdecembrist sunt patru condeie aparținând generației optzeciste – Horia-Roman Patapievici, Dan Stanca, Ioan I. Ică jr. și Teodor Baconsky. Ei alcătuiesc „optzecismul spiritual“, cum îl numește Bădiliță, care face surprinzătoarea afirmație că cea mai mare reușită a acestei generații nu e nici pe departe literatura, ci tocmai spiritualitatea. „Generația '80 va rămâne în cultura noastră în primul rând prin mesajul ei spiritual (filosofic, teologic)“ („Tentația agorei și terapia sacrului“, *loc. cit.*, p. 37).

Fără îndoială, autorul are dreptate să îi menționeze pe respectivii autori. Dar breșa trebuie lărgită și mai mult, pentru o reflectare cât mai corectă a situației. Sunt de pomenit aici și optzeciștii militanți și analitici, de la Gabriel Andreescu și Aurelian Crăiutu la Marius Oprea, Sorin Adam Matei, Alina Mungiu-Pippidi. Nu pot rămâne pe dinafară nici eseștii și pamfletarii de toate felurile, de la Luca Pițu la Mircea Mihăieș, ori criticii doctrinari, precum Ion Bogdan Lefter. În fine, poate unii dintre optzeciștii cu cel mai mare ecou – difuz, dar uriaș, în același timp, ca impact – rămân clujenii de la *Ars Amatoria*, Ioan Groșan, Lucian Perța, George Țăra și Radu G. Țeposu. Întregul fenomen *Cașavencu* – *Academia Cașavencu* – *Plai cu boi* – *Aspirina săracului*, unde joncțiunea cu Dinescu rămâne numai întâlnirea dintre două filoane de umor și satiră politică înrudite, copiat pretutindeni fără niciun fel de precauții, în presa postcomunistă, este deplin integrabil uneia dintre tendințele optzecismului lărgit.

Rămâne stabilit, prin urmare, că geografia și stratigrafia optzecismului mai au de așteptat până la elucidarea totală și că a confunda acest fenomen complex cu textualismul înseamnă să procedezi reducionista. ■

Cărți primite la redacție

• Ion Pop, *A scrie și a fi. Ilarie Voronca și metamorfozele poeziei*, ediția a II-a, adăugită, București: Cartea Românească, 2007.

• Mihai Dragolea, *Funcționar la singurătăți sau contabilul de imagini*, proze de dimensiuni variabile, Pitești: Paralela 45, 2007.

• Ioan Pinteau, *Jurnal discontinuu cu N. Steinhardt: Însemnările unui preot de țară*, Pitești: Paralela 45, 2007.

• Vasili Grossman, *Panta rhei*, traducere din rusă de Janina Ianoși, prezentare și note de Ion Ianoși, București: Humanitas, 2007.

T(z)ara noastră

Epivan Sava

T(z)ara noastră: Stereotipii și prejudecăți (București: Institutul Cultural Român, 2006) este un volum colectiv coordonat de Ruxandra Cesereanu, ce continuă căteva din proiectele Centrului de Cercetare a Imaginarului din Cluj – supranumit Phantasma. Semnatarii sunt esești de mare anvergură din majoritatea provinciilor românești, care au ca numitor comun analiza elementelor esențiale, a stereotipiilor și prejudecăților românești.

În scopul unei analize structurate, dar neexclusive, a volumului de față, putem face o grupare în texte care tratează specificul și problema identității românilor și texte care se ocupă de preconcepțiile și automatismele autohtone.

Astfel, pornind de la problemele identitare, remarcăm că pentru o mare parte din semnatarii acestui volum esența, singularitatea *t(z)ării noastre* e dată de ceea ce e *anti-tetic și ambivalent*. Nota esențială (sau aparentă) a românilor o reprezintă, în opinia lui Angelo Mitchievici, „ușurătatea”. Ea se opune „rigorismului cartezian”, „legității”, „principialității” și „exactității”. Dar această „ușurătate” are însă și un caracter *bivalent*. Alături de aspectele negative ale „ușurătății” („inexactitatea”, „lejeritatea” și „relaxarea”), stă, cu „demnitate”, și reversul pozitiv. Spre exemplu, „ușurătatea” dă străinului posibilitatea unor tranzacții avantajoase pe piața neagră. De asemenea, neseriozitatea și corupția românilor aliați germanilor în al Doilea Război Mondial îi umanizează: „ușurătatea ființei lor dizolvă teroarea”. Tot în aceeași perioadă, frumoasele românce ușurate au reușit să mențină bucuria de a trăi și să creeze în hotelul Athénée Palace un spațiu neutru ce aduna naziști, evrei, spioni, unde rasismul barbar își neagă principiul. Din nefericire, după 50 de ani de comunism această ușurătate își va pierde *farmecul*.

Antiteza, în accepțiunea lui Marius Jucan, este esențială pentru întreaga noastră istorie. Disputa dintre „doliu” (Drăghicescu, Caragiale, Cioran) și „noimă” sau sens (Lovinescu, Blaga, Ralea, Noica) caracterizează toată perioada interbelică. Iar acest joc dialectic, între extremele ce conferă o coloratură romantică, continuă atât în perioada comunistă, cât și cea postdecembristă. Răbdarea specifică românului subzistă alături de activismul reformator, apatia alături de entuziasm, ospitalitatea rurală „coabitează” cu ostilitatea urbană, „victimele” alături de „victimizatori”, iar dorul „nostalgic de noi” e în conjuncție cu „gelozia de a nu fi ca ei”. Alte ambivalențe și antiteze caracteristice românilor, semnalate de Ștefan Borbély, sunt cele dintre ontologic și fenomen; fond și formă; eternitate și eveniment; spațiu privat și spațiu public; sat și oraș. După revoluție, României i se oferă șansa de a merge înainte, de a se alinia la formele europene, de a se moderniza și industrializa. Dar accentul prea apă-

sat pus pe dimensiunea ontologicului și a eternului paralizează participarea la eveniment și la fenomenalitatea publică. În consecință, fiecare weekend e un mers înapoi spre eternitatea satului.

Aceleași ipostaze contradictorii reunes, în esul Ruxandrei Cesereanu, concepțiile lui Eminescu, Cioran și Patapievi, care au în comun „iubirea-ură”, „iubirea disperată” față de o Românie *nedesăvârșită*, ce este făcută de Istorie, și nu – cum ar fi de dorit – care să modeleze Istoria. Nedesăvârșirea se datorează, în concepția eminesciană, străinilor (din afară sau din interior), care sunt „românofagi” și care „otrăvesc” și „malformează” „gena românească”. Pentru Cioran, subistoria României și fondul ei viciat sunt puse pe seama unor componente negative ale sufletului românesc: „scepticismul, auto-disprețul, religiozitatea minoră, anistoria, înțelepciunea”, care sunt alimentate și întreținute de „tradiția bizantină”, de balcanism și de „viciul” românesc destructiv al dorului, care „exprimă un raport negativ cu lumea”. Critica cioraniană e continuată „frenetic și disperat” de Patapievi, pentru care perioada postdecembristă este una a „neo- sau criptocomuniștilor”. „Spălată pe creier și voioasă să fie așa”, România are niște idealuri scatologice, mediocre (atât la nivelul maselor, cât și la nivel politic și cultural), care nu au nicio umbră de „apolinic” și nici măcar de „dionisiac orgiastic”. Români sunt niște malformații etice, psihice și fizice. Tot într-o manieră bivalentă, Mircea Cărtărescu consideră că românii se află într-un cerc vicios în care isteria e provocată de „stress”, iar „stressul” de isterie, ei își sunt „propriii călâi și propriile victime”.

Caracteristicilor ambivalente li se alătură însă și altele particulare. Astfel, Liviu Antonesei adăugă alte trăsături ce au fost în vogă pe întreaga desfășurare istorică: *demagogia și politicianismul*. În acest sens, perioada interbelică – dominată de conflictul dintre europenism și autohtonism, amplificat prin apariția partidelor de extremă dreaptă și stângă, la care se adaugă demagogia și politicianismul de care suferea democrația – a ratat integrarea în modernitate. Revoluția din decembrie aduce o nouă șansă proiectului de modernizare a României. Premisele par favorabile: majoritar, populația este urbanizată, alfabetizată și educată. Însă ele nu inferază spre concluzia modernității! În spatele „limbii de lemn” a *elitelor politice* și la nivelul *culturii publice* acaparate de manele și televiziunile, se întrevede *nemodernitatea*. *Modelul valah* e o altă notă esențială ce a dominat, în concepția lui Ovidiu Pecican, guvernarea statului român, de la începuturile sale până în prezentul postcomunist: dinamicitatea activității economice nu este dată de agricultură sau industrie, ci tot de comerț. Din păcate, aceste relații de schimb se transpun și în planul politic, unde aceiași membri ai clasei politice își schimbă partidul în funcție de „clientelă”, „profit” și „avantaje”, și nu pentru probleme doctrinare. Statul „cumpă-

ră” diferite categorii de cetățeni prin unele „privilegii” fictive și instituie niște relații „clientelare”, chiar „vasalice”.

Alunecând de la notele esențialist-identitare spre automatisme și prejudecăți, aflăm, cu Horea Poenar, că țara noastră e *nevino-vată și neînțeleasă*, guvernată de sentimentul superiorității, însoțit de amăgirea că nerealizarea acestei capacități se datorează alterității, care poartă întreaga culpă. De aceste stereotipii suferă toate zonele: cultură, politică, presă, sport. Mentalitatea omului comun, crede Alin Rus, are înrădăcinate numeroase prejudecăți, care de cele mai multe ori sunt contradictorii: „românii sunt ospitalieri”, „harnici”, „inteligenți”, dar în același timp „românii sunt hoți”, „nu muncesc”, „sunt egoiști și nu se ajută între ei”. Dar preconcepții există și la nivelul identității de gen. Multe din ele, ne dezvăluie Mihaela Ursoaia, sunt întreținute de personalități ale culturii românești: Noica, Sorescu. Într-o succintă portretizare, femeia se realizează printr-o „iubire, un copil și un cămin”, n-are ce căuta în politică, în vreme ce bărbatul trebuie să fie bărbat, adică: „macho”, „provider” și „protector”. Mai mult, stereotipiile sunt prezente și-n oglinda literaturii. În critica poeziei eminesciene, afirmă Ioana Bot, există automatismul de a aprecia mai mult adjectivul decât substantivul din sintagma „poet național”. Naționalismul eminescian este interpretat și comentat pentru a legitima diferite aspecte ideologice, mesianice și identitare. Aceste viziuni ale patriotismului eminescian sunt „exterioare literarului” și trebuie „resituate” în contextul original în care pentru *poetul național* patriotismul nu se manifestă sub forma propagandei (specifice „mesianismului pașoptist”), ci mai degrabă într-o manieră inconfortabilă și neliniștitoare, fiind conjugat prin implorarea morții, pentru a depăși „chinul existențial”. Doru Pop, bazându-se pe sondajele de opinie, arată că imaginarul românesc postdecembrist e încadrat într-un stereotipal „triunghi malefic” realizat prin unirea a trei segmente: credință, autoritate și divertisment (Biserica, Armata, Mass-media). O altă imagine „legendară stereotipă”, de astă dată fixată de străini, este – potrivit Laurei Pavel – cea de „locuitori ai țării lui Dracula”, „figură ficțională ce amenință să *vampirizeze* fragila noastră identitate pe cale de a se reconstrui”.

Multe din automatismele și preconcepțiile caracteristice românilor sunt niște efecte ale comunismului. Dintre acestea, Paul Cernat reține „cinismul absolut, autoritarismul discreționar, legea junglei și eliberarea unor vechi resentimente”, „privatizarea” și neîncrederea în instituțiile publice. Efectele acestea se întrevăd și în proza postcomunistă, care, conform analizei făcute de Sanda Cordoș, descrie o Românie „nomadă”, guvernată de „provizorat”, „izolare socială”, în care singurul ideal e munca în străinătate. Prin urmare, întrebarea firească ce se pune

→

Cum se văd mireasma și duhoarea

Michaela Diaconu

ASCRIE, CUM face Mădălina Diaconu, „O interpretare fenomenologică a olfacției“ (*Despre mireasme și duhoari*, București: Humanitas, 2007), este un act dublu de curaj epistemologic: în primul rând, pentru că presupune detabuizarea unui simț considerat, „în medii academi-

cize cu o componentă preponderent masculină“, *nonteoretic*, nonestetic sau „secundar“, iar în al doilea rând, pentru că presupune realizarea unei forme de *vizualizare* a nevăzutului, respectiv a stimulilor olfactivi, dar și a morfologiei olfacției. O retorică vizuală (inerentă oricărui parcurs logocratic, indiferent dacă ne place sau nu) este antrenată de autoare în demersul ei fenomenologic încă puțin obișnuit la noi (dacă nu punem la socoteală contribuțiile lui Andrei Pleșu sau traducerile din Michel Onfray, dedicate, și unele, și altele, mai ales gustului). Competențele cercetătoarei vin din două direcții în sprijinul întreprinderii: pe de o parte, dinspre filosofie, iar pe de alta, dinspre artele plastice. (Aflăm, de altfel, din prezentarea editorială, că Diaconu conduce proiectul interdisciplinar „Design haptic și olfactiv – resurse pentru industriile creative din Viena“, la care participă „filosofi, chimiști, botaniști, designeri și pedagogi ai artei de la mai multe universități din Viena“. Fascinantul proiect pare să-l continue pe cel din care a rezultat volumul de față.)

Postmodernă prin caracterul subversiv al subiectului, dar și prin „relaxarea“ rigidității discursive a argumentului filosofic, cartea este exemplară prin claritatea apolinică a explicării unor fenomene contigue dionisiacului. Aproape didactic, este parcursă inițial istoria filosofiei, începând de la presocratici (la care mirosul e contemplat ca obiect al unei cunoașteri alternative, mai ales de natură senzual-intuitivă), trecând prin teologia creștină, cu blamul său etic asupra mireasmelor senzuale și cu hermeneutica moralistă a duhoriilor ca păcat, prin raționalismul lipsit de miros, până la Kant și Hegel. Cel mai interesant pasaj istoric este cel dedicat lui Nietzsche, odată cu care mirosul „revine în filosofie“. De altfel,

filosoful este, pe tot parcursul cărții, una dintre referințele favorite, cum se poate vedea și din ultima parte a studiului, o cuceritoare analiză comparată a consumerismului ca „utopie împlinită a postistoriei“, unde „poftea de a pofți“ a omului postmodern apare ca o elaborare a „voinței de a vrea“, deci a „voinței de putere“ nietzscheene.

Însă capitolul cel mai spectaculos rămâne „Nazurile nasurilor“, unde fenomenologia olfacției este în plină acțiune, organizând mirosul ca topos și spațialitate în adevărate „hărți olfactive“, dar și ca reprezentare a temporalității, în „ritmuri olfactive“. „(C)osmologiile“ olfactive astfel rezultate reprezintă tot atâtea proiecții de fantasme mirositoare, adică tot atâtea repere ale unui studiu de mentalitate la capătul căruia deprecierea teoretică a mirosului în raport cu celelalte simțuri nu are decât o valoare circumstanțială culturală. Intervenția olfacției în conștientizarea și construcția identității argumentează – dacă mai era necesar – nevoia constituirii unei estetici a mirosului.

După părerea mea, cărții nu i se pot aduce decât obiecții de principiu: printre adversarii ei se vor număra antipostmodernii de toate culorile. Nouă, celorlalți, nu ne rămâne decât plăcuta misiune de a ne bucura de parfumul acestei teorii (în sensul cel mai concret al cuvântului, pentru că este imposibil să citești, de pildă, capitolul despre „Compoziții olfactive“ fără să te îmbeți de parfumuri fictive sau de amintirile lor). Volumul Mădălinei Diaconu, care reprezintă teza de docență a cercetătoarei la Institutul de Filosofie al Universității din Viena, va fi, cu siguranță, atât un bestseller (gurile rele vor spune că se înscrie în trendul postmodern, de mare succes, al filosofiilor minimaliste ale derizoriului), cât și un succes de critică, și încă unul care știe să stârnească așteptări pe termen lung: estetica olfacției este întregită, deocamdată doar pentru publicul de limbă germană, de o estetică a tactilității și de una a gustului, care promit delicii pe măsură. ■

• Biserica reformată, detaliu din amvon (stilul renesanțist înflorat). Foto: Lukács József

→

este „cum a reușit sistemul (comunist) să se impună“. Ion Manolescu aduce patru argumente ca răspuns la aceasta: apropierea topografică de URSS; fatalitatea istoriei (dominată de o „permanentă transumanță imperială“); „pasivitatea «genetică» a popoului român“; al patrulea și cel mai puternic fiind „fenomenul de represiune“.

Totuși, stereotipiile și automatismele nu fac din România o *excepție*, pentru că și alte state suferă de acestea – ne încredințăm Traian Ungureanu. Englezii pot fi un exemplu de „fixație mentală“. Viața lor e previzibilă, fără surprize și plăceri, axată pe un

„ultrapragmatism“ și „maoism bancar“ desăvârșit, fiind incapabili de „improvizare“, „risc“ și acțiuni gratuite sau fără finalitate imediată. „Beția“ și „violența fizică“ sunt remediul de weekend în fața „înstrăinării organizate“. La fel e și cazul nemților, unde disciplina și restricțiile „aleargă singure pe stradă și au grijă să nu treacă pe roșu“. În cazul României, critica pasională a autohtonismului, autodenigrarea reprezintă un fundament care e, de fapt, reflexul *zădărniciiei și năutății*. Dar această oglindă a *zădărniciiei* e dată de condițiile istorice, care au fragmentat treptat proiectul național, și nicidecum de fatalitatea fondului biologic. „Ro-

mâniile nu sunt mai «blestemați» decât alte popoare, dar nereușita repetată a «casei comune românești» i-a ajutat să supraevalueze influența și rolul caracterului în istorie.“

Volumul este o analiză „chirurgicală“, „revigoratoare“, cel mai adesea critică la adresa stereotipiilor și prejudecăților românești. E puternic ancorat în prezentul (dar și trecutul!) realității publice, politice și culturale. Ne dezvăluie faptul că preconcepțiile sunt (și au fost) omniprezente, că se întind de la nivelul comun maselor până la cel cultural, dar și că nu suntem singurii care *sufărăm* de ele. ■

(Urmare din nr. 7)

[9]

București, 30.09 1973
Iubite domnule Traian,

fie cum zici! Problema „Cărții de aur“ o consider rezolvată. Ai dreptate. Există o serie de probleme mai grele, mai complicate, cu multe necunoscute, privindu-le la diferite niveluri. În ce ne privește, mângâina se strânge tot mai mult: Maria imobilizată de 7 săptămâni, în urma fracturii de col femural; cîrjele o așteaptă în colțul camerei. O dorință are: să le poată mînuși; să-și recapete parțial libertatea de mișcare în cameră. În fața noastră se înalță icebergul iernii. Proprietarul – chiar astăzi – ne solicită evacuarea, chiar dacă Maria ar trebui să fie dusă cu salvarea (!).

În cazul, bineînțeles, că ar putea vinde casa. E înfiorător să te gîndești la ce te poate paște. Dar fluviul istoriei planetei și al universului își urmează nezăgăzuit cursul în albia săpată de legile naturii și ale evoluției. Ce să mai sporim grijile zilei de azi, cu cele imaginare ale zilei de mîine? Am fi dorit ca într-o țară ca a noastră, prosperă, spectaculos înfloritoare să avem și noi un amurg senin. Dar, vezi, că hazardul se amestecă în destinul nostru! Nu este aleatoriu cazul să aluneci pe parchet, în cameră, fără nici un obstacol și să fii legat de pasul lumii întregi?!

Fie dar cum zici și nu te mai „necăjesc“.

Cu cele mai bune gînduri,
T. Neș

[10]

București, 30 iunie 1974
Dragă Traiane,

să vă ajute Cel de Sus să puteți face un plan de perspectivă pe viitorii 25 de ani cu certitudinea de a-l putea îndeplini tot voi. Aș fi extrem de încîntat să vi se asigure o viață rodnică, pînă la cel puțin revelionul din 31 dec. 1999, cînd la marele ospăț periodic, cum numai peste altă mie de ani va fi, să ciocniți un pahar de vin în memoria celor care au coborît în Hades.

Noi însă care ne-am consumat energia și suntem spre scăpătat, la o șchioapă de streșina cerului, nu ne putem îngădui un plan de perspectivă, decît pentru cîteva zile, ore sau minute. De aceea, te rog, dacă este cu putință și vine cineva în delegație la București, să treacă pe la mine, să-i dau pachet aproape tot materialul, să i-l predea lui Sandu și să alegeți ce vă lipsește și cu cît apreciați. Sălăgean e foarte mulțumit că l-ai ajutat peste

așteptare. Cunoști Bihorul, știi că Tarcea lui Sălăgean este mai departe de Inand, decît Mădărasul și bățiile inimii sale generoase trebuie să fie mai puternice pentru ce-i mai aproape. Intensitatea pulsului urmează să se supună legii universale: scade invers proporțional cu distanța (bat-o s-o bată de [...], cum ar zice plictisit Manu, absolvent din seria 19...). Dar să lăsăm la o parte [...] și să vorbim serios. Noi la vîrsta noastră, vedem capătul firului care se deapănă prea repede. Nu ne facem iluzii.

De aceea cînd vine cineva la București – cît mai curînd – de la voi, din partea Bibliotecii, sau a lui Sandu, să treacă pe aici, să ducă pachetul de hîrtii lui Sandu să vă alegeți ce socotiți util și să apreciați cît mai generos – ce păcat că nu pot face dar Bihorului! – în speranța că ne vom muta cît mai repede.

cărțile duse pentru Inst. Ped. Copia mea n-o găsesc și aș vrea să văd cine ce a mai luat de aici. Sandu mi-a trimis la cererea mea cartea de telefon cu abonații județului Bihor.

Sănătate și voie bună tuturor cunoscuților.

Cu bine,
T. Neș

[11]

Iubite domnule Traian,

interesul viu și energic susținut în problemele noastre familiale – acute și grave – ne-a impresionat profund, pătrunzînd în toate fibrele ființei noastre. Ți-am admirat dîrzenia și stilul sacadat, ca lovituri de ciocan, cu care ai apărut obiectiv o cauză care

noi, poate, o privim printr-o optică subiectivă și deformată. În acest moment situația s-a ameliorat în urma introducerii gazelor în loc de păcură.

Lui Sandu i-am scris și trimis un transport de cărți, care va continua; și cărți care vă stau la dispoziție. Ce credeți că vor putea fi folosite în Biblioteca Municipiului, le rețineți, iar restul – cu conținut atît de disparat – poate constitui un colț ca donație din partea unui bihorean, care sub orice coordonate geografice s-ar găsi, își trage seva din solul Bihariei, alături de voi care îmbogățiți patrimoniul cultural și economic al Bihorului în alte condiții, mai prielnice.

Unele însemnări, bătute la mașină sau scrise de mîna, vor rămîne tot în patrimoniul Bibliotecii Municipiului. Acestea și încă cîteva volume de cărți din diferite domenii, care și-au găsit confluența în creerul acesta muncit și istovit va rămîne prin Sandu, tot la dispoziția voastră.

Mulțumindu-ți pentru atitudinea fermă manifestată în diferite împrejurări, îți urăm dumitale și întregii familii ca anul

1975, cu lunga lui trenă de ani nenumărați, să vă sporească sănătatea, s-o consolideze și să vă salte pe spirala care duce spre tării albastre și scopuri mărețe, pe care numai o cutezătoare imaginație le poate împlini și așeza pe linia Timpului.

Vechiul dascăl
Teodor Neș

București, 5 ian. 1975

• Biserica reformată, blazonul funerar al guvernatorului Transilvaniei, Gheorghe Bánffy. Foto: Lukács József

Pînă atunci: cine este Ardelean din Batăr? Col. Gane într-adevăr pare expeditiv. Eu am angajat – adică rugat – o fostă funcționară de la Inspectoratul școlar din București să mă ajute la sortarea și aranjarea documentelor și cărților; să știu camerile „ramolite“ (lerámolni) și în ordine.

Dacă am fi rezolvat și terminat cu schimbul de locuințe, aș fi făcut cadou și unele fotolii, care au schelet de lemn de stejar, garantat pentru cîteva zeci de ani. Dna Delcea, bibliotecara, mi-ar face un imens serviciu dacă mi-ar trimite o copie de pe

Epistolar îngrijit de

ARHIVA „A”

Biserica reformată din strada Lupului

Lukács József

Locul unde a fost construită biserica

STRADA KOGĂLNICEANU din Cluj, sau strada Lupului, cum s-a numit în Evul Mediu, este un loc cu o deosebită încărcătură spirituală. Capătul străzii dinspre răsărit pare să fie închis de fațada sobră, aproape severă a bisericii reformate, al cărei frontispiciu de piatră se înalță din frunzișul teilor care o înconjoară ca pe o piramidă sau un uriaș „A”. Această siluetă – care pare să fie o replică a bisericii Sfântului Francisc din Assisi – o putem asemui cu simbolul alfa, începutul spiritualității, al credinței în Cel Atotputernic, pentru care a fost creat acest templu, din dorința marelui rege născut la Cluj și în stilul și prin munca unor călugări cerșetori și predicatori ai Cuvîntului Domnului. Tot aceeași stradă adăpostește, așa cum urmează, de la est la vest, clădirea Colegiului Reformat, instituție de învățămînt fondată în 1545, iar vizavi de aceasta, locuințele profesorilor, Colegiul Național „Emil Racoviță”, Biblioteca Academiei, construită pe locul casei demolate a primului enciclopedist ardelean, Apáczai Csere János, Arhivele Statului, palatul Teleki, unde funcționează sala de lectură a Bibliotecii Județene, mai încolo, locul primului teatru permanent din Transilvania, peste care astăzi se înalță Colegiul Academic, clădirea Gimnaziului Catolic, construit din pietrele abației benedictine de la Cluj-Mănăstur, apoi vechea mănăstire iezuită, ordinul creator de universitate, mai tîrziu reședința ordinului piarist, a călugărilor profesori, iar în capătul vestic al străzii se înalță clădirea universității clujene.

Trebuie explicat și numele vechi și misterios al străzii pe care se ridică acest templu, deoarece de secole este pomenită ca biserica din strada Lupului (Farkas utca). Această denumire medievală a fost pomenită prima oară în scris în anul 1453, în limba latină, ca *Platea Luporum*, în 1466 în limba maghiară, ca *Farkas mcza*, iar în 1566 în limba germană, ca *Wölfergass*.

Există două explicații pentru numele acestei străzi: prima, susținută de lingvistul și istoricul Szabó T. Attila, spune că înaintea de construcția zidului de incintă al orașului, în timpul iernilor mai aspre, lupii au coborât din pădurile ce acopereau Dealul Feleacului pînă la gospodăriile din marginea orașului Cluj, adică pînă acolo unde astăzi se întinde strada Kogălniceanu.

A doua explicație, formulată de istoricul Herepei János, susține o teorie care este o

• Biserica reformată din Cluj. Foto: Lukács József

→ deducție logică combinată cu dovezi istorice. Astfel, în *Cronica lui Anonymus*, unde se vorbește de ocuparea Ardealului de către maghiari, este povestit cum una dintre căpeteniile maghiarilor, Tétény (sau Töhötöm, Tuhutum), auzind de bunătatea și rodnicia pământului de dincolo de păduri (Ultra-, mai târziu Trans-silvania), a trimis o iscoadă, în persoana lui Ogmand, tatăl lui Opaforkos¹, să adune informații despre acele teritorii. În numele Opaforkos se poate recunoaște numele de *Apafarkas*, care în limba maghiară înseamnă *tatăl lupului* (apa = tată, farkas = lup). Ogmand sau Agmand a fost numele unei ginți maghiare care s-a stabilit în zona râurilor Barcău, Almaș și Căpuș, adică chiar zona unde, după afirmațiile lui Anonymus, s-a dat lupta între Gelu și oștile maghiare. Se cunoaște, din vestigiile arheologice ale unui cimitir maghiar, că a existat o așezare timpurie maghiară, datată pe la sfârșitul secolului al IX-lea, în zona străzilor Pietroasa și Pata (astăzi străzile Aurel Suci și Nicolae Titulescu). Se pare că primii maghiari s-au stabilit mai spre est de actualul centru al Clujului, adică de teritoriul orașului medieval. Aceștia trebuiau să fie membrii ginții Agmand, al cărei șef a fost Apafarkas. Lupul, fiind pomenit și în numele șefului, trebuie să fi fost deci animalul totemic, simbolul ginții. De aici a dedus istoricul Herepei că trebuia să existe un drum care lega zona în care s-au găsit mormintele maghiare de zona unde a existat orașul roman, iar mai târziu centrul ora-

șului medieval. Acest drum a fost numit după animalul totemic al ginții Agmand, adică după lup, strada Farkas².

Ctitorul și constructorii bisericii

CLĂDIREA GOTICĂ a celei mai mari biserici reformate din Cluj este o construcție impozantă și încercată de evenimente istorice, mai ales de acelea tensionate, chiar tragice, ale perioadei de înfăptuire a Reformei religioase. Biserica din strada Lupului a fost construită înainte ca religia Romei să fie înnoită de Luther, de Calvin și de Dávid Ferenc și este una dintre cele mai mari și mai unitare edificii de cult ridicate de un ordin călugăresc cerșetor. A fost construită, din dorința regelui Matia Corvinul, pentru ordinul călugărilor franciscani.

Călugării Sfântului Francisc s-au stabilit în Ardeal după marea invazie a mongolilor din 1241 și au construit mănăstiri în Bistrița (1268), Orăștie, Sibiu și Târgu-Mureș. În cursul secolului al XV-lea, bucurându-se de sprijinul deosebit al lui Iancu de Hunedoara și al regelui Matia, franciscanii observanți³ au fondat și construit mănăstiri în Șumuleu-Ciuc, Albești, Teiuș, Hunedoara, Mediaș, Hațeg, Sebeș, Brașov și Cluj, dar și în orașe din afara Ardealului, la Tîrgoviște și la Bacău.

Construcția bisericii

ISTORIA BISERICII din strada Lupului începe în 1486. În acel an, conducerea orașului Cluj a primit o solicitare din partea regelui Matia, transmisă de voievodul Ardealului, Ștefan Báthory⁴, să fie îngăduită și sprijinită construcția unei biserici și a unei mănăstiri pentru preferatul lui ordin monahal, adică pentru călugării franciscani, mai precis pentru călugării franciscani minoriți (numiți și *frații cei mici* sau *observanți*), acea ramură a ordinului care respecta cu severitate regulile de sărăcie ale Sfântului Francisc din Assisi⁵. În cererea formulată, regele a acceptat locul unde urma să fie construită mănăstirea franciscană din orașul său natal, loc pe care îl recomandau⁶ patricienii clujeni: în colțul sud-estic al orașului, în capătul *Platea Luporum*, adică al străzii Lupului, în apropierea Turnului Croitorilor. Oferirea terenului pentru mănăstire nu putea să fie o problemă ușoară pentru conducerea orașului. Pînă în acel moment, zidurile de incintă ale orașului fuseseră construite, iar între ziduri nu mai era teren nefolosit. Luînd în calcul acest considerent, putem înțelege amplasarea bisericii practic în mijlocul străzii Lupului. Pur și simplu nu mai era destul teren și pentru biserică, și pentru mănăstire, așa că a fost sacrificată mai mult de jumătate din lățimea străzii și acolo s-a ridicat biserica.

În 9 septembrie 1486, consiliul orașului și primarul (judele) Ambrosius Szabó (Sabo) au îndeplinit doleanța regelui. Au desemnat terenul în locul stabilit de acesta, dar au cerut ca acei cetățeni care aveau proprietăți pe terenul viitoare mănăstiri să fie despăgubiți de călugări.

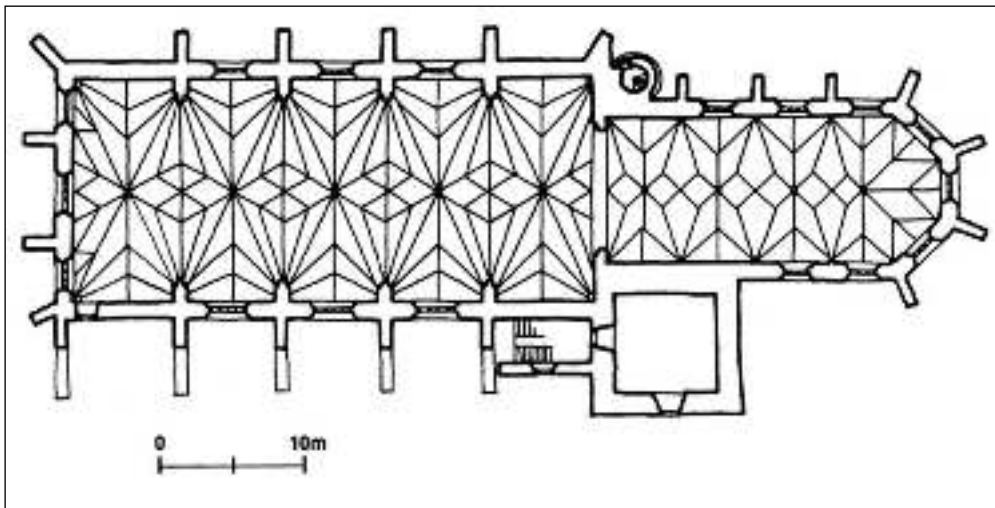
După un an, în 5 septembrie 1487, regele Matia, într-un document redactat la Wiener Neustadt, a poruncit cu severitate conducerii orașului Cluj să sprijine cu toate mijloacele începerea lucrărilor de construcție, respectiv să desemneze două persoane din partea consiliului orașenesc care să stea la dispoziția călugărilor, protejîndu-i și ajutîndu-i⁷.

În 18 ianuarie 1490, cu patru luni înainte de moarte, regele Matia a formulat încă un ordin legat de biserica din strada Lupului. Documentul a fost redactat la Visegrád și era destinat ispanului camerei sării (administratorului minelor de sare) din Ardeal, Tharcsay Márton. În scrisoare, regele a dat ordine amănunțite cum să fie continuată construcția bisericii. L-a desemnat ca șef al construcțiilor pe Frater Joannes (călugărul Ioan), care a fost trimis pe acest șantier împreună cu colegii lui călugări, adică o echipă profesionistă de constructori. Șeful minelor de sare a primit ordin să îndeplinească întocmai toate doleanțele și poruncile călugărului Ioan. În aceeași scrisoare, regele a ordonat ca toate costurile șantierului, adică arderea varului, tăierea și transportul pietrei și al celorlalte materiale de construcție, plata zidarilor să fie suportate de vistieria regală, iar pentru ca echipa de lucrători să nu aibă niciun fel de lipsuri, să fie ridicate chilii din lemn pentru călugări⁸.

Activitatea călugărului Ioan nu este cunoscută cu exactitate, ci doar bănuită din coincidențele de stiluri și procedee de construcție pe care le întîlnim în mai multe localități în care s-au construit edificii de cult în aceeași perioadă. Astfel, au fost observate asemănări între construcții ale palatului regal

• Fragment din poarta de vest a bisericii reformate. Foto: Lukács József

• Planul bisericii reformate, după Entz Géza

din Buda, biserica ortodoxă din Ráckeve, abația de la Pannonhalma, palatul regal de la Visegrád, biserica reformată (în trecut biserica Sf. Gheorghe) din Nyírbátor (Ungaria), dar și cu biserica reformată din Dej, biserica evanghelică din Mediaș, biserica mănăstirii dominicane din Cluj (astăzi, biserica franciscană), biserica romano-catolică de la Turda.

La patru ani după moartea regelui Matia, în 24 august 1494, regele Ulászló (Vladislav) al II-lea, aflat la Sibiu, a emis un ordin adresat administratorilor camerei de sare, Kápolnai Miklós și Ispánfi István. În scrisoare, regele Vladislav dispune, datorită stimei pe care o poartă Sfintei Maria, pentru continuarea construcției mănăstirilor de călugări și de maici, ce poartă hramul Sfintei Maria, din orașul Cluj, să fie dați 300 de forinți-aur pe seama vistieriei de sare de la Turda. Această finanțare trebuia continuată pînă la terminarea tuturor clădirilor mănăstirii⁹. Scrisoarea regelui ne dă prima informație despre existența unei mănăstiri de maici, alături de mănăstirea călugărilor.

În 12 decembrie 1503, a fost formulat testamentul Elisabetei, văduva cetățeanului clujean Stephanus Weyneer, prin care a lăsat o anumită sumă de bani noii biserici, dedicate Sfintei Maria, a călugărilor minoriți franciscani (*fratribus ordinis beati Francisci confessoris fratrum minorum in nova ecclesia beate Marie virginis in eadem civitate Coloswar fundata degentibus*)¹⁰. Din acest document putem ajunge la concluzia că biserica a fost terminată în anul 1503, adică la 27 de ani de la începerea lucrărilor de construcție.

Se pare că finanțarea în sare din partea regilor maghiari a continuat și după anul 1503, cînd putem considera terminate lucrările de construcție, deoarece într-un document eliberat la cancelaria regală de la Buda, în 27 martie 1520, regele Ludovic al II-lea a ordonat șefului camerei sării din Ardeal, Batthány György, să dea cît mai repede sarea cuvenită franciscanilor clujeși. Se pare că întîrzierea s-a datorat timpului nefavorabil, care îngreuna extracția și transportul sării¹¹.

În anii următori mai aflăm despre donații și moșteniri lăstate prin testament pentru beneficiul mănăstirii minorite. În 24 octombrie 1531, doamna Orsolya (Ursula), văduva patricianului Zilahy Pál, a lăsat 100 de forinți ca să fie împărțiți între biserica parohială Sf. Mihail și cele două mănăstiri din oraș¹².

Din 16 februarie 1544 avem încă o informație ce dovedește existența mănăstirii de maici pe lîngă biserica și mănăstirea călugărilor franciscani. Două călugărițe, Dorottya

din Cluj și Veronika din Buda, în numele călugărițelor ordinului Sf. Clara de pe lîngă mănăstirea Sfintei Maria din Cluj, au protestat împotriva evacuării lor de către conducerea orașului Cluj, din chiliile, capela, baia, fîntîna, curtea și grădina cumpărată de ele.

Descrierea bisericii

TERMINATĂ în toată detaliile ei în deceniile din ajunul Reformei religioase, biserica franciscană purtînd hramul Sfintei Maria a devenit cel mai mare și mai frumos edificiu de cult ridicat de franciscani în Ardeal. A fost construită în aproximativ trei decenii, între anii 1486 și 1503, deci într-o perioadă foarte scurtă, dacă facem comparație cu alte construcții de aceeași dimensiuni și din aceeași epocă istorică.

Este o biserică-sală cu o singură navă. Lățimea de 15 m a navei este surprinzător

• Principele Gheorghe Rákóczi I

• Semnătura principelui Gheorghe Rákóczi I

de mare, dacă ne gîndim că peste această lățime trebuia construită bolta ogivală. Nava, lungă de 60 m, este compusă din cinci travee dreptunghiulare. Sanctuarul este format din trei travee dreptunghiulare și se termină cu cele trei laturi ale unui octogon. Cele patru perechi de pilaștri prismatici din interiorul navei conduc spre bolta ogivală direct, fără intermediul capitelurilor, nervurile de piatră care formează bolta gotică în mreajă, aflată la o înălțime de 19 m. Interiorul bisericii este luminat de 17 ferestre mari, cele mai multe tripartite, care păstrează mulurile originale polilobe și flamboiante. Portalul vestic, aparținînd stilului gotic tîrziu, atrage atenția prin cadrul cu baghete foarte fin profilate. Deasupra portalului putem observa un ancadrament ogival, în colțurile căruia mai putem zări cîteva fragmente de sculptură. Din acestea putem deduce că în acest loc trebuia să fi existat o ornamentație în relief, asemănătoare multor portaluri gotice. Despre soarta acestei sculpturi, singura informație rămasă ne parvine din jurnalul din anul 1704 al contelui Wesselényi István¹³. La data de 4 noiembrie 1704, fiind la Sibiu, a notat următoarele: „am văzut în capela generalului [Rabutin] o sculptură din piatră, un obiect foarte vechi, pe care erau sculptate cîteva dintre patimile Domnului nostru Cristos. Iar pe aceasta au găsit-o în zidul Clujului, unde aceasta era de curînd aruncată¹⁴. Este de remarcat că această sculptură a fost găsită zidită în zidul de incintă al orașului, iar valoarea ei artistică, chiar și după atîtea stricăciuni, era așa de mare, încît comandantul trupelor austriece din Transilvania, generalul Rabutin, un aristocrat francez exilat de Ludovic al XIV-lea, a adunat-o și a dus-o cu el la Sibiu, unde a amplasat-o în capela lui personală. De atunci nu se mai știe nimic de ea: poate s-a pierdut definitiv sau poate că Rabutin a luat-o cu el în Austria sau, cine știe, poate chiar în castelul Bussy din Franța, reședința conților Rabutin de Bussy. De valoarea artistică a acestei sculpturi, dar și a altora, despre care avem informații că au fost distruse, ne putem da seama din sculptura foarte fină a ancadramentului porții principale (vestice). Pe aceasta, în cele două colțuri din partea superioară, s-au păstrat două reliefuri ce înfățișează doi îngeri. Aceste sculpturi, adevărate capodopere ale goticului transilvănean, poate nu mă hazardez prea tare dacă presupun că sînt creațiile sculptorului Gheorghe din Cluj, despre existența căruia știm din testamentul soției sale, Magdalena, redactat pe la finele anului 1531, că a fost un cetățean respectat al orașului, că a lucrat la construcția bisericii și că atît el, cît și soția lui au fost înmormîntați în biserică.

Zidurile bisericii sînt sprijinite din exterior de contraforturi în trepte. Pe unele dintre ele s-a păstrat decorul de arcade oarbe (asemănătoare cu cele de la biserica Sf. Mihail din Cluj), iar pe sprîncenele care separă arcadele încă se pot vedea cioturile citorva creaturi sculptate: animale sau mici monștri care încearcă de sute de ani să intre în spațiul sacru al bisericii.

Spațiul deschis, luminos al bisericii nu este întîmplător. Trebuie să ne gîndim că biserica a fost construită de un ordin călugăresc care avea ca regulă de bază sărăcia și care se autosusținea din cerșit. Principala lor activitate era propăvăduirea învățaturii biblice prin predici și rugăciune. Aveau nevoie deci

→

de un spațiu bisericesc degajat, fără nave laterale și fără coloane care să fragmenteze spațiul interior, astfel încât atenția enoriașilor să se poată îndrepta în voie spre altar și spre amvonul de unde se ținea predica.

Multe descrieri ale bisericii amintesc, cu părere de rău, că aceasta nu are turn. Este o informație ce izvorăște din neatența observare a clădirii. În cazul construcțiilor franciscanilor, era o regulă în toată Europa ca turnul bisericii să fie construit pe una din laturile sanctuarului. Nici în acest caz nu au făcut excepție. Și astăzi putem vedea parterul și primul etaj al vechiului turn, atît cît a supraviețuit în urma vicisitudinilor istoriei, pe latura sudică a sanctuarului. Turnul original a fost distrus în 1603, iar în timpul reconstrucției bisericii din timpul principelui Gheorghe Rákóczi I a fost construit greșit, astfel încît, foarte curînd după terminare, în vara anului 1646, a trebuit demolat pînă la nivelul primului etaj. Acest ciot al vechiului turn există și astăzi, în el este amenajată arhiva bisericii reformate. În timpul franciscanilor, parterul turnului era folosit ca sacristie, iar pe aici s-a putut intra pe coridorul acoperit, care împrejmua cîndva curtea interioară a mănăstirii.

Importanța acestei instituții monahale poate fi evidențiată și prin numărul mare de călugări care trăiau aici. Astfel, în anul 1534 conviețuiau aici 34 de călugări și novici, printre ei și organistul Bonaventura Kassai. Această informație este foarte importantă pentru argumentarea importanței bisericii. În perioada respectivă, numai trei biserici din Ardeal aveau orgă: cea din Tîrgu-Mureș, cea din Mediaș și biserica minorită din Cluj¹⁴.

Biserica în timpul Reformei religioase

CĂLUGĂRII FRANCISCANI nu s-au putut bucura timp îndelungat de noua și impozanta lor biserică și mănăstire. Noile idei ale Reformei au fost însușite de tot mai multă lume, iar biserica catolică era în regres continuu. În anul 1545, biserica parohială Sf. Mihail a fost transformată în biserică luterană, iar călugării dominicani din Cetatea Veche și călugării franciscani din biserica Sf. Maria au fost siliți să plece din oraș. În anii următori, Dieta transilvăneană a adoptat hotărîri cînd de reprimire a călugărilor, cînd de alungare a lor. În sfîrșit, în baza unei hotărîri din 15 martie 1556, franciscanii au fost alungați definitiv. După unele informații contemporane, călugării înșiși au ars icoanele, lăsînd în urma lor pereții pustii ai bisericii și ai mănăstirii. Clădirea a rămas părăginită timp de peste două decenii.

În anul 1579, principele Ștefan Báthory a adus călugării iezuiți între zidurile goale ale fostei mănăstiri franciscane. Ei au fondat aici o școală, care a fost ridicată, în anul 1581, prin dorința aceluiași Ștefan Báthory, ajuns rege al Poloniei, la rangul de academie. Această instituție de învățămînt a fost prima universitate din Transilvania.

În anul 1603, după domnia principilor catolici din familia Báthory¹⁵, a fost ales un domnitor protestant, Székely Mózes. Oștile lui au ocupat Clujul, iar cetățenii, în cea mai mare parte unitarieni, în data de 9 iunie 1603, la îndemnul preotului unitarian al Clujului, episcopul unitarienilor ardeleni,

• Principele Gabriel Bethlen

• Semnătura principelui Gabriel Bethlen

Toroczkai Máté (1579-1603)¹⁶, au început să distrugă edificiile care au aparținut catolicilor, îndeosebi cel al iezuiților. La îndemnul lozincii: „dacă vrei ca rîndunica să nu se mai întoarcă, trebuie să-i distrugi cuibul”, clujenii s-au năpustit asupra bisericii și mănăstirii, începînd să le demoleze. Distrugerile au continuat sistematic, cîteva săptămîni, timp în care au reușit să distrugă întreaga mănăstire, interiorul, icoanele, frescele și statuile sfinților și acoperișul locașului de cult, după care au început demolarea bolții ogivale. Cînd au scos pietrele de boltă, aceasta s-a surpat, omorînd pe loc patrusprezece persoane¹⁷. Întîmplarea fiind socotită un semn divin, a fost încetată demolarea bisericii, dar ruinele au fost lăsate în paragină.

Despre aspectul din acel moment al bisericii ne putem da seama din relatarea călugărului iezuit italian Giovanni Argenti, martor ocular al tristelor evenimente, adresată comandoului ordinului iezuit, Aquaviva. Argenti, povestind distrugerea bisericii, caracteriza acest locaș de cult drept cel mai frumos din toată Transilvania („La libreria che era bellissima [...] cominciarieno a distruggere il seminario et il collegio, et finalmente la chiesa, che era la più bella in tutta Transilvania¹⁸”).

Un alt martor ocular al acestor evenimente a fost istoricul Szamosközi István. El a relatat cu multe detalii, foarte asemănătoare cu cele relatate de Argenti, despre de-

molarea mănăstirii. Printre altele, amintește și o pierdere personală: înainte cu cîteva zile de tristele evenimente, a împrumutat o carte din propria bibliotecă unui respectabil profesor iezuit; era vorba despre cartea istoricului roman din sec. III Flavius Proculus Iustinus, carte ce a provenit din celebra bibliotecă Corvina a regelui Matia și care a fost distrusă de mulțime.

Ruinele bisericii au rămas în paragină pînă în anul 1622. În anul 1613, principele Gabriel Bethlen a încercat aducerea înapoi a iezuiților, dar conducerea Clujului a permis stabilirea lor doar în apropierea zidurilor orașului, adică în Cluj-Mănăștur. În tot acest timp, zidurile bisericii au fost folosite drept sursă de piatră pentru alte construcții din oraș. Printr-o lege adoptată de Dieta transilvăneană, întrunită în mai 1622, principele Gabriel Bethlen a donat biserica în ruine bisericii reformate. Pe atunci, majoritatea clujenilor erau de religie unitariană. Drept urmare, puterea financiară a reformatorilor, aflați în minoritate, era mult prea mică față de costurile necesare reconstrucției impozantului edificiu, astfel că acesta a rămas ruină în continuare.

În 25 august 1627 s-a întîmplat o altă catastrofă, care a agravat și mai mult starea ruinelor. În ziua aceea, un fulger a lovit Turnul Croitorilor, depozitul de praf de pușcă al orașului, arîncînd în aer peste 12 tone de explozibil. În urma deflagrației, turnul a fost distrus în întregime, dar a avut de suferit și biserica aflată la cîteva zeci de metri distanță.

În aprilie 1638, principele Gheorghe Rákóczi I a inițiat, în sfîrșit, reconstrucția bisericii. Nu este neglijabil faptul că principele era de religie reformată, deci a fost mult mai sensibil la problema reconstrucției unui locaș de cult reformat. Din fericire, în loc să caute procedee cît mai simple și mai ieftine de reconstrucție, cum s-a întîmplat în atîtea locuri din Transilvania, principele a ales să caute meșteri pricepuți și să refacă cît mai aproape de forma sa originală această mare ruină, devenită biserică reformată. Acest lucru nu era ușor. În cei 120-130 de ani care au trecut de la terminarea bisericii, tainele construirii bolților gotice au fost uitate nu numai în Transilvania, dar și în Europa de Vest. În anul 1642, principele Rákóczi a adus tocmai din Kurlandia, o regiune de lîngă Marea Baltică, aflată astăzi pe teritoriul Letoniei, trei meșteri constructori, care încă cunoșteau tainele zidirii bolților ogivale. Ei au sosit în Cluj în primăvara anului 1642 și au reconstruit bolta bisericii din strada Lupului în forma sa originală, așa cum se poate vedea și astăzi. Se știe că unul dintre meșteri se numea Gheorghe și că în decembrie 1643 toți trei au plecat la Alba Iulia¹⁹, la porunca principelui.

Biserica, reconstruită în toate detaliile ei, a fost inaugurată și sfințită în 1 iulie 1647, cu ocazia sinodului bisericii reformate.

Istoria bisericii ca locaș de cult reformat

DUPĂ RECONSTRUCȚIA din anii 1640-1647, timp de aproape un secol și jumătate, biserica nu a avut parte de evenimente tragice, pînă în 31 august 1798. În acea dată, în urma unui incendiu ce a pornit din stra-

da Finului (actuala stradă Napoca), s-a făcut scrum jumătatea sudică a orașului, adică perimetrul străzilor Turzii (Universității), Lupului (Kogălniceanu), Király (I. C. Brătianu). Incendiul a afectat foarte grav atât biserica iezuită (piaristă), cât și biserica reformată. Acoperișul acesteia din urmă s-a distrus în totalitate, împreună cu clopotnița construită din lemn, împreună cu clopotele turnate cu ocazia reconstrucției. Reparațiile au durat aproape cinci ani.

În anii 1910 și 1911, biserica a fost restaurată; atunci a fost clădit, în partea vestică a navei, balconul interior, pe care a fost amplasată orga construită în anul 1913 de firma Angster din Pécs. Cum am amintit, această biserică a fost una care dispunea de orgă încă din sec. al XVI-lea. Acest instrument a fost însă distrus în 1603. După reconstrucția din 1640-'47, principele Rákóczi a avut grijă ca biserica să fie înzestrată cu instrumentul muzical, devenit între timp indispensabil, al liturghiei reformate. Când, în 1913, a fost amplasată noua orgă, pe aceasta a fost montat vechiul instrument.

Amvonul bisericii²⁰

CEL MAI important obiect de artă din interiorul bisericii este amvonul. În cadrul lucrărilor de reclădire a bisericii din 1646, în timpul principelui Gheorghe Rákóczi I, a fost creat amvonul ce se găsește și astăzi în biserică.

Se știe că toate stilurile arhitecturale au ajuns în Ardeal cu o oarecare întârziere sau, altfel spus, stilurile precedente au dăinuit mai mult timp aici, în acest colț de lume destul de conservator.

Amvonul bisericii reformate din strada Lupului este un exemplu strălucit al stilului pe care istoricii de artă l-au denumit *stilul Renașterii înflorate*. Acest stil a supraviețuit chiar și în epoca stilului baroc. Originar din regiunile de nord ale Italiei, acest stil apare în Ardeal chiar odată cu acest amvon renascentist, superb sculptat în piatră.

Motivul de bază al acestui stil îl constituie frunza de acant, plantă specifică Italiei de Nord. În stilul Renașterii înflorate, motivele principale, florile, vrejurile și frunzele, pornesc și se reîntorc, creînd o imagine variată și ritmată. Suprafețele ornamentate, adică atât lespezile, cât și ancadramentele, sînt acoperite cu o precizie geometrică. Cu timpul, motivul florii de acant dispăre, întrucît meșterii sculptori sau pictori nu mai cunoșteau această plantă. Locul lui va fi luat de imaginea plantelor autohtone, flori cu petale, viță-de-vie, lalele și frunze de stejar.

Amvonul bisericii este creația a doi meșteri sculptori: chenarul panerului și postamentul sînt creațiile pietrarului maghiar Benedek, iar lespezile verticale ale panerului hexagonal, cu compoziții mai încărcate, sculptate în alabastru, inclusiv cele două table, foarte fin încrustate, cu caractere ebraice, cu textele celor zece porunci, sînt creațiile sculptorului sas Elias Nicolai. Colaborarea dintre acești doi sculptori, unul maghiar, iar celălalt sas, este o ocazie foarte rară cînd se pot observa viziunile și concepțiile atât de diferite ale meșterilor maghiari și sași. Baldachinul amvonului este sculptat în lemn și este aurit. Pe coroana baldachinului găsim o sculptură care înfățișează un pelican care își sfișie pieptul pentru a-și

• Orga bisericii reformate, construită de firma Angster din Pécs în 1913. Foto: Lukács József

hrăni puii. Acesta este un simbol al Bisericii Universale și reprezintă o aluzie la sacrificiul lui Cristos.

Ca un amănunt interesant, merită amintit faptul că, pe latura vestică a celui de-al doilea pilon al peretelui sudic, găsim o inscripție gravată în anul 1577, mai mult ca sigur de un elev. Această inscripție o putem considera primul graffiti din Cluj. Această inscripție sună așa: *Qui non canit in coro / Stat, sicut bos in foro*, adică *Cine nu cîntă în cor stă ca boul în tîrg*.

Blazoanele nobiliare aflate în biserica din strada Lupului²¹

INTERIORUL ELEGANT, de o sobrietate puritană al bisericii reformate este completat de o impresionantă colecție de blazoane nobiliare. Este vorba despre blazoane care au legătură cu ceremoniile de înmormîntare. Cele mai vechi blazoane, 11 la număr, au supraviețuit încă din a doua parte a secolului al XVII-lea.

În secolele trecute, cînd era înmormîntat un nobil, în cortegiul funerar, în fața sicriului, era dus blazonul lui. În cazul în care decedatul avea legături cu biserica reformată din strada Lupului/Kogălniceanu, de exem-

pla a fost enoriaș al bisericii, a fost elev al Colegiului Reformat sau a fost botezat, confirmat sau cununat în biserică, după înmormîntare, blazonul lui era adus și depus în biserică. Astfel s-a format această impresionantă colecție de însemne heraldice, care a fost expusă în biserică în a doua parte a secolului al XIX-lea, prin grija preotului Herepei Gergely. Unele dintre blazoane sînt din argint aurit, cum este de exemplu blazonul guvernatorului Transilvaniei, contele Gheorghe Bánffy, altele sînt pictate pe pergament, iar altele pe hîrtie. În spatele amvonului găsim cîteva carte mortuare, necrologuri tipărite, care evocă amintirea unor personalități importante ale bisericii reformate: episcopi, predicatori, profesori, dar aici este și cartă celebrului tipograf ardelean, Misztótfalusi Kis Miklós, din anul 1702.

ÎN BISERICĂ au fost înmormîntate, de-a lungul secolelor, foarte multe persoane, de la călugări, enoriași mai înstăriți, meșteri constructori care au luat parte la construcția bisericii pînă la membri ai aristocrației ardelene. Cea mai mare parte a monumentelor lor funerare au fost distruse odată cu devastarea bisericii din secolul XVII; cele cîteva pietre de mormînt rămase au fost duse în lapidariul Muzeului de Istorie al Transilvaniei. În momentul de față există un sin-

→

→

gur monument funerar în biserică: este vorba despre cel creat în anul 1942 de către arhitectul Kós Károly pentru familia principilor Apafi. Aici sînt înhumate rămășițele pămîntești ale principelui Mihail Apafi I (1626-1690) și ale soției sale, principesa Bornemissza Anna (1628-1688), ale principelui Mihail Apafi II (1665-1713) și ale soției sale, Bethlen Kata (1666-1724). ■

Note

1. Gh. Popa-Lisseanu, *Izvoarele Istoriei Românilor*, vol. I, *Faptele ungurilor; de secretarul anonim al regelui Béla*, București, 1934.
2. Triburile și, în cadrul lor, gințile maghiare aveau cîte un animal totemic. Astfel, familia lui Árpád, adică căpetenia supremă, avea vulturul (pasărea turanică). Neamul Gyula-Zsombor, sub conducerea căruia s-a cucerit Ardealul, avea ca simbol leul. Nu degeaba găsim și astăzi, în peretele sudic al bisericii Calvaria din Cluj (care era ctitorie regală), un relief care înfățișează un leu. Căpetenia gîntei Agmand, care era subordonată neamului Gyula-Zsombor, avea ca simbol lupul. Neamul Kalota, cei care s-au stabilit între Oradea și Cluj, a avut ca simbol cerbul. Mai tîrziu, după destrămarea triburilor și a ginților, familiile de nobili care aveau descendența în vechile triburi sau ginți au primit dreptul să aibă ca însemne heraldice aceste animale totemice.
3. Termenul provine din *observare*, *observantia* (lat.) = a ține, a respecta legea.
4. Pomenirea voievodului Ștefan Báthory în documentul care pornește de fapt construirea bisericii și a mănăstirii franciscane din strada Lupului din Cluj nu este întîmplătoare sau nu se datorează doar vreunei obișnuințe protocolare. Soția lui Ștefan Báthory era Szilágyi Margit, iar prin ea voievodul se înrudea cu regele (mama regelui Matia era Szilágyi Erzsébet). Báthory a început și el edificarea unei mănăstiri franciscane la Nyírbátor (în Ungaria, la aproximativ 40 km vest de Carei), centrul familiei sale, cu hramul Sfîntului Gheorghe. Construcția acestei biserici și mănăstiri a finanțat-o din prada cucerită lui după bătălia cîștigată împotriva turcilor, în 13 octombrie 1479, la Cîmpul Pîinii (aflat la granița dintre județele Alba și Hunedoara, în dreptul localității Șibot).
5. Minorii sau observanții erau sprijiniți în mod deosebit de Iancu de Hunedoara, deoarece acești călugări cerșetori au avut o influență uriașă asupra poporului din clasele mai sărace ale societății, iar marele erou al luptei antiotomane avea nevoie de mobilizarea țăranilor înarmați pentru campaniile sale. Nu trebuie pierdut din vedere că însuși confesorul și tovarășul lui Iancu de Hunedoara era călugărul franciscan observant Ioan Capistrano, cel care ulterior a fost sanctificat.
6. Din formularea regelui – „pe locul recomandat de voi” – putem înțelege că au mai existat discuții pe tema construcției mănăstirii între Matia și reprezentanții Clujului.
7. Jakab Elek, *Oklevéltár Kolozsvár történetének I. kötetéhez* (Arhivă de documente pentru istoria Clujului, vol. I), Buda, 1870, p. 272, CLXXXIII.
8. *Ibid.*, p. 290, CLXXX. Citind mai atent această scrisoare a regelui Matia, observăm alte informații interesante. Astfel, aflăm că șeful minelor de sare îl cunoștea pe călugărul Ioan, fapt ce se poate interpreta și că au mai lucrat împreună. Regele scria că *trebuie* să îl trimită acolo pe călugărul Ioan, informație care se poate interpreta că șantierul a ajuns cumva într-un impas. Mai departe regele vorbește despre faptul că trebuie con-

• Biserica reformată, amvonul renesanțist. Foto: Lukács József

struite chilii pentru călugări, ca să le fie asigurat tot confortul pînă cînd vor sta acolo. Iarăși, putem interpreta această informație în sensul că este vorba despre o echipă de călugări constructori, care după terminarea unei lucrări vor fi detașați la ridicarea unui alt edificiu.

9. Jakab, p. 305-306, CLXXXVIII-L.
10. *A kolozsmonostori Konvent jegyzőkönyvei II.* (Procese-verbale ale Conventului de la Cluj-Mănăstur, vol. II), publicate de Jakó Zsigmond, Budapeșt, 1990, p. 233, documentul 3295.
11. Jakab, p. 352, CCXIX-L.
12. *A kolozsmonostori Konvent*, p. 533, documentul 4362.
13. Wesselényi István, *Sanyarú világ I. Napló 1703–1705* (Lume amară, vol. I, Jurnal din anii 1703-1705), publicată de Magyar András, Bukarest, 1983, p. 270.
14. Karácsony János, *Szent Ferenc rendje története Magyarországon 1711-ig* (Istoria ordinului Sf. Francisc în Ungaria pînă în anul 1711), Budapeșt, 1924, p. 102.
15. Ștefan, Cristofor și Sigismund Báthory.
16. Astfel relatează evenimentele doi martori, Szamosközi și Argenti. Trebuie avut însă în vedere că ambii erau mai mult decît adversarii episcopului Toroczka, deci trebuie să fim circumspecți cu afirmațiile lor. Certitudine este că în epoca aceea marea majoritate a clujenilor împărțeau credința unitariană și priveau bisericile catolice, cu icoane și sta-

tui ale sfinților, drept temple în care erau adorate chipuri cioplite.

17. Szamosközi István, *Erdély története 1598–1599, 1603* (Istoria Ardealului 1598-1599, 1603. Hebdomas VI, Cartea a V-a), Budapeșt, 1981, p. 376-382; Entz Géza, *Erdély építészete a 14–16. században* (Arhitectura Ardealului în secolele 14-16), Kolozsvár, 1996, p. 348; id., *A Farkas utcai templom* (Biserica din strada Lupului), în *A kolozsvári Farkas utcai templom címerei*, Budapeșt-Kolozsvár, 1995, p. 16-18.
18. Entz, *A Farkas utcai templom*, p. 17.
19. *Ibid.*, p. 19.
20. Datele despre amvonul bisericii le-am aflat din volumul B. Murádin Katalin, *Faragott kőszobák Erdélyben* (Amvoane sculptate în piatră din Transilvania), Budapeșt-Kolozsvár, 1994.
21. Kovács András, *A Farkas utcai templom címerei* (Blazoanele bisericii din strada Lupului), Budapeșt-Kolozsvár, 1955, p. 39-94 + planșe.

Ziua în care a început să moară tata

Antonesei

DEOSEBIT DE NOI, ceilalți oameni, toți ceilalți oameni, care începem să murim imediat ce ne naștem, dacă nu cumva cu vreo nouă luni mai înainte, tata a început să moară exact pe 19 mai 2005, la ora 14 și 55 de minute, la mai puțin de o lună după ce sărbătorisem aniversarea sa de 82 de ani, dar și pe a mea, care era exact cu trei decenii mai scurtă. Eram în gară, mai erau șase minute până la plecarea trenului spre Cluj, unde mergeam la o lansare de carte, cuplată cu o dezbateră despre extremism, iar directoarea editurii, care mă însoțea, nu sosise încă. Mă mișcam agitat pe lângă vagonul în care aveam locuri, am scos mobilul să văd ce se întâmplă, iar acesta a sunat în timp ce mă pregăteam să formez, să caut numărul. Era sora mea, care mi-a dat vestea, cancer generalizat, plecat de la plămînul drept, cu metastaze la aortă, ficat și o mulțime de alte organe din jur, speranța de viață de câteva săptămîni, nu se știa cîte. Mi-a spus asta direct, brusc, fără niciun fel de pregătire. Atunci a început să moară tata, pe 19 mai 2005, la ora 14 și 55 de minute, nu de la naștere, nu cu vreun an înainte, cînd i se diagnosticase un cancer de prostată, care reacționase favorabil la tratament. Sora mea m-a certat că plec tocmai atunci, în asemenea împrejurări. Dar eu știam că trebuie să plec. Nu pentru că, bănuiam, nu se mai poate face nimic, nici pentru că voiam să mă țin de cuvînt față de organizatorii evenimentelor la care eram invitat, ci pur și simplu pentru că trebuia să plec, să pot primi în liniște, în singurătate, vestea asta. Să o asimilez, să o interiorizez, să o accept. Să o accept, dar cum naiba aș fi putut să accept așa ceva, cum aș fi putut accepta că, în cîteva săptămîni, aveam să devin orfan de tată? Pentru că numele tatălui este fiul, iar numele este al tatălui. Deci, atunci, a început să moară tata. Pînă atunci, fusese, ca noi toți, nemuritor. Trebuia să fiu singur pentru acest proces de înțelegere și de acceptare. Am urcat în vagon, m-am așezat pe locul de la geam și m-am rugat ca însoțitoarea mea să piardă trenul. Nu l-a pierdut, a intrat cu doar cîteva secunde înainte de plecarea trenului, i-am spus, cam la fel brusc cum îmi spusese sora mea, ce mi se întâmplă, iar ea a avut un tact extraordinar, afundîndu-se în citirea unui manuscris, lăsîndu-mă în legea mea pe toată durata de aproape zece ore a drumului. Doar cînd am întrebat-o ceva, lucruri banale, precise, legate de lansarea de carte, mi-a răspuns la fel de precis și și-a văzut de treburile ei, de drumul ei.

HEIDEGGER CREDE că omul este existență spre moarte, ceea ce mi se pare o mare, o imensă prostie. În fapt, omul este nemuritor și este așa exact pînă în clipa în care

începe să moară. Dacă ar fi altfel, nimeni n-ar mai muri „de moarte bună“, de boli sau în accidente, pentru că toți am alege moartea voluntară. Moartea este doar conștiința morții și, pînă cînd aceasta ne infuzează, sîntem cu toții nemuritori. Nu ne naștem cu conștiința morții, ci o deprindem, aflăm despre ea de la ceilalți, pentru că, aici Sartre are dreptate, ceilalți sînt infernul. Bineînțeles că nimeni nu i-a spus tatei ce diagnostic are, l-am lăsat cu gîndurile lui despre durerile intercostale datorate vîrstei și reumatismelor, dar conștiința morții de la noi a primit-o. Atunci, în acele ultime două săptămîni. Nu pe cale rațională, nu parcurgînd vechiul silogism „Toți oamenii sînt muritori/ Eu sînt om/ Deci eu sînt muritor“, ci pur și simplu prin noi, prin comportamentul nostru, cinstit spus, prin marea noastră atenție și prin grija deosebită pe care i-am acordat-o în acele două săptămîni terminale. Orice ar fi dorit ar fi primit. Orice moft i-ar fi fost îndeplinit, deși nu-și dorea aproape nimic. Și era normal să ne purtăm așa, era „omenește“ să procedăm astfel! Dar asta nu putea să nu-l pună pe gînduri. Nu avea cum să nu ceară explicație faptul că fiul, care trecea în cel mai bun caz o dată pe lună în vizită rapidă, apare deodată mai în fiecare zi și are vreme să stea alături, să inventeze subiecte interesante legate de cele ale zilei, politică, prețuri, evenimente. Nici că nepoata iubită, cu tot cu bărbatul ei și strănepotul de zece luni, a traversat intempestiv Oceanul, pentru că o apucase dorul. Ceea ce era adevărat, călătoria era planificată dinainte și trebuia să fie o surpriză despre care numai eu știam. A fost o surpriză și sînt bucuros că s-a produs, cînd îmi amintesc prima și ultima întîlnire pe care a avut-o cu strănepotul, pofta de joacă pe care o mai văzusem doar cînd nepoata fusese la rîndul ei copil și, mai ales, ultimele sale cuvinte, cele de dinaintea plecării, așa cum mi le-a povestit mama. Da, i-am umplut ultimele două săptămîni, am încercat să-i prilejuim „o moarte ușoară“, dar habar nu am dacă asta și-ar fi dorit. Poate că, în locul unei morți ușoare, ar fi preferat una neașteptată, nepregătită, neanunțată de conștiința sfîrșitului, care nu avea cum să nu fie dureroasă, sfișietoare, oricîte și orice fel de poze nepăsătoare și-ar fi afișat. Ca întotdeauna de cînd îl știam, n-a lăsat să transpară nimic din eventualele sale frămîntări, nici măcar din suferința sa fizică. Poate nu era foarte mare? Nu știu, știu doar că a rămas de la început pînă la capăt la primul analgezic, că n-a trebuit să treacă la morfina, că a fost tot timpul conștient, că n-a avut nevoie de ploscă și că s-a ambiționat să se deplaseze prin forțe proprii la toaletă, de cîte ori a fost nevoie. Nu știu însă nimic despre orele din noapte cînd toți dormeam și el,

poate, nu dormea, despre gîndurile sale de atunci și nici nu cred că am puterea să mi le imaginez. Prefer să-mi amintesc întîmplări de pe vremea cînd era nemuritor...

CEA MAI VECHIE, cred că amintirea cea mai veche este legată de o iarnă fabuloasă cu zăpezi enorme, cum nu mai sînt acum, cînd mă îmbolnăvisem de rujeolă. Nu-mi aduc aminte multe despre perioada propriu-zisă a bolii, decît că aveam febră și că „boala mirosea“. Nu știu exact ce înțelegeam prin asta, dar mirosul acela al bolii mi-l pot aminti și acum, îl simt undeva în nări sau în fundul plămînilor, oricît fum de țigară ar fi trecut între timp prin ei. Nu-mi amintesc însă întîmplarea din pricina aceluia miros, ci din cauza contrastului cu un alt miros, ce i-a succedat, un miros rece, proaspăt, înviorător. Intrasem probabil în convalescență și tata m-a scos afară, să mă aerisesc și, chiar înainte de a vedea zăpada, de a simți frigul, la deschiderea ușii, m-a izbit în nări mirosul acela viu, „sănătos“, proaspăt, care mi-a relevat mirosul jilav, cald, vechi, „de boală“, pe care urma să-l părăsesc. Zăpada era foarte mare, era un ger pe care îl simțeam prin haine și prin pătura moale în care mă învelise și m-a plimbat pe niște cărării făcute în zăpadă între casă și dispensarul vecin, la care lucrau el și mama. Vorbea cu mine, eu nu prea răspundeam, că eram toropit de boala ce se sfîrșea, nu știu cîți ani aveam. Sigur, aș putea afla asta, fie de la mama, că mamele țin minte cam tot, fie căutînd prin dosarele cu hîrtii vechi, că au păstrat aproape toată arhiva, chiar și niște vechi state de plată, din care spre uimirea mea am aflat că salariile erau pe vremea primei mele copilării de cîteva sute de lei, cum au ajuns majoritatea să fie și acum, în leii aștia noi! Dar nu e important cîți ani aveam, ci numai această cea mai veche amintire, a unei întîmplări care, probabil, mi-a adus conștiința mirosului, dar și pe cea contrastului. Nu e totuși cea mai veche amintire a mea, ci doar cea mai veche cu el. Cea cu adevărat cea mai veche este, de fapt, cu tatăl lui, cu bunicul, cu moartea bunicului și e de pe vremuri de vară. Sigur e anterioară episodului cu rujeola și plimbarea prin marile zăpezi de altădată. Era deci vară și era foarte cald, bunicul stătea țeapăn, în haine de oraș, pe masă, în sicriu și o muscă se așeza mereu pe fața lui. Îi țin minte perfect chipul, exact ca în singura fotografie păstrată, una de dimensiunile celor pentru buletinele de identitate, și țin minte și musca. Nu-mi amintesc niciun alt chip, deși îmi amintesc o mulțime de oameni, dar care nu au față, au fețele șterse, cum se procedează acum la televiziune cînd nu trebuie

→

Să ne cunoaștem scriitorii

→ identificat un chip. Decît chipul bunicului Andrei și al Marghioalei, femeia care avea grijă de casă, care mereu alunga musca, iar aceasta mereu se așeza pe frunte, pe nasul, pe obrazul bunicului. Despre el, despre aventurile sale, încă din adolescență am vrut să scriu un roman, am vrut să scriu *Viața și întâmplările lui Anton Andrei în Europa și America*, dar n-am reușit nici măcar să încep asta. Dar a avut o moarte pe măsura vieții sale aventuroase. Asta nu îmi amintesc, de fapt, asta știu din poveștile de familie. Credea că e bolnav grav și degeaba îl controlau și linișteau mama și tata, că voia control serios la un medic „de la oraș”. Într-o zi de vară, cînd a plecat cu căruța la raion, ca să aducă medicamente pentru dispensar, tata l-a luat cu el, l-a dus la o mulțime de medici și a aflat, desigur, că nu are nimic grav, că avea o sănătate de invidiat. Cum vestea bună trebuia sărbătorită, au sărbătorit-o la o cîrciumă de la ieșirea din oraș, au sărbătorit-o atît de bine, încît bunicul a pretins dreptul de a mîna el caii spre casă, mai ales că vizitiul se dovedise mai puțin rezistent la sărbătoare și adormise între sacii și cutiile cu medicamente. A condus vijelios, după măsura dispoziției în care se afla, căruța s-a răsturnat într-un șanț de pe marginea șoselei, cu sacii și cutiile de medicamente peste ei. În afara bunicului, nimeni n-a pățit nimic, oameni sau cai. Dar pe el l-a strivit marginea coșului căruței. A mai trăit două zile, nu se putea face nimic. Aș putea spune că, deși destul de bătrîn, a murit sănătos tun! Deși n-a spus vreodată asta, cred că tata nu și-a putut ierta că nu l-a împiedicat să urce la volanul căruței, că nu l-a stăpînit mai bine, dacă tot l-a scăpat la mînat caii. Își făcea reproșuri degeaba, bunica, cu care am vorbit mult în copilărie, care m-a învățat să citesc și să scriu pe la 4-5 ani, mi-a dat destule probe că pe bunicul nu-l putea opri nimeni și nimic cînd își puneva ceva în cap.

DE FAPT, mint sau am uitat, am scris cîteva pagini despre bunicul Andrei și vacile sale olandeze, i-am schițat chiar foarte sumar viața într-o carte despre intelectuali:

O amintire din copilărie. De fapt, o reconstituire, pentru că nu-mi amintesc mai nimic în mod direct, ci am apelat la amintirile altora, ale părinților și la amintirile povestirilor din amintiri ale bunicii. Bunicul Andrei, un bucovinean poreclit spre sfîrșitul vieții „Burdușilă” – et pour cause! –, n-a avut prea mult pămînt în satul său de munte, așa că a coborît în Moldova, la Santa Mare, pe undeva pe lîngă Botoșani, și s-a angajat un fel de vechil pe o moșie ce se întindea pe mii de hectare, pe ambele maluri ale Prutului. Se pare că bunica era o femeie foarte frumoasă în tinerețea ei, iar moșierului i s-au cam aprins călcîiele după ea, astfel încît, pînă la urmă, bunicul a trebuit să tragă cîteva focuri de armă înspre el, ca să-l măcorească. Nu l-a nimerit. Poate era prea nervos, poate nici n-a vrut să-l nimerescă, pentru că era un trăgător bun, după cum povestea bunica. Dar a trebuit să fugă și a fugit atît de mult, că nu s-a oprit decît la o mină din California. Nici acolo nu s-a liniștit. Și-a imaginat că treaba lui nu-i doar aceea de a scoate minereu din mină, ci și să „completeze” la organizarea sindicală a minerilor. A fost expulzat prima oară. S-a întors în țară și i-a făcut bunicii al doilea copil, primul fiind născut cu puțin înaintea plecării. Apoi, a plecat ianăși în America, de data aceasta în Canada, pe lîngă Montreal. Iar cu sindicalizarea. Iar a fost expulzat. I-a mai făcut bunicii un copil și a plecat înapoi. Asta s-a petrecut de cinci sau de șase ori. Un singur lucru mă frămîntă – n-ar fi fost mai bine s-o ia și pe bunica cu el? Tata s-ar fi născut acolo și acum aș fi urmaș de cetățean american, eu însumi cetățean american. Așa, pe ocolite, sînt doar bunicul lui Andrew, care îi poartă numele, așa cum și Andreea îi poartă numele feminizat, Andrew, cetățean american prin naștere. Sigur este că, deși un fel de navetist între America și Europa, și mai mult anarho-sindicalist decît tolmăc de miner, bunicul tot a reușit să adune o mică avere. Cînd s-a decis să rămînă definitiv în țară, și-a cumpărat o turmă de vaci elvețiene, cele mai renumite în acea vreme. A reușit să le scape de rechizițiile succesive ale românilor, nemșilor și, apoi, rușilor, ascunzîndu-le prin păduri, astfel încît, la sfîrșitul războiului, turma era chiar mai mare decît fusese la început. Era deci gospodar la casa lui

cînd comuniștii au decis că a venit momentul „socializării agriculturii”. Primul lucru pe care l-a pierdut a fost chiar cireada de vaci. Nu s-a opus. Era bătrîn, pușcă nu mai avea de cîteva ani, copiii erau în școli ori în slujbe la stat. S-au opus însă, în mod misterios, vacile. La mai puțin de o lună de la confiscare, după intrarea în gospodăria colectivă, cum se spunea atunci, vacile au început să nu mai dea 12-15 litri de lapte pe zi, ci doar două-trei farfurii. Erau niște vaci anticomuniste, după cum se pare. Nu s-au obișnuit cu niciun chip cu grajdurile colectiviste. Noii conducători ai satului au făcut sedință după sedință, dar n-au reușit să convingă vacile să redevină productive. N-a reușit nici inspectorul de partid de la raion, nici cel de la regiune. N-a reușit nici măcar securistul care se ocupa de sat. Cel din urmă s-a străduit cel mai mult, a urlat la ele și le-a amenințat cu pistolul. A propus în cele din urmă mutarea vacilor bunicului într-un grajd separat, ceea ce miroase a fracționism și e de mirare că nu l-au dat afară din Securitatea mamei lui! Vacile însă, nimic și nimic. Pînă la urmă, au fost sacrificate, astfel încît consătenii bunicului meu, care nu aveau voie să-și taie animalele, că le dădeau la cote, au mîncat o bucată de timp carne pe săturate. Am putea spune că vacile au ales sinuciderea în locul sclaviei. Cînd eram copil, o întrebam pe bunica: bine, dar dacă vacile nu voiau să dea lapte la CAP, de ce nu i le-au dat bunicului înapoi? Bunica ridea și îi spunea tatei: copilul ăsta are mai multă minte decît toți comuniștii ăștia la un loc. De fapt, ne înșelam amîndoi, și eu, și bunica, logica sistemului era cu totul alta, dar aveam să aflăm acest lucru mult mai tîrziu...

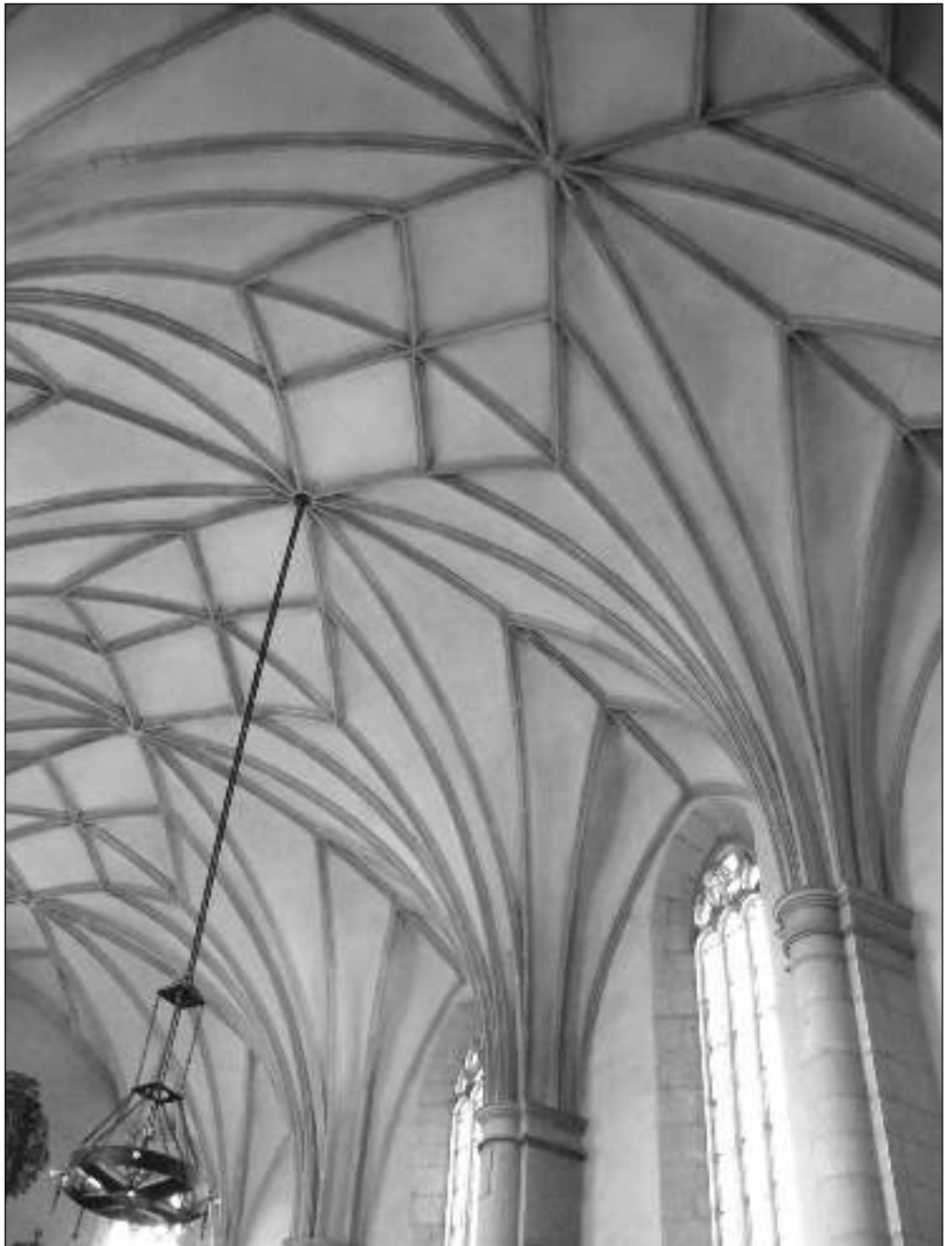
AMINTIRI. Sînt multe amintiri, se adună o mulțime într-o viață deja semicentenară și chiar un pic mai mult de un semicentener am avut ocazia să fim aici împreună. Eu și tata. Tata și cu mine. A fost o perioadă, pe la sfîrșitul liceului și începutul facultății, pe care n-am înțeles-o atunci, n-o înțeleg nici acum. Tata n-a fost niciodată un om vorbăreț, puteai sta și o zi întreagă cu el și să nu schimbi o propoziție, în schimb te înțelegeai cu el din semne și priviri. Dar în perioada aceea a fost chiar tăcut, tăcut de tot, aproape nu vorbea decît cu totul funcțional și numai dacă nu avea încotro. În perioada aceea, se instala ore întregi la geamul ușii de la intrarea în casă și privea undeva în gol. N-am știut la ce se gîndea, dacă se gîndea la ceva, nici ce anume vedea. În fond, de la fereastra aceea, n-ar fi putut vedea decît niște vechi case evreiești, cum era și a noastră, pierdute cu toatele la cutremurul cel mare din 1977. Nu spunea nimic despre experiențele acelea ale lui taciturne, despre ce contempla. Nu mi-a trecut nici măcar mai tîrziu prin cap să-l întreb despre acea perioadă, despre acea experiență care, mereu, mi s-a părut una importantă, iar acum mi se pare fabuloasă, tocmai pentru că nu mai poate fi recuperată. Regret că nu am făcut-o măcar în ultima noastră lună împreună. Ar fi indecent să încerc să inventez sau să fac presupuneri, dar sînt convins că am pierdut ceva important din viața lui nepunînd întrebările măcar în ultimele zile, în ultimele clipe. Dar, dacă el nu vorbea, mă simțeam și eu blocat. Mereu am crezut că este un om foarte sever, deși aș fi avut semne că nu este așa, că n-am găsit eu calea de acces. La petrecerile de familie, după două-trei pahare de

• Biserica reformată; în prim-plan, rămășițele mănăstirii franciscane. Foto: Lukács József

vin, nu numai că vorbea, dar spunea glume, deosebit de majoritatea comensilor, cu perdea, ba chiar și cânta. Față de mine, care mi-am pierdut-o pe când era în schimbare, avea voce, o voce foarte plină și caldă, de bariton spre bas și chiar mă întreb dacă în vreo perioadă a vieții lui nu și-o cultivase. Doar un unchi, soțul unei surori de-a mamei, foarte bătrîn și bolnav acum, avea o voce poate mai bună, mai exersată, dar mai subțire, de tenor. Când i s-a născut nepoata și când am văzut cum își petrecea vremea cu ea, cum inventa jocuri și povești, cum se puneau bușile ca să urce călare, mi-am dat seama că am pierdut o parte din bucuriile copilăriei. Dar nu mi-ar fi trecut prin cap că mi-aș fi putut permite așa ceva, poate nici nu mi-aș fi putut permite, că oricum bunicii sînt mai îngăduitori cu nepoții decît cu copiii lor. Dar sentimentul că am pierdut ceva, că am mai pierdut ceva mi-a rămas, încă mă bîntuie. Mai mult mă bîntuie însă gîndul că n-am fost în stare să aflu nimic despre stările acelea lungi de privit în gol, de contemplație. Îl văd foarte precis, sprijinit de ușa de la intrare, tăcut, privind spre undeva, spre ceva. Dacă voiai să intri sau să ieși pe ușă, se dădea ușor la o parte, apoi revenea în poziția aceea cumva relaxată. Uneori fuma. Alteori stătea ceasuri întregi chiar și fără să fumeze, el care, pînă la pensionare, fuma trei pachete de Carpați pe zi, apoi numai zece țigări și s-a lăsat cu totul de fumat pe la șaptezeci de ani, cînd a făcut o operație de transplant de cristalin și a fost blocat la pat aproape o săptămînă.

NU ERA doar foarte tăcut, ci și neverosimil de calm. Nu cred că l-am văzut nervos mai mult de zece ori în această lungă bucată de viață. N-a țipat vreodată la mine, nici la ceilalți, din ceea ce am văzut eu. Nici nu m-a certat, mai degrabă îmi atrăgea foarte liniștit atenția, cînd i se părea necesar. Dar și asta doar dacă prostiile pe care le făceam erau cu totul remarcabile. E incredibil cîtă libertate de mișcare am avut toată copilăria și adolescența. Nu mă întreba nici unde plec, nici cînd vin, dar nici eu nu cred că întindeam prea tare coarda. Dacă îi ceream bani, rar, că învășasem să mă descurc vînzînd sticlele și borcanele goale, nu mă întreba pentru ce-mi trebuie. Dacă îi spuneam că vreau să merg la film ori la un spectacol, băga mîna în buzunarul din dreapta pantalonilor, unde ținea monedele și hîrtiile mici, și-mi dădea fără să spună nimic. Dacă era vorba de o carte, îmi întindea o bancnotă de zece și una de douăzeci și cinci și eu o alegeam pe cea mai potrivită. Nu întreba cît costă, nu aștepta rest. M-a bătut totuși de trei ori, dar tot calm, pe îndelete, cu cureaua, nu exagerat de tare, ceea ce m-a enervat cumplit de fiecare dată. Mă bătea mai mult din principiu decît pentru că i-ar fi plăcut să facă asta. Aș fi preferat să urle la mine, să nu-și controleze loviturile, cred că mi s-ar fi părut mai suportabil. Două bătăi probabil le-am meritat, pe cea din mijloc o socotesc luată pe nedrept și acum. În fond, ce făcusem? Colectonam orice în copilărie, timbre, monede, fotografii cu actori și fotbaliști din pachetele cu gumă de mestecat aduse din Danemarca, alte poze de actori care se vindeau la cinematografe, aproape orice. În mod firesc, a venit și rîndul cheilor. Cînd a văzut într-o bună zi șiragurile de chei pe

• Bolta în mreață a bisericii reformate. Foto: Lukács József

care le adunasem, unele vechi, chiar de colecție, altele noi, nu știu de ce și-a imaginat că voiam să mă fac spărgător, ceea ce mie nici măcar nu-mi trecea prin cap! Și am luat, cu el foarte calm, metodic și reținut, cea de-a doua bătaie. Pe prima, după regulile societății de atunci, am meritat-o, nu și după cele ale societății de acum, fundamentată de libera inițiativă. Făceam de cîteva luni speculă cu bilete la cinematograful. Cum eram în timpul micii liberalizări comuniste, veneau o mulțime de filme capitaliste, cu Alain Delon, Jean Marais, Gina Lollobrigida, Sophia Loren și așa mai departe. Filmului *Cartouche*, cu Belmodo și Lollobrigida, pe care l-am văzut de vreo zece ori, îi învășasem dialogurile pe de rost. Dar toată lumea mergea la film, însă nu avea vreme să-și ia bilete, așa că mă trezeam pe la șapte, iar cînd se deschidea casa, luam zece sau mai multe bilete, pentru spectacolele de după-amiază, cele de la cinci și de la șapte, foarte solicitate. Vindeam biletele de doi lei cu opt sau zece lei, ba chiar la *Romulus și Remus*, cuiva din Galați, care pierduse filmul acolo, i-am vîndut un bilet cu 20 de lei. Învășasem să negociez, să mă prefac că nu pot renunța să merg la film și alte trucuri. Aveam stofă de capitalist! Făceam cîteva zeci bune de lei, uneori chiar peste o sută pe zi, pe care îi

cheltuiau la fel de ușor pe cît îi cîștigam, îi duceam pe ceilalți puști la cofetărie, ne cumpăram țigări și fumam pe ascuns, iar o bună parte îi dădeam cerșetorilor de care era plin centrul orașului. De la cinematograful, cînd terminam afacerile, și pînă lîngă mitropolie, unde locuiam atunci, cam jumătate din bani mergeau la cerșetori, ceea ce mă făcea să mă simt ca un fel de haiduc, care ia de la bogați și dă la săraci. A durat cîteva luni activitatea mea de liber întreprinzător, pînă m-a turnat careva ori m-o fi zărit chiar tata din întîmplare. Oricum, într-o zi, cînd tocmai negociam strîns vinderea unui bilet, m-am simțit apucat de mînă, cumva din spate. Am crezut că e vreun milițian pe care nu reușisem să-l reperez în mulțime și m-am speriat. M-am speriat și mai tare cînd am văzut că e tata. Mi-a spus numai vino, încet și calm, și l-am însoțit spre casă. Acolo, la fel de calm, mi-a aplicat prima bătaie. O țin minte bine, o socotesc îndreptățită, chiar dacă îmi va fi reprimat definitiv spiritul de liberă inițiativă economică. E clar, n-o să ajung niciodată nici jucător la bursă, nici speculator pe piața imobiliară! Iar a treia bătaie a fost de la sandale. Îmi luaseră sandale noi, pentru că trebuia să plec în tabără la mare, iar acestea îmi fuseseră furate la

→

→

strand. În principiu, probabil că nici n-ar fi trebuit să știu unde-i strandul, că nu mă duseseră niciodată acolo, dar eu deja înotam foarte bine. Îmi și plăcea și uitam să mai ies din apă. Nu-mi cumpăram bilet, ci saream gardul, așa că nu puteam depune hainele la garderobă, ci le lăsam pe plajă, de obicei lângă cearșaful cuiva, rugându-l să fie atent și la hainele mele, în fond un pantalon scurt, o cămașă și niște sandale. Doar că, de data aceea, sandalele erau noi, cumpărate în dimineața aceea, așa că deveniseră atractive și nu le-am mai găsit când am ieșit în sfârșit din bazin. Am rătăcit prin oraș pînă seara, desculț, mi-am pregătit o poveste cu niște băieți care mi-au propus un concurs de viteză la cățărutul într-un copac și, tîrziu, am ajuns acasă. Desculț. Nici n-am apucat să termin povestea că tata și-a scos cureaua, mi-a băgat capul între picioare, mi-a dat cîteva lovituri și m-a anunțat că dimineața voi pleca în tabără cu sandalele vechi, aproape rupte. Nu mai era niciun magazin deschis. A doua zi, pe la cinci dimineața, am plecat împreună pe jos spre gară, care era la cîteva sute de metri de casă, apoi cu trenul spre litoral. El n-a scos un cuvînt față de mine, deși scoatea monosilabe spre ceilalți copii din grup, iar eu mă chinuiam să țin picioarele sub banchetă, să nu mai vadă nimeni vechiturile cu care eram încălzit. N-a fost însă crud pînă la capăt. Mi-a luat o pereche de sandale noi de la un magazin chiar de lângă gara din Eforie-Sud, sfătuiindu-mă să le păstrez și pe celelalte, pe cele vechi, că nu se știe la ce concursuri voi mai participa. Da, vorbea arareori, dar tot timpul cu o anume ironie, cum și privirile sale tăcute erau cel mai adesea tot cumva ironice.

STIA CĂ mă ocup cu scrisul, încă din școala primară, cînd îmi scriam „romanele” mele cu partizani și nemți ori cu cowboys, dar nu cred să fi citit vreodată ceva pînă foarte tîrziu și voi evoca episodul primelor texte pe care le-a citit sigur. Acum însă îmi amintesc că, atunci cînd eram pe la jumătatea liceului, mi-a dăruit o mașină de scris. O mașină neagră, veche, portativă, cu o cutie

tot neagră din lemn acoperit cu o hîrtie tare și lucioasă. Pe o plăcuță metalică, fixată în șuruburi pe cutia de lemn, scria: „Editura Cartea Românească, București, Bulevardul Regele Carol I...”. Fusese probabil primul proprietar, antebelic, și cine știe pe ce căi ajunsese în proprietatea cooperativei la care ajunsese tata contabil, după desființarea raioanelor și a regiunilor, deci prin 1966. Fusese dată la casare din pricina vechimii și pentru că veniseră mașini de scris noi, redegiste și lucioase. Tata a dat-o la reparat și uns și mi-a dăruit-o mie. Cred că a fost darul cel mai important pe care mi l-a dat vreodată. Am scris la mașina aceea pînă în ultimul an de facultate, cînd amîndoi, fiind deja lămurii că soarta mea e definitiv legată de scris, mi-au dăruit-o pe domnișoara *Erika*, o mașină nouă, redegistă desigur, care avea să mă însoțească pînă în 1990, cînd am trecut la o mașină electrică portocalie, primită „de la ajutoare”, de fapt de la cineva de la „Europa Liberă”, care-mi luase un interviu. Din 2000, m-am modernizat și eu, am trecut la computer. Toate acele mașini de scris există încă – *Continentalul* și *Erika* sînt la ei acasă, deși el nu mai este, nu mă pot referi la acea casă ca fiind doar a mamei!, iar cea electrică e aici, lângă mine, în spatele meu, de fapt, cum stau acum așezat la birou, scriind această poveste la computer.

În vara în care am intrat la facultate, am avut prima, poate chiar singura mea discuție mai lungă cu el. O discuție serioasă, cum s-ar spune, ca de la tată la fiu, chiar de la bărbat la bărbat. Scăpasem de examenul de admitere și îmi făcuse rost de o slujbă pentru o lună, să număr copacii din partea de jos a orașului și să măsoar gardurile vii cu un fel de compas, ca să adun niște bani pentru vacanța la mare. Într-o după-amiază, cînd m-am întors, destul de aiurit de soare și de mersul pe jos, mi-a spus că vrea să discute ceva cu mine și a luat-o încet spre ușă. M-am luat după el, dar n-am mers mult, cîteva zeci de metri, pînă la Tosca, barul cel mai apropiat, unde mai intram cîteodată, și eu, și el, dar pînă atunci niciodată împreună. Mai băusem de față cu el, dar numai la evenimentele din familie. Mă feream și să fumez

de față cu el ori cu mama, deși știau. O dată, cînd mai eram în liceu, mergînd dimineața spre școală, am băgat mîna în buzunarul hainei după pachetul mic, de douăsprezece țigări, de Diplomat și nu l-am găsit. Am găsit, în schimb, o monedă de trei lei, costul acestuia. Nu apucase, probabil, să-și ia țigări și se autoservise, dar contra cost! Am intrat deci la Tosca și m-a întrebat ce vreau să beau. I-am răspuns cumva provocator că vreau Pinot Gris de Cotești, un vin pe care îl descoperisem la revelionul precedent, petrecut la București cu verii mei cei mai buni. Credeam că nu au așa ceva acolo, dar aveau și au adus o sticlă. Pentru el, am comandat eu bere cehească, Pilsner, care în 1972 încă se mai găsea la liber, știam că e berea lui preferată. Chelnerul ne-a umplut paharele, am început să bem în tăcere, am tăcut așa vreun sfert de oră, poate chiar mai mult, pînă cînd, aproape pe nerăsuflăte, mi-a spus cea mai lungă frază pe care am auzit-o vreodată din gura lui. N-o țin minte exact, deși ar fi trebuit poate s-o rețin din pricina performanței sale de elocință! Oricum, mă felicita pentru media mare cu care intrasem la sociologie, îmi spunea că știe că sînt foarte deștept și că dacă-mi propun ceva la modul serios reușesc, că nu se băgase în alegerile mele, pentru că fiecare pasăre pre limba ei cîntă sau piere, în fine, că dacă vreau să fac carieră în direcția pe care o alesesem, trebuie să intru în partid! Cu ultima chestie m-a dat gata! El nu intrase, mai mult, o ironiza adesea pe mama, care intrase „pentru copii”, spunîndu-i că e forța conducătoare a familiei. I-am amintit toate acestea, iar el mi-a răspuns că nu intrase pentru că nu-l interesase o carieră, ci numai familia, să ne vadă pe noi mari ș.a.m.d. I-am spus că nici eu nu voiam o carieră, că sînt scriitor, că dădușea la sociologie pentru că eram îndrăgostit de o fată care dădea acolo, de aia și învășasem ca un nebun și renunșasem la examenul la medicină, pentru care mă pregătisem vreo doi ani, nu din vreo pasiune specială pentru domeniu, despre care nici nu știam mare lucru. N-a insistat, am terminat sticlele noastre discutînd superficial despre cum e la număr copacii, cînd plec la mare, fleacuri. Rămăsesem însă în cap cu întrebarea lui: „De unde știi că ești scriitor?”, așa că, odată ajunși acasă, eu clătîindu-mă totuși ușor, el nu, am intrat în camera mea și am luat cele două pagini bătute la *Continental*, primul eseu dintr-o carte, niciodată terminată, pe care o botezasem curajos *Eseuri phalo-clitoridiene*. Am luat doar primul eseu scris, *Despre absolutizarea pripită*, nu și pagina de gardă, nu și prefața de o pagină, și, cu filele în mîna, am intrat în camera lor și i le-am întins. Cît a citit, am stat nemîșcat lipit de colțul mesei, într-o atitudine mai degrabă ostilă, în partea opusă celei la care era așezat el. A citit:

Propoziția „Toți oamenii sînt muritori” este eronată. Mai mult chiar, ea este tendențioasă și năruitoare. Cum aș putea semna o asemenea afirmație cînd Eu sînt viu? Doar cel din urmă om mort poate susține asta. Ceea ce mă uimește este că niciunul din marii exegeți ai locurilor comune nu au găsit timpul trebuitor nimicirii unei asemenea aberații.

Eroarea provine din extinderea nelegitimă a unei constatări referitoare la toate cazurile de pînă la un moment dat la totalitatea absolută a cazurilor posibile, lucru ce dovedește un foarte grosier

Un poem de MIHAIL VAKULOVSKI

Pașii taților noștri

Tatăl nostru care ești pe pămînt
Tatăl nostru care-ai fost pe pămînt
Tatăl nostru care ești în pămînt
Tații noștri

Tații noștri s-au născut în altă țară în
alt sistem pe altă lume au trăit
Tații noștri au avut alte vise au trăit
altfel au trăit alte vise
Tații noștri au visat să ne fie nouă mai
bine

Tații noștri au visat să ne fie nouă bine
Tații noștri au visat să ne fie bine
Tații noștri au visat
Tații noștri

Tatăl nostru a fost născut în marginea
asta de lume
a trebuit să trăiască în țara asta a fost
împins închis întins respins

în țara asta
să învețe să muncească să slujească să
iubească țara asta
ademenit urmărit jignit căutat amenințat
lovit tăiat ucis
în țara asta

Tatăl nostru a învățat cum e să fii tată
ne-a învățat cum e să fii fiu cum e să fii
tată cum e să fim fii cum e să fim tată
cum e să fim cum e să fiu cum să fiu
SÎNT
Tatăl nostru ne-a învățat învățat învățat
Tatăl nostru care-ai fost pe pămînt
Tatăl nostru care ești
acolo

Tații noștri Tații noștri Tații noștri Tații
noștri

simț al nuanței și o dezarmantă absență a spiritului de finețe. Mai mult, este vorba aici despre tendința imperialistă a spiritului ateu și pozitivist care, observându-se pe el însuși muritor, crede că și cel creștin, buddhist sau mahomedan suferă de aceeași îngrijomitoare lipsă a perfecțiunii.

Efectul devastator al unei asemenea afirmații aproape că nici nu mai trebuie revelat. Cum poate anăta un om care se știe condamnat a priori la moarte? Priviți-i ochii încercănați, mersul șovăitor și fruntea chinuită de riduri. Priviți-l pe acel tânăr cu statură atletică și aparență perfectă de Ares sau Hercule. Cât de temător traversează el strada, cum ezită înaintea de a alerga după tramvai. Poate un asemenea om să ia o hotărâre decisivă, îndrăznește el să înfăptuie ceva? Un asemenea om nu este decît teamă și supunere, sclavul sclavilor și împăratul netoților! Și este firesc, atunci, nici să nu-și merite viața. Și este la fel de firesc să se agațe cu dinții de ea și să geamă neputincios!

La prima vedere, pare ciudat că unei asemenea erori grosolane au căzut pradă nu doar mediocrii, ci și spiritele inteligente, mințile de aleasă spîță, precum Aristotel ori Marchiza de Beauvoir, care comite imprudența să-și intuiască așa chiar unul din romanele sale. Să privesc însă lucrurile cu mai multă atenție. Să luăm propoziția infamă și, absolut la întimplare, propoziția că Socrate este om. Vom obține cele două premise ale unei figuri silogistice a cărei concluzie susține fără putința tăgădei că „Socrate este muritor!”, a cărei imensă prostie mă înspăimîntă. Cui i-ar fi fost însă de folos o asemenea concluzie? Mai întii, proștilor și mediocrilor, desigur, dar, între alții, și bătrînului Aristot, care și-ar fi eliminat un adversar din calea gloriei personale, uitînd însă proverbul cu săpatul gropii altuia. Doamne, pînă unde poate împinge invidia și setea de mărîre chiar și pe cei mai aleși dintre nemuritori!

L-am urmărit concentrat în vreme ce citea. Mi se părea clar că-i place, că îl amuză, zîmbea din colțul stîng al gurii, expresie fiziognomică pe care am moștenit-o și eu. Cînd a terminat, mi-s spus însă că teza mea e la fel de ilegal generalizatoare ca și cea pe care o combat, mai mult, că risc o supra-populare periculoasă a pămîntului. M-am enervat, aș fi dorit doar să-mi spună că i-a plăcut, pentru că văzusem clar că îi plăcuse. În timp ce-mi spusese cele de mai sus, mi-a întins cele două foi, aceste două foi, pentru că, îngălbenite de cele peste trei decenii trecute, sînt aici, lîngă tastatura computerului, mi le-a întins deci înapoi. Mai mult le-am smuls decît le-am luat, am ieșit vijelie din camera lor, am intrat la mine în cameră și am scris fără să mă opresc această *Addenda la „Despre absolutizarea pripită”*:

Cele afirmate în eseul de mai înainte ar putea conduce cititorul inocent, ba chiar și pe cel experimentat, la concluzia că autorul acestor rînduri este adeptul aserțiunii „Toți oamenii sînt nemuritori”. Nimic mai eronat însă. Doar o minte neghioabă, neștiutoare, poate bolnăvicioasă ar putea susține la modul serios o asemenea enormitate dăunătoare pînă și soartei noastre pe pămînt.

Să ne imaginăm doar o asemenea lume în care toți, pînă la ultimul idiot al satului, s-ar ști nemuritori. Ce-ar putea fi decît un nemărginit imperiu al lenei, viciului și prostiei? Cîr-

• Blazonul nobiliar al descendenților preoților reformați, 1629. Foto: Várdai Levente

diri imense de imbecili zăcînd claie peste grămadă, toropiți de alcool, de desfrîu, luxurie și inactivitate, exhalînd duhori insuportabile, exhibîndu-și sexul! Brrr! Nu simțiți cum vi se ridică părul măciucă imaginîndu-vă aceste scribavnice fînțe cu nimic deosebite de limașii ori șobolanii pe care-i găsim uneori prin pînțele ori locurile ferite de lumina soarelui ale caselor vechi, foste magazii ale prăvăliilor evreiești din Vechiul Regat și chiar din Imperiu? Am să vă cruț! Voi opri descrierea înainte de a fi nevoiți a o lua la fugă către un asemenea loc din propriile voastre locuințe. Voi opri deci dezgustătorul tablou, oferînd o soluție, singura posibilă de altfel, între cele două rele la fel de mari și de necruțătoare.

Dacă fiecare se va considera după cum crede de cuviință – și aici raportul dintre cele două instincte fundamentale ale omului, erosul și thanatosul, este definitoriu –, în conformitate cu o teorie cunoscută, cea a numerelor mari – și o cifră între 3 și 15 miliarde, populația pămîntului la sfîrșitul ultimei conflagrații mondiale și cea estimată pentru 2100, pot fi considerate, fără tăgădă, numere mari –, se va ajunge firesc la o tendință spre echilibru. Un echilibru între optimism și pesimism, între activism și pasivism, între moralitate și imoralitate etc., care poate asigura o evoluție satisfăcătoare a speciei noastre.

Este de la sine înțeles că opțiunea mea nemurire ori existența finită trebuie să se producă absolut liber, pentru că s-ar face în conformitate cu puterea de creație a fiecăruia, fiecare fiind ceea ce poate. Orice intervenție a unei voințe externe în alegerea înfăptuită de o voință liberă trebuie prohibită, pentru că nu ar face altceva decît să complice inutil lucrurile, tulburînd naturala tendință spre echilibru. Rezultatele îngrozitoare le-am descris mai sus. Aveți grijă!

Cum am bătut clapa cu semnul exclamării, am smuls pagina din mașină și m-am dus în camera lui. Era întins pe pat, cred că ațipise, dar deschisese ochii cînd am smuls ușa și am intrat. I-am întins cele două pagini proaspăt scrise și m-am așezat alături, pe marginea patului. S-a ridicat pe jumătate, și-a așezat perna și, tot fără să spună nimic, a citit ce-i adusesem. A terminat. S-a uitat la mine și mi-a spus: „Da, Liviu, cred că ai încurcat-o, ești scriitor”. Am ieșit destul

de zăpăcit din camera lui. Nu știu dacă mi-a spus pe numele mic de zece ori în viață, apelativele lui variau între „șmercheson” și „tine-re domn”, dar mi-a spus pe nume, de fiecare dată, doar în momente importante. De pildă, în toamna lui 1989, cînd a căzut Zidul și amîndurora ne dăduseră lacrimile ascultînd radioul și cînd a spus: „Ai avut dreptate, comunismul s-a terminat, s-a terminat”. Chiar dacă, la noi, avea să mai dureze vreo lună, eram convins că s-a terminat. Și pentru tot ceea ce aflăm că se întîmplă în jur desigur, dar și pentru că mi-o spusese el, el care vorbea atît de rar și atît de puțin.

De ce am ajuns scriitor? Pentru că am avut talent? Se poate, dar nu sînt foarte sigur, nici măcar de faptul că aș avea talent nu sînt sigur. Pentru că am învățat să scriu și să citec cu vreo doi ani înainte de a merge la școală? Pentru că m-am apucat de citit și scris de romane în clasa a doua? Iarăși, se poate. Dar acestea, toate, au fost niște premise. Cred că am ajuns să mă socotesc scriitor din pricina acelei discuții de la 19 ani, din cauza acelei scurte propoziții pe care a pronunțat-o el la sfîrșitul lecturii celui de-al doilea eseu tineresc. Nu-mi dau seama ce anume l-a făcut să spună acel lucru atunci, știu însă că, după aceea, mereu și mereu, m-am comportat mereu în funcție de acele cuvinte. De aceea, nu încetează să mă preocupe, să mă doară că nu le-a asimilat ad litteram, eseurile mele, poate acum aș sta de vorbă cu el la un pahar de Pinot Gris, eu, de Pilsner, el. Sau, poate, într-un sens mai înalt ori mai adînc, le-a asimilat. Altfel, nu m-ar vizita aproape în fiecare seară înainte să adorm...

PORT CEASURILE lui, rămase moștenire, le port alternativ, cîteva zile pe cel elvețian, a cărui istorie n-o știu ori nu mi-o amintesc, un ceas auriu, cu o curea de piele maro închis, pe care am pus-o în locul brățării metalice albe, care nici măcar nu era asortată. Apoi, alte cîteva zile, pun ceasul sovietic, Pobeda, pe care l-a cumpărat din primul său salariu, de cîteva sute de lei, pe care îl primea de la dispensarul în apropierea căruia mi-am petrecut copilăria. Deși primul este evident un ceas de calitate, un ceas scump, nu știu de ce prefer să-l port pe cestălalt, poate pentru că e primul lui ceas. La un moment dat, am purtat și verighetele lui, pe cea de aur de la căsătorie și pe cea de argint, aniversară, dar apoi mi s-a părut deplasat, chiar de prost gust, așa că le țin într-o cutiuță de teck de pe biroul meu. Acum vreun an, am crezut că mă vizitează în fiecare seară înainte de a mă scufunda în somn, pentru că îi port ceasurile, obiecte pe care nici el nu le scotea de la mină înainte de culcare, de parcă ar fi trebuit să știe ora exactă prin somn, el care părea că nu se grăbește niciodată, care nu întîrziea niciodată și asta fără măcar să se uite la ceas. Dar mă înșelam, chiar dacă scoțteam ceasurile, tot mă vizita, tot mă vizitează. Și de ce nu ar face-o? Dacă m-a lăsat să fiu liber pe cît e cu putință să fie cineva liber în copilăria și adolescența sa, de ce s-ar priva tocmai el de această libertate? Și, poate, e proba că nu mă înșelam în eseurile mele de le sfîrșitul adolescenței...

Februarie 2007

Notă

1. Tii, ce imagine! (Nota lui Luca Pițu din 1973 sau 1974.)

(Urmare din nr. 7)

ACEASTĂ EROARE de principiu se repetă în Raport. În secțiunea intitulată *Regimul comunist și cultele religioase* nu este nici măcar amintit faptul că *ateismul militant și brutal* practicat de dictatura comunistă din România este legitimat de ideologia marxistă și prefigurat în *MPC. Raportul final* afirmă că „studierea raporturilor dintre Biserică și Stat în perioada postbelică și a dimensiunilor represiunii îndreptate împotriva clerului este o întreprindere dificilă, având în vedere numeroasele obstacole cu care se confruntă cercetătorul în tentativa de a ajunge la documente relevante“ (p. 446), dar trece sub tăcere rădăcinile ideologice ale acestei represiuni. Se impune observația că *ateismul militant*, decretarea arogantă de către Marx și Engels, în *MPC*, a morții „ideilor creștinismului“ nu reprezintă invenția grozismului, dejismului, pauperismului, ceaușismului sau a răutismului. *Trebuie respectat dreptul la proprietatea intelectuală atât în cazul ideilor valoroase, cât și în cazul celor false și violente*. Nu este întâmplător că Marx și Engels s-au opus nu doar religiei în general, ci mai ales creștinismului.

Ideile creștinismului, și nu cele ale budismului, iudaismului, islamismului, șintoismului etc., au fost declarate, la 1848, în MPC, „moarte“. Este simptomatic pentru *înțelegerea conceptuală a comunismului* de către cei care au elaborat Raportul faptul că *MPC* nu este nici măcar amintit în relație cu această temă. Modul în care Marx și Engels au tratat religia, în special creștinismul, este intrinsec corelat cu natura violentă a programului politic comunist: *o religie care cere iubirea dușmanului este fundamental incompatibilă cu o utopie brutală care cere practicarea urii de clasă, care cere eliminarea dușmanului de clasă, care recomandă dușmanului de clasă să „tremure“ de frică înainte chiar ca revoluția sângeroasă să înceapă și înainte să-i anunțe execuția (nici vorbă de judecată), pentru că tot a fost condamnat de „legile obiective ale istoriei“*.

Sentințele *MPC* împotriva creștinismului sunt cunoscute unora care au lucrat la Raport, printre care sunt și foști membri ai PCR, inclusiv chiar unii care mai cred că au putut fi doar „figuranți“ (expresia unui autor) într-o organizație ideologică cu o practică structural violentă. Aceștia au trebuit să citească *MPC*. Logica concepției marxiste dictează: *religia care propăvăduiește iubirea de Dumnezeu, iubirea de sine, iubirea aproapelui și iubirea dușmanului axiomatic trebuie tratată cu maximă brutalitate*. „Iubirea dușmanului“, care poate să fie și dușman de clasă, marchează incompatibilitatea axiologică majoră dintre creștinism și marxism. În marxism, omul nou și puterea centralizată sunt *surrogate politice* ale unei *false reprezentări asupra puterii transcendente*. Deci, urmând logi-

Megaviolența comunistă

(2)

Cătălin Mamali

ca originală marxistă, după ce ideile unei religii au fost declarate moarte de către fondatorii unui sistem ideologic ateist, eliminarea celor care continuă să creadă în acele valori spirituale și să le practice este inevitabilă. Psihoistoric, ar fi interesant de știut cum văd cei care au elaborat Raportul modul personal de relaționare față de religie a conducătorilor comuniști. Ce ne spune istoria orală despre această relație?

Care este relația dintre ideologia comunistă și trăsăturile conducătorilor comuniști? Trăsăturile ideologice și cele care configurează deschiderea/închiderea mentală a personalității trebuie corelate cu programul-matrice (*MPC*) al ideologiei comuniste, pentru o descriere mai exactă a caracteristicilor esențiale ale conducătorilor comuniști și pentru înțelegerea holistă a acestora. De exemplu, *caracteristicile ideologice* ale lui Ceaușescu sunt vag abordate în Raport și în orice caz secundar față de *trăsăturile sale caracteriale*, precum setea de putere, perseverența, suspiciunea, egocentrismul, megalomania etc. Dar, în comparație cu acestea, *fanatismul ideologic al dictatorului comunist* rămâne aproape neexplorat. Ceaușescu a fost convins până în momentul condamnării că principiile comuniste înscrise în *MPC* sunt adevărate: partidul unic și unanimitatea politică, industrializarea ca mijloc de dezvoltare a clasei muncitoare, centralizarea, anihilarea dreptului individual la proprietate, ateismul care a atins culmi ale înverșunării în demolarea bisericilor, persecutarea emigranților și a familiilor acestora etc. Atât experți în studierea tiranilor secolului 20 (Chirot, *Modern Tyrants*, 1994), care au relevat certitudinea (idealismul) ideologică a tiranilor, cât și cei care au împărțit, ca ilegaliști, aceeași celulă cu Ceaușescu (precum P. Câmpeanu) au remarcat că acesta credea cu fanatism în principiile ideologiei comuniste.

Cultul personalității și obsesia asociată a dictatorului nu pot fi considerate a fi singurele și nici măcar cauzele principale ale maladiei sistemice a comunismului. Sunt personalități cu aceleași trăsături emoționale, cognitive și caracteriale care n-au devenit dictatori. Esențiale în această conversiune sunt *convingerile ideologice*. *Dictatul ideologic înscris în MPC a fost servit cu loialitate de fanatismul ideologic comunist care l-a caracterizat pe Ceaușescu*. Această *simbioză malignă* constituie o dimensiune esențială în analiza comunismului, care rămâne să fie studiată.

Faptele statistice, datele prezentate în Raport

SE ENUNȚĂ, justificat, că „poporul român nu a primit cu brațele deschise comunismul, așa cum afirmă unii cercetători nos-

talgiți“ (p. 207). Problema care apare în Raport, în ciuda bogăției de date publicate anterior și a faptului că s-a avut cât de cât acces la arhive, este cea a *analizei* acestora: *nu există o analiză statistică sistematică, riguroasă, validă și semnificativă a structurii PCR: vârstă, categorii sociale, etnie, perioade istorice și structuri ierarhice ale PCR*. Aplicarea unei analize metodologice valide și comprehensive pe perioade istorice, care să permită identificarea *schimbărilor structurale începând cu 1921*, rămâne o lacună a Raportului. Absența analizei riguroase a structurilor CC al PCR, a instituțiilor represive și a funcțiilor de conducere, inclusiv din sistemul editorial, este o deficiență metodologică cu grave consecințe în *descrierea și explicarea violenței comuniste*.

Abordarea statistică riguroasă a structurii PCR ar corecta greșelile de percepție socială invocate. Raportul identifică o imagine falsă, în care PCR este „partid perceput de cei mai mulți ca fiind format aproape numai din membri ai minorităților naționale“ (p. 58). Dar formularea acestei probleme de percepție este simplificatoare și distorsionantă. Structura oricărei organizații politice trebuie analizată în comparație cu structura întregii populații, și nu într-un vid socio-demografic și etnic. Dacă problema este redusă la căți albanezi, armeni, evrei, greci, rromi, ruși, sârbi sau turci au făcut parte din PCR, așa cum implică citatul anterior, fără a se raporta această structură la întreaga populație, atunci întrebarea implicată este eronată și aruncă însăși problema în derizoriu. Întrebarea nu poate duce la un răspuns valid. Întrebarea reală este: *care este relația dintre structura populației României (etnie, grupuri sociale, regiuni istorice etc.), pe de o parte, și structura PCR (pe aceleași criterii) în diferite momente istorice și în structurile ierarhice ale PCR?* Raportul nu răspunde la întrebare. Analiza statistică validă pe *perioade istorice, structuri ierarhice și categorii* (sociale, etnie, zone etc.) ar facilita decizia, pe criterii obiective, asupra *relației dintre percepție (mit, iluzie, contrafacere) și realitate*. Limitele prelucrării datelor în Raport nu permit o astfel de decizie asupra unei întrebări care e testabilă și fundamentală pentru cunoașterea comunismului. O analiză statistică a structurii PCR este necesară și pentru determinarea victimelor (închisoare, executare) pe care PCR le-a produs chiar în interiorul său.

În rarele cazuri când date despre structura PCR sunt utilizate, acestea *nu sunt corelate sistematic cu structura generală a populației*. Comunismul a agresat o întreagă populație, ale cărei valori și diversitate erau fundamentale opuse principiului omogenizării sub conducerea „avangardei proletariului“.

era compusă această avangardă arogantă, autonumită „cei mai buni dintre cei mai buni“, în diferite etape istorice? Care este relația dintre structura PCR și cea a populației României și a populației românești din afara granițelor? Raportul nu oferă o imagine obiectivă a structurii PCR în perspectivă temporală și în perspectivă ierarhică (de la „celula de partid“ la CC al PCR), în opoziție cu percepțiile distorsionate.

Faptul că un partid minuscul și-a impus dictatura este o problemă majoră, specifică României, pentru înțelegerea relațiilor dintre victime și tortionari. Nanismul inițial al PCR permite o radiografiere totală a structurii sale și vine în direct contrast cu gigantismul ambițiilor sale politice, cu violența pe care a produs-o în timp și cu creșterea anormală a numărului său de membri. Nanismul numeric și moral include un decalaj structural uriaș între proporția diferitelor categorii etnice și sociale ale PCR și cele ale populației României. Raportul rămâne mut, conceptual și statistic, despre aceste aspecte. Relația dintre nanismul anterior revoluției comuniste și megacriminalitatea PCR e o problemă cu implicații practice și morale inclusiv pentru perioada post-1989. Realizarea unei analize statistice nu este de așteptat în mod obligatoriu de la critici literari, deși există literați care utilizează metode statistice. Dar de ce autori cu formație sociologică, politologică sau cu pregătire în științele exacte nu au simțit nevoia epistemică să vadă ce spun datele? Și aceasta când în România școala de matematică are contribuții esențiale în cercetarea istoriei sociale... A critica o himeră explicativă, care spune că PCR era „format aproape numai din...“, fără a discuta pe bază de fapte problema transformă însăși critica într-o iluzie diversionistă. O altă întrebare omisă de Raport: care este relația dintre structura PCR în momentul venirii acestuia la putere (1945) și structura PCR în momentul eliminării sale formale de la guvernare (1989)? Poate fi înțeleasă dictatura comunistă fără o astfel de analiză? Pot fi înțelese procesele inerțiale care au marcat viața politică a României în ultimii 17 ani fără a analiza riguros această dinamică?

Pentru tinerii cercetători, cu motivație intrinsecă, îndrăznesc să sugerez că aplicarea teoriei catastrofelor la un fenomen politic marcat de un program violent elaborat de o minoritate numerică poate oferi bogate resurse explorative și explicative. Este uluitor ca pornind de la un grupușcul de 1.000 de activiști comunisti să se ajungă la instaurarea unei terori politice fără precedent, iar numărul celor care compun această grupare politică să crească la aproximativ 4 milioane în 45 de ani. Are acest nanism politic o inerție post-1989? Există dovezi că răspunsul la această întrebare este afirmativ.

Transparența Raportului

POATE FI privită din perspectiva procesului de elaborare și evaluată prin deschiderea/închiderea față de dialog a celor care au participat la Raport cu cei care au aflat de acest proiect și aveau întrebări. Transparența poate fi evaluată prin comunicabilitatea pe probleme de substanță cu cei care au elaborat Raportul. Comunicarea cu o parte dintre autori a fost în multe cazuri imposibilă. A doua dimensiune a transparenței privește structura Raportului, care este

• Poarta principală a bisericii reformate. Foto: Lukács József

lipsită de componente-cheie ale „aparaturii critice“ pe care le presupune o astfel de lucrare: indice de nume, de probleme, bibliografie finală și anexe statistice finale. Lipsa lor afectează transparența tematică, bibliografică și conceptuală a Raportului.

Raportul nu permite asocierea explicită a unui autor cu un capitol. În timpul dictaturii comuniste au fost excesiv stimulate lucrările colective cu responsabilitate difuză a autorilor, dar cu unic coordonator. Există indicii că o formă de colectivism cu responsabilitate difuză a fost reactivată în cazul Raportului final. Cum, de ce? Răspunsul va putea fi aflat după ce sursele primare despre procesul elaborării Raportului vor deveni publice. În timpul dictaturii comuniste, colectivismul, înrădăcinat ideologic, era o formă impusă cu forța. Rezultă el azi dintr-o alegere liberă, chiar spontană? În regimul comunist, colectivismul a fost folosit și pentru organizarea jafului intelectual practicat sub „conducerea și oblăduirea“ PCR de cei care erau considerați fideli partidului și erau recompensați de acesta pentru serviciile aduse. În general, lipsa de transparență și responsabilitatea individuală scăzută sunt asociate.

Accesul la arhive, des invocat, trebuie considerat doar una dintre condițiile unui raport științific, deoarece informația despre comunismul din România care mai este încă păstrată în arhive a suferit ea însăși din

cauza bolilor de sistem, fapt ce face absolut necesară folosirea unor surse complementare, cum ar fi cele de istorie orală.

Pentru că Raportul asociază scopurile cognitive cu cele morale, este firesc ca lista de colaboratori să fie însoțită de o prezentare explicită a relațiilor fiecăruia (fiecăreia) cu PCR și cu alte organizații ale sistemului comunist, fără a se neglija nici măcar FDUS-ul. În discursul de recepție la Academia Română (2006), Al. Zub, care a suferit el însuși în închisorile comuniste și este coautor al Raportului, a exprimat clar imperativul confruntării cu propria istorie atunci când se încearcă analiza științifică a unei perioade trăite: „Ocultarea istoriei recente, a propriei istorii, e în multe cazuri o formă de ipocrizie, un fel de a evita confruntarea cu sine, în raport cu răspunderile impuse de epocă“ (p. 14). Meritele și limitele Raportului nu pot fi izolate de contextul în care acesta a fost elaborat și de care e marcat. Megaviolența comunistă, inclusiv din România, a fost preconstruită ideologic.

Dubuque, Iowa.
Ar fi putut să fie și București –
dar n-a fost să fie așa!

Aporiile trupului

Julian Parka

DISCURSIVITATEA E însușirea de căpătâi a poemelor lui Dan Coman din volumul *Ghinga* (Ed. Vinea, 2005). Versurile sale au, dincolo de o anume retracilitate a imaginarului, o arhitectură sinuoasă, indiscutabile mărci ale oralității și însemne ale narativității. Există în ele însă și un orgoliu al propriei identități, asumat cu tranșanță apodictică a rostirii lirice: „tulbur peste măsură. Nu cunosc pe nimeni care să-mi reziste./ sunt un bărbat cum nu vă puteți imagina./ ca să nu plesnesc de spaimă mă izbesc de o mie de ori de peretele camerei./ însă nu vă arăt. Nu arăt nimic nimănui./ sunt un bărbat teribil. Sunt un bărbat cum nu vă puteți imagina./ bat ca descreieratul din inimă și mai ceva ca un descreierat rezist acestui răs înăbușit./ începe delirul și o dată cu el bucată cu bucată trupul meu/ cade în mine și mă umple de groază./ nu rămâne nimic în afara respirației năucitoare: inspir. expir. expir. expir./ forța mea mă încântă într-atât încât fac spume./ la zeci la sute de kilometri în jur nimic altceva/ decât spumele acestea gata să pulverizeze pământul./ într-adevăr: tulbur peste măsură. Nu cunosc pe nimeni care să-mi reziste./ însă nu vă arăt. Nu arăt nimic nimănui“. Critica literară a remarcat amestecul de frison expresionist și de contorsiune suprarealistă, a subliniat ușorul manierism ce se instaurează în poezia lui Dan Coman, dar și caracterul repetitiv al imaginilor. Are dreptate Andrei Terian când sugerează că poetul „se folosește aici din plin de tehnica «serigrafiei» pentru a realiza un minuțios studiu de caz asupra angoasei și tenebrelor“.

Dan Coman e, în fond, un poet al aporiilor corpului, al tenebrelor adăpostite în filigranul trupului, caligrafiind reliefurile abscons al ființei, traumele cărnii, revelațiile abominabile ale terestrității: „*La patru dimineața jumătate din trupul meu începe să alunece / încet-încet dintre brațele ei și alunecă așa în vreme ce/ aburii țâșnesc din el ca dintr-un vițel proaspăt./ o jumătate de trup numai și numai bărbat./ (cealaltă jumătate încă plutește cu burta în sus/ prin transpirația acestei femei triste)./ jumătatea mea numai și numai bărbat începând de la patru dimineața/ și alunecând neîncetat până spre șase./ și aproape de șase soarele cel nou gata-gata să facă/ două-trei rostogoliri printre cei*

vii./ și după șase jumătatea mea numai și numai bărbat/ alunecând iar dintre brațele ei/ atârând în afara încăperii și încă alunecând și nu mai departe de opt/ ca o momeală proaspătă spânzurând peste marginile lumii// făcându-i pe vii să înghită în gol“.

E fără nicio îndoială că versurile însenează, în notații sugestive, într-o arhitectură imagică debordantă revelațiile întoarse ale thanatosului. Fiorul morții, presimțirea nimicului, spaima de gol, sugestia neantului, toate aceste figurații ale dispariției ființei nu sunt decât tot atâtea alibiuri ale ființei, travestiuri stângace ale unei conștiințe ultragiutate. Imaginarul poetic este, în acest volum, unul terifiant și aglutinant, cu detururi și digresiuni, cu fracturi ale imaginilor și adaosuri aluvionare, cu învolburări metafizice și retranșări în spațiul oniric, precum în versurile ce urmează: „*am pentru ghinga trupul acesta și pentru năbdarea ei / toată înțepenirea mea./ de treizeci de ani ne privim unul pe altul cu coada roșcată a ochilor/ și această pândă neconținută ne-a tulburat deja până peste puteri./ acum mișcările noastre aduc numai plictiseala printre noi./ și acum cu fețele lipite de fereastră cei vii își strigă unul altuia mișcările acestea/ apoi vreme de câteva ceasuri exersează neîncetat./ dintre plăcerile lor aceasta e cea mai exactă./ sfârșitul acum. până peste puteri sfârșitul./ purtându-mă de atâtea vreme în brațe ghinga nu-și mai simte mirosul/ [...]/ orele negre sub noi și soarele acesta de iarnă rotindu-se numai pentru sine./ sfârșitul acum. sfârșitul: după treizeci de ani/ mișcările noastre sunt din ce în ce mai exacte și/ mișcările acestea aduc numai plictiseala printre noi“.*

Obsesia trupului, a reificării și a alienării se înscrie, cum am și sugerat înainte, între toposurile privilegiate ale cărții lui Dan Coman. Nemișcarea, postura eleată pare să poarte în sine conotații ale culpei morale, reverberații ale spaimei: „din cauza nemișcării mele trupul meu s-a lățit mult peste măsura pielii sale:/ a fost de-ajuns o întoarcere bruscă de pe burtă pe spate/ pentru ca marginile lui să dea ca laptele pe dinafară./ acum cu pielea aceasta abia de-mi mai pot acoperi inima însă e fără folos/ căci pielea aceasta e tare și uscată și stă deasupra lucrurilor precum cimentul./ doar umbra trupului îmi mai acoperă acum trupul/ și umbra aceasta e grea și rece ca o piele de mort// în plimbarea sa ghinga își numără pașii purtată pe brațe de un tânăr bărbat./ ori de câte ori obosește

corpul i se prelinge peste pieptul bărbatului/ ca o adevărată transpirație de vară./ și eu încă respir dar respir rar căci suflul acesta îmi mișcă trupul/ peste mari covoare de lână și peste mari întinderi de cafea/ și trupul meu fără piele e pielea unei vietăți sub mii de piciorușe de muscă./ respir și zilele lumii continuă iar ghinga face toți pașii înapoi./ respir și zilele lumii sunt nenumărate iar dintre suflute/ viii îmi simt cel mai bine mirosul și se izbesc neîncetat de fereastră“.

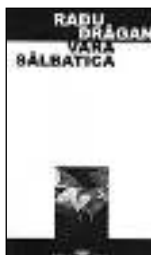
Există în carte și poeme în care biografia e transcrisă în registru ușor ipocrit, într-o tonalitate aparent neutrală, nelipsită însă de accentul expresionist abia voalat sau de relevanța metaforelor austere și abrupte: „*sunt la bistrîța de treizeci de ani. nimic nu mi-a luminat trupul/ așa că acum cântăresc cu 80 de kilograme în plus: ca un porc/ umbra mea scormonește prin mine și mi se freacă de oase./ sunt la bistrîța și aici în fiecare dimineață un soare nou/ se desprinde din tavan și după ce lovește scurt aerul încăperii/ scârțâie ore în șir printre pereți./ și ghinga aplecându-se cât să nu depășească statura unei pisici și/ plimbându-se așa aplecată toată dimineața./ mustind între brațele ei trupul meu pocnește iute din capete/ ca din o mie de bice./ de treizeci de ani aici ca un lemn lăcuit:/ frigul nu mă face să tremur puterea luminii e neînsemnată/ iar când vorbesc zgomotul nu depășește pielea mea./ din toți acești ani nici unul în care să mișc altfel decât purtat în brațele ei./ și tot ca un lemn lăcuit ea izbîndu-se noaptea de mine/ sperindu-i cu exactitate pe viii“.*

Senzația de uscăciune, de monotonie ce le-a fost reproșată poemelor lui Dan Coman e, mai degrabă, metodică decât congenitală. Ține de o tehnică asumată lăuntric, și nu de un defect de fabricație al poemului. E, cum sublinia un critic, un mod de a suplini golurile, faliile, interstițiile dintr-o lume iremediabil „căzută“, o cale de a revela amenințarea neantului, agresiunea nimicului, recrudescența ororii. Poemele lui Dan Coman, cu arhitectura lor repetitivă, sunt imagini ale unui eu pentru care efigia identității are aromele traumei și culorile lipsite de fast ale reculegerii scrâșnite. ■

Cărți primite la redacție

• Dulciu Morărescu, *Cultura universală în relație cu România din Antichitate-secolul XXI*, București: Credis, 2007.

• Radu Drăgan, *Vară sălbatică*, Constanța: Tomis, 2006.

• Adrian Frățilă, *Cățelul pământului*, urmat de farsa *Răpirea Europei*, București: Cartea Românească, 2007.

• Mihai Cimpoi, *Esența ființei: (Mi)teme și simboluri existențiale eminesciene*, ediția a II-a, revăzută, Iași: Princeps Edit, 2007.

Amintiri roșii

Ornela Șerban

EXISTĂ ÎN preocupările Editurii Compania un interes neîntâmplător pentru recuperarea memoriei și documentelor epocii comuniste nu demult părăsite. Ca și atunci când s-a trecut la recuperarea dreptei interbelice, și de astă dată întâmpinările pot veni din două direcții. Unii vor spune că se încearcă o legitimare și chiar reabilitare prin înțelegere a epocii damnate, ceilalți, mai prudenți, se vor mulțumi să înregistreze beneficiile unei asemenea îmbogățiri a bibliografiei. În ce mă privește, mă grăbesc să mă alătur fără echivoc ultimilor, dintr-un reflex de istoric ce mă urmărește, pare-se, chiar și atunci când comentez carte literară: pasiunea de a desluși faptele așa cum au putut ele fi, ori într-o pluralitate de interpretări, depășește reflexele mele justițiare și asumarea datoriei – serioase și onorabile, de altfel – de a califica, cataloga, clasifica și a da verdicte în numele posterității sau, mai degrabă, al privirii istorice.

Din sectorul memorialisticii staliniste întârziate, Ed. Compania recuperează volumul lui Sorin Toma, *Privind înapoi: Amintirile unui fost ziarist comunist redactor-șef al Scântei din 1947 până în 1960* (București, 2004, 336 p.). Fiul poetului A. Toma, ajuns la o vârstă venerabilă și refugiat salubru în Israel, își deapănă selectiv, însă cu un condei alert, vremurile de prigoană și de glorie, contribuind la mai nuanțata lor înțelegere. Cititorii dornici de mari dezvăluiri l-ar putea blagoslovi, dar istoricii interesați de complexitatea unei epoci dure vor găsi destule motive de satisfacție în această lectură estivală despre vremuri hibernale.

Câteva par să fie lucrurile pe care Sorin Toma ține să le precizeze morțiș pentru cei interesați: unul dintre ele ar fi acela că mirajul interbelic românesc nu este decât o reflectare unilaterală a contradicțiilor acute ale unei societăți pline de tensiuni și nu tocmai lipsită de oprimare socială. Paginile în cauză m-au convins la fel de mult ca acelea scrise de Panait Istrati despre prietenul lui Ștefan Gheorghiu ori despre grevele muncitorești de odinioară. Le traversează un tip de solidaritate umană cu cei amărâți și nereseznați care, într-un fel, scapă de etichetări ideologice, măcar că știm cu toții despre ce fel de inși este vorba. Deodată, siluete de lideri comuniști din ilegalitate – cum li se spune – dobândesc o credibilitate și o umanitate care, culmea, le fusese retrasă tocmai de textele dogmatice din studiile și din manualele epocii comuniste. Este un paradox faptul că tocmai lumea liberă și contextul economiei de piață restaurează, în acest fel, dreptul la coerență și la demnitate al unor lideri ai mișcării sindicale și muncitorești, reduși, altminteri, la statutul de agenți fanatici ai Cominternului. Cel care va scrie o sinteză de tip nou privitoare la această vârstă a social-democrației și comunismului din România se va putea astfel sprijini și pe surse narrative în reconstituirea unui anumit climat social.

Altă chestiune surprinzătoare prin ponderea pe care o ocupă în ansamblul volumului este ampla și minuțioasă discuție despre nașterea Casei Scântei. Practic, paginile respective sunt un adevărat poem menit să apere demnitatea unui proiect arhitectonic îndelung și constant criticat pentru că urma un model stalinist, considerat megalomanic și străin spațiului românesc. Fiind implicat dintru început în plănuirea și realizarea citoriei laice destinate presei socialiste, Sorin Toma împărtășește cu detalii semnificative în ce fel colosul acesta rămâne totuși o expresie a gustului autohton și un produs din care notele naționale nu lipsesc. Nu contează dacă astăzi suntem sau nu de acord cu judecățile estetice emise de memorialist la adresa uriașei clădiri. Esențial rămâne că prin mărturia fostului redactor-șef de la *Scântea* se intră în posesia unei patetice pledoarii, presărate cu trimiteri la contextul istoric și artistic al „obsedantului deceniu“, pentru demnitatea arhitecturii într-o vreme de mari presiuni ideologice. Este, într-un anume sens, un pandant la meditația lui G. Călinescu din *Bietul Ioanide* și merită citit și valorizat și din această perspectivă.

Desigur, un loc important în narațiune îl ocupă portretele liderilor comuniști. Dintre ei, cel care reține cel mai intens atenția lui Sorin Toma este Gh. Gheorghiu-Dej. Versatil, inteligent, cu nimic dintr-o figură gregară, de ins cu reflexe tiranice simplificate, omul care răsare din paginile memorialistului nu poate decât să suscite interesul cititorului. O dată în plus, senzația este că suntem deocamdată departe de evaluarea calmă a acestui stalinist de vocație care totuși și-a recuperat rădăcinile românești după ce vreme îndelungată păruse să le pună în paranteză, creând premisele cotiturii întrupate în primii săi zece ani de guvernare de tânărul – încă – Nicolae Ceaușescu. Între liderul comunist care reușea să detroneze echipa moscovită a Anei Pauker și să o înlocuias-

că în grațiile tătucului Stalin ori cel care decida execuția lui Lucrețiu Pătrășcanu pentru a-i împrumuta ulterior ideile și a se dispensa de prezența Armatei Roșii în țară, pe de o parte, și conducătorul României de după 1958, angajată tot mai mult în reliefa pro-priilor tradiții, se înscrie un parcurs oarecum enigmatic, ale cărui etape nu se deslușesc prea bine momentan. Pentru astfel de strădăni, paginile lui Sorin Toma, scrise cu forță de evocare, completează salutar ceea ce știam din memoriile lui Silviu Brucan ori din alte documente (precum mărturiile adunate de Lavinia Betea de pe la foștii lideri de partid și de stat, în cărțile ei de interviuri).

Citită în continuarea publicisticii militante a lui Panait Istrati, cartea de amintiri a lui Sorin Toma descoperă privirilor o altă Românie decât cea mitizată în urma performanțelor de tot felul ale interbelicilor. Este vorba despre o lume socială a subdezvoltării și a încleștărilor cu forțele polițienești vizibile ori secrete, a conspirativității și a căutării de alianțe acolo unde, după cum s-a văzut, era de găsit doar gulag și dominare prin forță, dictatură a proletariatului și pierdere a libertăților cetățenești. Și totuși, ea face mai inteligibilă depoziția lui Eduard Mezincescu, ce relatează că, în fața ascensiunii fascismului, URSS a putut părea democrațiilor campionul libertății și aducătorul veștii unei lumi mai bune.

Spun, așadar, că volumul lui Sorin Toma se poate înțelege cel mai bine plasat într-un context de lectură mai amplu și mai nuanțat. Chiar dacă proza agreabilă din pagină rezistă în sine, temperarea judecăților prea aspre venind dinspre observarea omisiunilor semnificative de natura conținutului este posibilă ținând seama de dosarul mai vast și mai complex al chestiunii. Oricum l-am judeca pe autor și luarea sa de cuvânt, socotesc însă că publicarea cărții a fost o decizie judicioasă, îmbucurătoare pentru studioșii totalitarismului roșu.

• Pecetea principelui Gabriel Bethlen. Foto: Várdai Levente

The Barren Woman

the barren woman imagines she's giving birth
she twists in the sheets and heaves herself about
she sprawls spraddling her legs against the wall
she thrusts and convulses
runs rivers of sweat
and calls me by name
she even gives birth to me
only she feels how the unseen crown of my head
bursts out through her sex unreceptive to seed
only she hears me gasp and squall
she gnaws my umbilical cord of shadow
and she fondles my head and body
with eager hands

the barren woman licks her faceless whelp
her skinless and heartless cub
only she strokes me and knows me
and suckles me on her nut-like pap
I nurse without a sound
and then let slip the delicate nipple and fall asleep
baring my gums and teeth of mist

The Rhetorical Drug

a more violent burning in the cells
that should make you belive yourself inspired so raise
your fist against the sky and shout or else fill
countless pages that
must astonish you the next day reminding you of
stories about daimons and gods
wherefrom comes that feast of metaphors
in a country so poor wherefrom
such perverse refinement of enjambment
rhythm and alliteration wherefrom
the virgin-bride freshness
of comparisons when

habitually you run disgusted eyes
over facades over faces over pediments
finding paltry and infrequent repose
in the dazzling homelands: reflections halos and other
unanticipated apparitions
looming out of memory

the rhetorical drug time brilliant and rarefied
like a comet's tail
a more violent burning in the cells
god incarnated from endocrine
glands

Translated by
ADAM J. SORKIN and RADU ANDRIESCU

• Diploma nobiliară
emisă de Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei,
în 1629,
prin care a înnobilit descendenții tuturor preoților reformați
din Ardeal și Partium.
Foto: Várdai Levente

Revista *Apostrof*
mulțumește Arhivei Centrale a Bisericii Reformate,
Drei Dáné Veronika și Dlui Sipos Gábor
pentru ajutorul acordat în realizarea acestui număr
și pentru accesul la comorile pe care le păstrează.

APOSTROF
REVISTA A UNIIUNII SCRITORILOR

Circulara Uniunii Scriitorilor din România

Conform prevederilor Statutului, Uniunea Scriitorilor din România nu este responsabilă pentru politica editorială a publicației și nici pentru conținutul materialelor publicate.

Comitetul Director
al Uniunii Scriitorilor
5 iunie 2003

Către cititorii din țară ai revistei *Apostrof*

Pentru anul 2007, vă rugăm să vă abonați *direct la redacție*. Pentru aceasta, vă rugăm să plătiți contravaloarea abonamentului, prin *mandat poștal*, pe adresa:

Lukács Iosif
Fundația Culturală Apostrof
Cluj-Napoca, 400079, Str. I. C. Brătianu, nr. 22
Prețul abonamentului este:
pentru 3 luni: 9 lei
pentru 6 luni: 18 lei
pentru 1 an: 36 lei

Taxele de expediție sînt incluse în această sumă.
Pentru cei care se abonează prin această modalitate, asigurăm expedierea promptă a revistei. Cei care se abonează pe 1 an primesc revista fără majorările de preț provocate de inflație.

Către cititorii din străinătate ai revistei *Apostrof*

Pentru anul 2007, vă rugăm să vă abonați *direct la redacție*, trimițînd contravaloarea abonamentului printr-un cec (*money order*) în contul:

Fundația Culturală Apostrof
Cont euro: RO73BRDE130SV06534401300
Cont USD: RO58BRDE130SV06674381300
Banca Română pentru Dezvoltare – Groupe Sociétés
Générale – Sucursala Cluj, Bd. 21 Decembrie 1989, nr.
81-83, SWIFT BRDEROBU

Prețul abonamentului este:
pentru 3 luni: 13 us\$
pentru 6 luni: 26 us\$
pentru 1 an: 52 us\$

În costul abonamentului sînt incluse și taxele de expediție par avion.

Editura Biblioteca Apostrof vă oferă următoarele cărți:

- MIRCEA ZACIU, **Jucătorul de rezervă**
poezie, 2000, 88 p. 5 lei
- GABRIEL MARCEL, **A fi și a avea**
traducere de CIPRIAN MIHALI, 1997, 192 p. 3 lei
- FRIEDRICH NIETZSCHE, **Antichristul**
traducere de VASILE MUSCĂ, 2003, 128 p. 10 lei
- VLADIMIR JANKÉLÉVITCH, **Să iertăm?**
traducere de JANINA IANOȘI, postfață de ION IANOȘI, 1998, 82 p. 3 lei
- JÜRGEN HABERMAS, JOSEPH RATZINGER, **Dialectica secularizării: Despre rațiune și religie**, traducere de DELIA MARGA, prefață de ANDREI MARGA, 2005, 120 p. 20 lei
- SF. ANSELM DIN CANTERBURY, **Monologion despre esența divinității**
traducere de ALEXANDER BAUMGARTEN, 1998, 162 p. 3,50 lei
- HENRY CORBIN, **Paradoxul monoteismului**
traducere de JANINA IANOȘI, 1997, 216 p. 4 lei
- ION IANOȘI, **O istorie a filosofiei românești**, 1996, 392 p. 10 lei
- VASILE MUSCĂ, **Spusul și de nespusul**, 2003, 146 p. 10 lei
- N. STEINHARDT, **Cartea împărțirii**, ediție gândită și alcătuită de ION VARTIC, ed. a IV-a, 2004, 140 p. 8 lei
- D. D. ROȘCA, **Introducere la „Viața lui Isus”. Mitul utilului**
traducere de DUMITRU ȚEPENEAG, ediție și postfață de MARTA PETREU, 1999, 138 p. 3,50 lei
- BUCUR ȚINCU, **Apărarea civilizației**
ediție îngrijită și prefață de MARTA PETREU, 2000, 132 p. 5 lei
- OVIDIU PECICAN, **Trasee culturale Nord-Sud**, 2006, 228 p. 15 lei
- CĂLIN TEUȚIȘAN, **Textul în oglindă: Reflexii ale imaginarului eminescian**, 2006, 202 p. 15 lei
- PETRU POANTĂ, **Efectul „Echinoc” sau despre echilibru**, 2003, 176 p. 10 lei
- DORLI BLAGA, **Tatăl meu, Lucian Blaga**, 2004, 380 p. 20 lei
- GEORGE BANU, **Uitarea**, 2003, 80 p. 5 lei
- NORMAN MANEA, **Despre clovni**
eseuri, 1997, 230 p. 4 lei
- NORMAN MANEA, **Octombrie, ora opt**
proză, 1997, 186 p. 4 lei
- NORMAN MANEA, **Fericirea obligatorie**
proză, 1999, 192 p. 5 lei
- FLORIN SICOIE, **Sîmbăta engleză și alte povestiri**, 1998, 130 p. 2 lei
- RAMIRO DE MAEZTU, **Don Quijote, Don Juan și Celestina**, traducere de MARIANA VARTIC, prefață de ION VARTIC, 1999, 264 p. 6 lei
- LIVIU BLEOCA, **Biblioteca de buzunar**
roman, 2001, 128 p. 5 lei
- PHILIP ROTH, **Animal pe moarte**
roman, traducere de IRINA PETRAȘ, 2001, 132 p. 9,90 lei
- SANDA CORDOȘ, **Literatura între revoluție și reacțiune**, ediția a II-a, adăugită, 2002, 284 p. 15 lei
- LEV TOLSTOI, **Moartea lui Ivan Ilici**
traducere de JANINA IANOȘI, prefață de ION VARTIC, 2003, 96 p. 7,50 lei
- LUKÁCS JÓZSEF, **Povestea „orașului-comoară”: Scurtă istorie a Clujului și a monumentelor sale**, volum ilustrat cu fotografii de VÁRDAI LEVENTE, 2005, 146 p. 20 lei
- GEORGETA HORODINCĂ, **Duminică seara**, 2006, 231 p. 20 lei
- ALEXANDRU VONA, **Să mai fiu o dată îndrăgostit**, carte gândită și alcătuită de MARTA PETREU, 2005, 188 p. 20 lei
- ȘTEFAN BORBÉLY, **Despre Thomas Mann și alte eseuri**, 2005, 172 p. 20 lei
- MARTA PETREU, **Conversații cu...**, vol. II, 2006, 132 p. 20 lei
- RUXANDRA CĂSĂREANU, MARTA PETREU, CORIN BRAGA, VIRGIL MIHAIU, OVIDIU PECICAN, ION VARTIC, **Sadovaia 302 bis**, 2006, 204 p. 20 lei
- EUGEN PAVEL, **Între filologie și bibliofilie**, 2007, 170 p. 20 lei
- ZAHARIA BOILĂ, **Amintiri și considerații asupra mișcării legionare**
prefață de LIVIA TITIENI BOILĂ, ediție îngrijită de MARTA PETREU și ANA CORNEA, notă asupra ediției de MARTA PETREU, 2002, 160 p. 10 lei
- ZAHARIA BOILĂ, **Memorii**, 2003, 256 p. 12 lei
- PROCESUL „TOVARĂȘULUI CAMIL”, ediție îngrijită de ION VARTIC, prefață de MIRCEA ZACIU, 1998, 96 p. 2 lei
- I. D. SÎRBU, **Scrisori către bunul Dumnezeu**
ediție îngrijită de ION VARTIC, 1998, 244 p. 5 lei
- LUDOVICA REBREANU, **Adio pină la a doua Venire: Epistolar matern**, ediție îngrijită, prefață și note de LIVIU MALIȚA, 1998, 288 p. 5 lei
- ARTHUR DAN, **Mituri căzute (Din jurnalul unui psihiatru): Aforisme**, prefețe de I. NEGOTĂSCU, ION VIANU, ALEXANDRU PALEOLOGU; ediție și notă asupra ediției de MARTA PETREU, 1999, 96 p. 3 lei
- RADU STANCA, **Aquarium**
selecția textelor și cuvînt-înainte de ION VARTIC, ediție de MARTA PETREU, 2000, 202 p. 5 lei
- DUMITRU ȚEPENEAG, **Destin cu popești. Ștroane** (în colaborare cu Editura Dacia), 2001, 144 p. 6,30 lei
- ALEXANDRU VONA, **Esmeralda**, fișă de dicționar de FLORIN MANOLESCU, desene de GABRIELA MELINESCU, 2003, 112 p. 7,50 lei
- IRINA PETRAȘ, **Camil Petrescu: Schițe pentru un portret**, 2003, 150 p. 8 lei
- CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU, **F. W. Nietzsche: Viața și filosofia sa**, 2003, 128 p. 10 lei
- TRISTAN JANCO, **Memoriile Șoahului**, 2006, 84 p. 15 lei
- JACQUES JOUET, **Poeme de metrou**
traducere de LETIȚIA ILEA, 2006, 164 p. 5 lei
- ION VARTIC, **Bulgakov și secretul lui Koroviev: Interpretare figurală la Maestrul și Margareta**, ed. a II-a, adăugită, 2006, 160 p. 17,95 lei
- ION VIANU, **Blestem și Binecuvântare**, 2007, 182 p. 19,95 lei

REDACȚIA:

MARTA PETREU
(redactor-șef)

LUKÁCS JÓZSEF
VIRGIL LEON
IRINA PETRAȘ
ALINA MARIA FINAR
Tehnoredactare:
FOGARASI EDITH

Vignetele revistei reprezintă
variațiuni grafice de Mihai Barbu
după desene de Franz Kafka.

ANA POP
(contabilitate)

MIHAI MAGA
(întreținerea calculatoarelor)

EDITORI:

- Uniunea Scriitorilor din România
  - Fundația Culturală Apostrof
- Cont la BRD Cluj:
în lei: SV7853701300
în euro: SV6534401300

Revista apare cu sprijinul:

- Fondului Cultural Național
- Consiliului Local și al Primăriei Cluj-Napoca

ADRESA REDACȚIEI:

Cluj-Napoca
Str. I. C. Brătianu, nr. 22
cod 400079
Tel., fax: 0264/432.444
e-mail: apostrof@revista-apostrof.ro

Pentru corespondență:
Revista Apostrof, cp 1095, op 1,
Cluj-Napoca, 400750

• Revista APOSTROF figurează
în Lista-catalog a publicațiilor
interne, editată de RODIPET SA,
la poziția 4251.

Manuscrisele primite la redacție
nu se înapoiază.

ISSN 1220-3122
Revista este înregistrată la OSIM
cu nr. 45630/22.05.1996.

Revista APOSTROF este membră a
Asociației Revistelor, Imprimeriilor
și Editorilor Literare (ARIEL),
asociație cu statut juridic, recu-
noscută de Ministerul Culturii
și Cultelor.

Tiparul:
Centrul de Presă Reformat

Unica responsabilitate a re-
vistei *Apostrof* este de a găzdui
opiniile, oricît de diverse, ale
colaboratorilor noștri. Respon-
sabilitatea pentru conținutul fi-
ecărui text aparține, în exclu-
sivitate, autorului.

Apostrof

Puteți comanda orice carte la adresa: Cluj-Napoca, 400079, Str. I. C. Brătianu, nr. 22, tel. 0264/432.444 sau prin www.revista-apostrof.ro